

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLHAM ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN-
TÜRKİYE İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ziyadhan HASANOV

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kemal İNAT

AĞUSTOS-2007

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLHAM ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN-
TÜRKİYE İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ziyadhan HASANOV

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez 06/08/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka üniversitedeki başka tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ziyadhan HASANOV

06.08.2007

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında danışmanım Doç. Dr. Kemal İNAT hocama sonsuz teşekkür ederim. Sakarya Üniversitesinde eğitim almamda bana yardımcı olan Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Sn. Doç.Dr. Recai Coşkun'a ve tüm hocalarıma sonsuz teşekkürümü bildiririm. Ayrıca, bu çalışmama maddi ve manevi destek veren Sakarya Üniversitesinde eğitim alan Türk Dünyası Öğrencilerine teşekkür etmeği kendime bir borç bilirim.

Ziyadhan HASANOV

06.08.2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AZERBAJYAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER	3
1.1 Kültürel Faktörler.....	3
1.2 Enerji Faktörü.....	7
1.3 Ekonomi Faktörü.....	15
1.4 Güvenlik Faktörü.....	19
1.5 Ermenistan Faktörü ve Karabağ Sorunu.....	26
BÖLÜM 2: İLHAM ALİYEV DÖNEMİ ÖNCESİNDE AZERBAJYAN – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	33
2.1. 1918 Bağımsız Azerbaycan Öncesi Türk-Azeri İlişkileri.....	33
2.2 1918–1920 Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Dönemi.....	37
2.3 Sovyet Dönemi.....	39
2.4 Ayaz Mütellibov Dönemi.....	42
2.5 Ebulfez Elçibey Dönemi.....	47
2.6 Haydar Aliyev Dönemi.....	55
BÖLÜM 3: İLHAM ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAJYAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	61
3.1 Siyasi İlişkiler.....	61
3.2 Kültürel İlişkiler.....	67
3.3 Enerji Konusu.....	74
3.4 Ekonomi Faktörü.....	81

3.5 Güvenlik Alanında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri.....	85
3.6 Ermenistan Faktörü ve Karabağ Sorunu	92
3.7 Güney Azerbaycan Sorunu	99
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	104
ÖZGEÇMİŞ.....	118

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	: Azerbaycan Halk Cephesi
AİOC	: Azerbaycan Uluslararası İşletim Şirketi
AKDTYK	: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
ASSC	: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
BTC	: Bakü -Tiflis -Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı
BTE	: Bakü –Tiflis –Erzurum Doğalgaz Boru Hattı
BYEGM	: Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğu
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKÖB	: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
HAGEM	: Halk Kültürleri Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğu
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KP	: Komünist Parti

NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
RF	: Rusya Federasyonu
SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TKAE	: Türk Kültür Araştırma Enstitüsü
TÖMER	: Türkçe Öğretim Merkezi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TUSİAB	: Azerbaycan Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti
TÜDEV	: Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı
TÜRKSOY	: Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
CENTGAZ	: Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Tezin Başlığı : İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkileri	
Tezin Yazarı : Ziyadhan Hasanov	Danışman : Doç.Dr. Kemal İNAT
Kabul Tarihi : 06 Ağustos 2007	Sayfa Sayısı : vi (ön kısım)+ 118 (gövde)
Anabilimdalı : Uluslararası İlişkiler	
<p>Bu araştırma ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, İlham Aliyev döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkilerinin incelemesi amaçlanmaktadır. Azerbaycan-Türkiye ilişkileri söylemlerden daha çok gerçek temellere oturtulmaya çalışılmıştır. Tezde, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha da gelişmesine engel olan faktörlere vurgu yapılarak, bölgesel ve uluslararası aktörlerin bakış açılarına yanıt aranarak ilişkilerin kurumsallaşmasına yardımcı olacak ipuçları verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Azerbaycan ile Türkiye arasında en çok arzulanan askeri ve ekonomik ilişkiler konusundaki stratejik ortaklığın sağlanamamasının sebepleri incelenmiştir. Her iki tarafın hükümet yetkililerinin ilişkilerin istenen biçimde en üst düzeyde olduğunu vurgulamalarına rağmen, uluslararası camiada iki devletin birlikte kararlar alamamasının sebepleri de araştırılmıştır.</p> <p>Araştırmada izlenen metodoloji ile günümüze kadar Azerbaycan-Türkiye ilişkileriyle ilgili yapılan araştırma metinleri taranmıştır.</p> <p>1990'lı yıllardan sonra Kafkasya'nın güvenliği ve Hazar havzasının önem kazanması ve büyük devletlerin rekabet ettiği bir alana dönüşmesi nedeniyle Türkiye ile Azerbaycan'ın bu konuda kendine özgü politikalar oluşturmaları gerektiği, ayrıca, iki devlet arasındaki ilişkilerin bazen zayıflaması ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına rağmen, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin her geçen gün geliştiği ve "Bir Millet İki Devlet" kavramının her geçen gün içinin doldurulduğu gözlenmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Kafkasya, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri	

Title of the Thesis: Azerbaijan-Turkey Relations During Ilham Aliyev's Period	
Author: Ziyadhan Hasanov	Supervisor: Assoc. Prof. Kemal INAT
Date: 06 August 2007	Nu. of pages: VI (pre text) + 118 (main body)
Department: International Relations	
<p>The purpose of this thesis is to analyze relations between Turkish Republic and Azerbaijan Republic after Azerbaijan got his independence with the falling down Soviet Union. In thesis Azerbaijan-Turkish relations tries to set on real basics.</p> <p>Emphasizing on factors those building blocks on development Azerbaijan-Turkish relations, trying to give response to regional and international actor's viewpoints, trying to give clues to help institutionalization of relations. Tried explain reasons of not succeed the most wanted strategic military and economic partnership between Azerbaijan and Turkey relations. As both sides' government authoritative persons saying relations are high levels but in international arena this two countries can't accept decisions together.</p> <p>The methodology following in this thesis, scanning literature about Azerbaijan-Turkish relations and scanned the view of Russian press to this matter.</p> <p>Although sometimes reducing relations between two countries and appearing disagreements, Azerbaijan-Turkish relations are develop every day. I am in belief "One Nation Two Government" expression every day will fill.</p> <p>After 1990's secure of Caucasus and Caspian basin gain importance and turn competition are of big countries. In this competition Azerbaijan and Turkey must develop their own politics.</p>	
Keywords: Azerbaijan, Turkey, Azerbaijan-Turkish Relations.	

GİRİŞ

SSCB'nin dağılmasından sonra, Türkiye'nin önüne "Türk Dünyası" diye yeni politik bir bölge çıkmıştır. Türk dış politikası açısından büyük bir açılım imkânı sağlanmıştır. Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde kurulan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında kurulan ilişkilerle Rusya, İran, Çin gibi bölgeye coğrafi yakınlığı olan devletler dışında, ABD ve AB gibi önemli aktörler de ilgilenmektedir.

Çalışmanın Önemi

Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya ile derin tarihi ilişkileri sebebiyle bölgede barış ve güvenliğin yeniden inşasında ve korunmasında önemli rol oynamaktadır. Tarihi ve kültürel bağlarından dolayı Türkiye'nin konumu, diğer devletlere kıyaslandığında kendisine bazı üstünlükler sağlamaktadır. Azerbaycan'ın coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin taşıdığı önem, Türkiye'yi bölge ile yakından ilgilenmek durumunda bırakmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Azerbaycan ile Türkiye ilişkilerindeki belirleyicilerin incelenmesinin ardından İlham Aliyev öncesinde ilişkilerin nasıl şekillendiği ve sonrada tezin ana konusunu teşkil eden, İlham Aliyev döneminde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri değişik yönleriyle ele alınmıştır.

Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı

Azerbaycan ile Türkiye'nin ortak tarih, kültür, din ve dil birliği göz önünde bulundurarak ilişkilerinin de bu ölçüde etkilendiğini aktarmaya çalıştık. İlham Aliyev döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini incelerken öncelikle ortak yönlerine vurgu yapılarak birinci bölümde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri genel çizgileriyle ele alınmış ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini etkileyen faktörler incelenmiştir. Bu genel bilgi

doğrultusundan yola çıkarak, İlham Aliyev dönemi öncesi Azerbaycan ile Türkiye'nin tarihten günümüze ilişkileri tarihsellik açısından ikinci bölümde konu edinmiştir. İkinci bölümde tarihten 2003 yılı sonuna kadar Azerbaycan-Türkiye ilişkileri incelenmiştir. İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ise üçüncü bölümde ele alınarak son gelişmeler ışığında gelecek ilişkilerimize ışık tutulmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında Azerbaycan ile Türkiye ilişkileri açısından "stratejik ortaklık" zemininin oluştuğu vurgulanmaktadır. Tüm bölümlerde Azerbaycan ile Türkiye'nin dış politik çıkarları göz önünde bulundurularak konuya açıklık getirilmiştir.

BÖLÜM 1: AZERBAJYAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1.1 Kültürel Faktörler

Türkiye ve Azerbaycan Türkleri aynı milletin evlatları olarak uzun yıllar boyunca aynı çatı altında yaşamışlardır. Fakat devletleşme sürecinde tarihin belli dönemlerinden itibaren bu iki toplum ayrı devletler kurmuş, farklı çatılar altında yaşamaya başlamışlardır. Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinde en önemli faktörlerden birisi ortak kültür birliğidir. Bu birlik sayesinde diğer ilişkilere de kolayca geçit vermektedir (Avşar, 1994; s.85–111).

Kafkasya’da Türk devletlerinin varlığı ve politik olarak belirleyici konumları, kuşkusuz, Türk dilinin ve kültürünün ağırlığını oluşturmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasında dile bağlı bir ortak kültür söz konusudur. İki ülke milletin mensupları olarak aynı boydan ve aynı dili konuşmaları kültürlerinin de aynı olması sonucunu doğurmuştur. Türk milletini bir ağaç olarak düşünürsek iki ülke halkının da birer dallar olduğundan yola çıkarsak, devletleşme sürecinde zamanla ayrı devletlerin çatısı altında yaşamasına rağmen ortak kültürü etkilememiştir.

Azerbaycan Türklerinde eğitim hayatının diğer Türk topluluklarına kıyasla son derece gelişmiştir. XI. asırdan itibaren Azerbaycan Türklerinin takip ettiği eğitim sistemi Türk-İslam aleminin klasik mektep ve medrese sistemi olmuştur.

1828 yılında Türkmençay Antlaşması ile ikiye bölünen Azerbaycan toprakları İran ve Ruslar arasında paylaşıldıktan sonra eğitim hayatı da ikiye bölünmüştür. İran esaretinde kalan Azerbaycan Türkleri mollalardan eğitim alırken, Rusların esaretinde kalan Azerbaycan Türkleri de Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma mekanizması haline gelen Rus okullarında eğitim görmüşlerdir (Kalafat, 2007).

1870'li yılların ikinci yarısında Sultan II Abdülhamid'in başlattığı İslam Birliği hareketi, Rusya idaresinde yaşayan Türkler için umut kaynağı olmuştur. Hareket, İslami Birliği hedeflemekle birlikte aynı zamanda Türk Birliğini de içine alıyordu. 1911'de "Türk Yurdu" dergisinin çıkmaya başlamasından bir yıl sonra, yani 1912'de "Türk Ocakları"nın kurulması ile yalnız Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Türklerin değil, bütün Türk Dünyasının meseleleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu hareketlere hız kazandıran 1908'de "Kırım Talebe Cemiyeti", 1909'da "Buhara Yararına İlmi Yayıma Cemiyeti", 1911'de "Rusya Türk Talebeleri Cemiyeti"ni kurmuşlardır. İttihat ve Terakki Partisi'nde çalışan Azerbaycan'dan Ali Bey Hüseyinzade ile Kırım'dan Gaspıralı İsmail Bey'den başka Türkistan'dan ve Kazan'dan Türkçü fikir adamları İstanbul'a gelip bu çalışmalara katılıyorlardı. Ziya Gökalp'ın "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" şeklinde ortaya koyduğu prensipler bu aydınlar tarafından benimsenmiştir (Saray, 1993; s.33 -34).

1875'li yıllardan itibaren Azerbaycan Türklerinin dil ve kültür alanındaki başarıları ülke ve toplum olarak kalkınmalarını temin etmek amacıyla önce kalifiye insan yetiştirmeye yönelik programlar hazırladılar. Bu gelişmeler ışığında Müslüman aydınlar partiler kurarak bağımsızlık yolunda ilerlemişler. Örnek olarak; Musavat, Himmet, Difai Partilerini gösterebiliriz. Bu partilerin yayınları ve diğer gazeteler (Ekinçi, Açık Söz, Molla Nasreddin, Hayat, Füyüzat, v.b) sayesinde halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.

Türk Dünyasının kapısı olan Azerbaycan'da aydınlar harekâtı başlamış ve bu aydınlar Türk kültürünü yayma ve devletleşme sürecinde uygulamaya çalışmışlardır. Tüm Türk illerinde ortak kültürün varlığından bahseden aydınlar, kültürümüzün büyük tehditler altında olduğuna vurgu yaparak çeşitli kongreler düzenlemişlerdir. Gaspıralı İsmail Bey, klasik mektep ve medrese eğitimini reform ederek "Usul-i Cedid" yönetimiyle tüm Türk aleminde eğitim sistemini hızlandırmıştır.

Azerbaycan Türklerinin dil ve kültürel alanındaki başarıları bilhassa Gaspıralı İsmail Bey'in de tesiri ile gelişmiş ve onların politik sahada uyanmalarını sağlamıştır.

Gaspıralı İsmail Bey, Mehmet Emin Resulzade, Ali Merdan Bey Topçubaşov ve Yusuf Akçura Bey gibi aydınların önderliğinde toplanan ‘‘Rusya Müslümanları İttifakı’’ kongresinin de Azerbaycan’da milli hareketin hızlanmasına katkıda bulunduğunu görmekteyiz. Bu kongrede Gaspıralı İsmail Bey’in teklifi şöyledir: ‘‘Umumen Türklerin aslı ve nesli birdir. Zaman ve mekân ihtilafıyla şive adetlerimizde ihtilaf peyda olmuştur. Bu ihtilaf bir diğeriimizi anlamayacak dereceye gelmiştir. Bundan sonra mekteplerimizi bir olan lisanı hadim olacak hale getirmek lazımdır.’’ Gaspıralı’nın bu prensipleri, Milli Azerbaycan Cumhuriyeti’nin doğuşunda ve yaşamasında kuvvetli etkenlerden biri olmuştur. Bu prensipleri uygulayan Azerbaycan Türkleri, bu gün dahi dil ve alfabe birliğinin öncülüğünü yapmaktadırlar (Saray, 1993; s.32 -33).

1917 -1919 yıllarında Türkiye’den gelen öğretmenler Azerbaycan ile Türkiye arasındaki dil ve kültür birliğinin gelişmesine önemli katkılar yapmışlardır. Azerbaycan Türkleri Türkiye’nin eğitim tecrübesinden yararlanmak için 300 öğretmen ve kitap ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Rus yetkililerin çıkardıkları tüm zorluklara rağmen bu eğitim bir süre devam ettikten sonra kesilmiştir.

XIX. asrın son çeyreğinde başlayan ve 1920’ye kadar devam eden Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türklerinin ilişkileri ve Türkiye Türklerinin Azerbaycan’a yardımı Moskova yönetimini tedirgin etmekteydi. Bu ilişkileri kesmek için Azerbaycan Türklerini Sovyet eğitim sisteminin içine sokmuşlardır. Azerbaycan Türklerinin 1926’da Latin alfabesine geçmesini destekleyen komünistler, Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında alfabe engelini sokarak dil ve kültür birliğini ortadan kaldırmak istemişlerdir. M.K Atatürk’ün 1928’de Türkiye’de Latin alfabesine geçişi sağlaması üzerine yeniden Türkiye ile dil ve kültür birliği yaşanmıştır. Bu birliği savunanları katlettikten sonra Ruslar, Kiril alfabesine geçerek Sovyet eğitim mekanizmasını yürürlüğe sokmuştur (Aylarlı, 2003; s.73–79).

Kızılordu’nun işgali sonrasında Azerbaycan Türklerine baskıcı politika uygulayan Ruslar, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yöneticilerin katletmiştir. Azerbaycan Türklerinin Türkiye ile ilişkilerini her zaman kuşkuyla karşılayan Ruslar, 1937 senesine kadar Azerbaycan aydınını ‘‘Biz Türküz’’ dediği için katletmiştir.

Nikolay İlminski'nin düşüncelerini örnek alan Sovyet eğitim sistemi, Türklük bilinci, dil, din ve kültür alanında tahripler yaparak Sovyetleştirme politikaları uygulamışlardır. Sahte tarih kitapları okutularak insanları ateist eğitim kurumlarında komünizmin direktifleri ile kontrol altında tutan Sovyet rejimi hiçbir zaman başarılı olamamıştır. Stalin'in milliyet ve dil politikasına göre, her Türk boyu bir millet ve bunların da dili oluşturulmaya başlandı. Bu politikalar sonucunda Azerbaycanlı ve Azerbaycan Dili uygulamalarına başlandı (Saray, 1993; s.52 -65).

İran ve Rus sömürü politikasına maruz kalan Azerbaycan Türkleri kültürlerini hiçbir zaman unutmamışlardır. Hala İran sömürsü atlında olan 30 milyon Azerbaycan Türkü tüm kültürel haklarından yoksun olarak hayatlarını yaşamaktadırlar.

Azerbaycan Halk Cephesi'nin bir yıllık iktidarı döneminde kültür ve eğitim politikası eski komünist rejimin kültür ve eğitim alanındaki etkilerini ortadan kaldırarak yeni milli devlet için gerekli olan kültürel temeli hazırlamak üzerine kurulmuştur. Bu eğitim sistemiyle Türkiye Cumhuriyeti ile daha sıkı ilişkiler kurmak ve eğitim ve öğretimde birlik örnek alınmıştır. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti mirasını gün ışığına çıkaracak çalışmalar yapılmış, Mehmet Emin Resulzade'nin ve dava arkadaşlarının hayat ve faaliyetlerinin halka anlatılmasına büyük önem verilmiştir. Elçibey iktidarının temel yönü milliyetçilik, vatanseverlik ve demokratik ilkelerin yerleştirilmesine yönelik çalışmalar olmuştur (Özey, 1999; s.45).

Stalin'in 1937'de adını "Azerbaycan Dili" olarak değiştirdiği "Türk Dili", 22 Aralık 1992'de Milli Meclis'in kararıyla devletin resmi dili olarak kabul edilmiş, daha sonra 25 Aralık'ta yine Stalin'in zorla kabul ettirdiği Kiril alfabesinin yerine Latin alfabesine dönülmesi onaylanmıştır. Devlet kurumlarında yalnız Azerbaycan Türkçesinin kullanılması Rusçanın eski niteliğinin kaybolmasına çalışılmıştır. Komünist rejim tarafından unutturulmaya çalışılan Türklük bilinci ve tarihin yeniden kazanılması yönünde çalışmalar devlet tarafından desteklenmiştir. Milli Meclis 2 Şubat 1993'de "Azerbaycan Cumhuriyeti Vatandaşlarının Soyadlarının Devlet Diline Uygun Hale Getirilmesi" kararını kabul etmesi bu çalışmalara örnek gösterilebilir (Artam, 1993; s.65-67).

lke savaş içinde olsa da devletin kültür politikasında hiç aksama olmamıştır. Her zaman gazetelere, televizyonlara, siyasi ve kültürel tüm oluşumlara devlet tarafından mali yardım yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye ile kültürel ilişkiler karşılıklı olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. 25 Aralık 1992’de çıkarılan kararname ile yurtdışındaki Azerbaycan Türkleri ile bağlantı kurulması için ‘‘Dünya Azerbaycanlılar Kurultayı’’ düzenlenmiştir.

AHC iktidarının yeni toplum bilinci oluşturma politikalarından bir tanesi de eski komünist sistemindeki üniversitelere giriş sınavında rüşveti kaldırmaktı. Bu çerçevede yapılan eğitim reformları ile birlikte üniversitelerde giriş sınavları test usulüyle yapılmaya başlandı. Tüm politikalarında Türkiye’yi model alan Elçibey iktidarı kültür politikasında da Türkiye ile sıkı ilişkiler kurmuştur (Cafersoy, 2001; s.59 -61).

İki lke arasındaki kültürel ilişkiler, resmi, yarı resmi ve özel sektörün katkısıyla sürdürülmektedir. Bu kapsamda Milli Eğitim, Kültür Dışışleri ve Devlet Bakanlıklarının ilgili niteleri, YK (Yüksek ğretim Kurumu), TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu), DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), BYEGM (Basın Yayın Enformasyonu Genel Müdürlüğü), AKDITYK (Atatürk Kültür Dil ve tarih Yüksek Kurumu) gibi kuruluşların ve TDEV (Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı), TKAE (Türk Kültür Araştırma Enstitüsü), TDAV (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı) gibi özel kuruluşların faaliyetlerine genel olarak değinilebilir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ğrenci mübadelesi, Televizyon ve Radyo yayın alanları, kapsam dahilinde olması, alfabe birliği gibi önemli hususlardan daha önemlisi, her iki ülkenin kültür politikalarındaki hedef birliği veya milli kültür felsefeleridir. Azerbaycan Türkiye ilişkilerinde kültür çok önemli yer tutmakta ve iktisadi, siyasi askeri ve benzeri politikalar itibariyle de desteklenmektedir (Kalafat, 2004; s.463–466).

1.2 Enerji Faktörü

20. yüzyılın sonunda tekrar başlatılan ve 21. yüzyılda da şiddetle sürdürülen ‘‘Yeni Büyük Oyun’’ bölgeyi iyice istikrarsızlığa sürüklemektedir. Yeni büyük oyunun

tarafatları ise Rusya Federasyonu, ABD, Çin, İngiltere, Japonya, Türkiye, İran, AB ülkeleri gibi devletler ile Kafkasya ve Orta Asya'daki küçük devletlerdir. Ayrıca enerji alanında söz sahibi olan dev petrol şirketlerini de bu oyuna dahil edebiliriz (Akçalı, 2001).

Azerbaycan Hazar Bölgesi'nin en zengin enerji yataklarına sahip olan ülkelerinden biridir. Ülkedeki mevcut petrol yatakları uzun yıllar Sovyet yönetimi tarafından sömürülmüştür. Sovyet Rusya'nın 1991'de yıkılmasıyla birlikte, ülke topraklarındaki ve Hazar Denizi'ndeki zengin petrol potansiyeli dünyanın dikkatini bu bölgeye çekmiştir. Ayrıca burada petrolün geçmişi de çok eskiye dayanmaktadır. 1800'lü yıllardan bu yana Hazar Bölgesi'ndeki büyük oyunun ilk perdesinde Marcus Samuel, Rothschild ve Nobel Kardeşler vardı. Bu kişiler, 19. yüzyılda, Bakü'de tüm kontrolleri ellerinde tutmaktaydı. 1873'te ilk rafinerilerini kurarak Bakü'deki petrol endüstrisine adım atan İsveçli Nobel Kardeşler, 1878'de Hazar Denizi'nde dünyanın ilk petrol tankerini hizmete sokmuşlar.

Bugün ise yeni ve daha güçlü oyuncu kadrosu sahnede yerini almıştır. Bunlar: Chevron, Exxon, Mobil, Shell, Lucoil, Sinopec, Jitoil, Delta Nimir, BP-Amako, Yukos, Gazprom, Total, Unocal, Statoil, Hera, Pennzoil, TPAO ve diğerleri. Tabi ki bu şirketlere sahip ülkeler ile bunların finans kurumları, siyasi ve ekonomik düşünce kuruluşları ve onların etki alanlarındaki uluslararası kurumları da bu listeye dahil edebiliriz (Ceylan, 2007; s.47-53).

Ülkedeki petrol üretimi Abşeron Yarımadasında, Kür nehri boyunca, Guba-Siyezen bölgesinde ve Gence'de yapılmaktadır. Ayrıca Şirvan, Gobustan ve Mugan'da zengin petrol yataklarının olduğu belirtilmektedir. Yıllık petrol üretimi ise 13,4 milyon tondur. Azerbaycan'da 50'den fazla yatakta sondaj ve üretim çalışması sürmektedir. (14 tanesi Hazar Denizi'nde) Ayrıca işletmeye açılmamış 140 civarında daha petrol yatağı bulunmaktadır. Ülkedeki doğalgaz rezervlerinin ise 118 milyar metre küp olduğu tahmin edilmektedir. Yıllık doğalgaz üretimi 10 milyar metre küp'tür (TİKA, Azerbaycan Ülke Raporu, 1998, s. 2-3).

Azerbaycan'ın petrol potansiyeli çok büyük olup (3,5 milyar ton), bu enerji, ülke ekonomisinin güçlenmesi ve dünyaya açılması için önemli imkânlar sunmaktadır. Ülkedeki enerji sektörü sayesinde sanayi yatırımları artmakta, yabancı sermaye ülkeye çekilmekte, yatırımlar için dünya bankalarından kredi alınabilmekte ve istihdam imkânları artmaktadır. Hazar Bölgesi, çok çeşitli sebeplerden dolayı tarih boyunca önemini korumuş ve halen de önemini korumaktadır. Her zaman stratejik önemi bulunan bölge, bazen ticari açıdan bazen de askeri açıdan ön plana çıkmıştır. Günümüzde ise zengin enerji kaynakları nedeniyle dünya gündemine girmiş ve uzun yıllar da gündemden düşmeyecek gibi görünmektedir (Ogan, 2004).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bu bölge artık sadece Bakü veya Bakü petroleri olarak değil, Hazar Havzası olarak dünya petrol şirketlerinin dikkatini çekmeye başladı. Çünkü gelişen teknolojiye bağlı olarak uydu verilerinin de kullanılması ile başta Hazar Denizi'nde olmak üzere Hazar Bölgesi'nde, zengin hidrokarbon kaynaklarının varlığı tespit edilmiştir. Bu gelişme üzerine Hazar Havzası, uluslararası alanda enerjinin yeni jeopolitiği olarak tanımlandı.

Aslında bu bölge devletlerinde var olan enerji için verilen mücadele, bilinenden çok, bilinmeyen petrol ve doğal gaz üzerinde dönmektedir. Çünkü ispatlanan enerji potansiyelinin yanında keşfedilmeyi bekleyen tahmini rezervler büyük önem taşımaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın verdiği rakamlara göre, ispatlanmış petrol rezervleri 28 milyar varil, doğal gaz rezervleri ise 8 trilyon metre küptür.

ABD Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre, Hazar Havzası'nda enerji rezervleri şu şekildedir: Hazar Bölgesi'ndeki Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol rezervlerini 18–34 milyar varildir. Olası rezervler de hesaba katıldığında, bölgenin 260 milyar varil gibi önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bu miktar, bugünkü dünya rezervlerinin % 25'ine karşılık gelmektedir. Doğal gaz rezervlerinin ise 16–19 trilyon metre küp (dünya rezervlerinin % 11-12'si) olduğu tahmin edilmektedir (Oğan, 2005).

Diğer bazı kaynaklara göre ise, Hazar Bölgesi'nde tahminen 40 milyar varil bir petrol rezervi vardır. Ancak önümüzdeki yıllarda sürdürülecek araştırmalar sonucunda keşfedilecek yeni enerji yatakları ile bu rakamın 100 ile 200 milyar varil civarında bir seviyeye çıkması beklenmektedir. Ayrıca, Azerbaycan'ın milli petrol şirketi SOCAR, Azerbaycan'ın ispatlanmış petrol rezervlerini 3,5 milyar ton olarak vermektedir (Yüce, 2007).

Hazar havzası Enerji kaynaklarından en fazla payı her zaman olduğu gibi devlet olarak, ABD ve İngiltere almıştır. Şirketler bazında düşünürsek, bölgedeki enerji potansiyelinden en çok pay alanlar yine bu ülke menşeli dev şirketler olmuştur.

Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin ekonomik kalkınmaları, az öncede belirtildiği gibi, sahip oldukları petrol ve doğal gaz rezervlerinin reel olarak işletilmesine ve Batı pazarlarına nakline bağlıdır. Bunu bilen bölge devletlerinin yöneticileri, uluslararası enerji şirketleriyle ve dünya devletleriyle sürekli yatırım antlaşmaları yapmakta ve buralara yabancı sermayeyi çekebilmek için yasal düzenlemelere gitmektedirler. Türkiye'nin Hazar havzasındaki enerji projelerine desteklemesi kendi çıkarlarını yanında hem de Türk Cumhuriyetlerinin yararınadır. Öte yandan gerek Bakü-Ceyhan (ya da Kazak petrolünü de içeren Hazar-Akdeniz) petrol hattı, gerekse Şah Deniz (Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye) ve Türkmenistan-Türkiye (Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Trans-Hazar) gaz boru hatları, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'yi birbirine bağlayacak ve Türk Cumhuriyetlerini yalnızca Rusya'ya bağlı olan ihraç yollarından kurtaracak yaşamsal projelerdir. Bu ülkelerin, doğal kaynaklarını Türkiye üzerinden kesintisiz ve uluslararası fiyatlarla satabilmeleri ile ekonomik anlamda bağımsızlıklarının pekişmesi, siyasî bağımsızlıklarını da pekiştirecektir. Bağımsızlığının ardından, Azerbaycan yönetimi zengin petrol potansiyelini ekonomisinde değişimi gerçekleştirmek için gerekli kaynakları sağlamak ve geçiş döneminde sıkıntılarını hafifletmek amacıyla bir an önce kullanmak istemektedir (Aslan, 1997).

Hazar enerji kaynaklarının çok büyük bir bölümüne sahip olan Azerbaycan ekonomisi açısından bu enerji kaynakları vazgeçilmezdir. Ülke sanayilerinin temelini enerji

sektörü oluşturmaktadır. Ayrıca kamu gelirleri içerisinde enerji sektörü üzerinden sağlanan gelirlerin miktarı da oldukça yüksek düzeydedir. Yine, ihracat gelirleri içerisinde en fazla pay enerji kaynaklarına aittir. Yabancı sermayenin bu ülkeye çekilmesinde de enerji kaynakları önemlidir.

Büyük güçlerin yanı sıra, finans çevrelerinin de rol aldığı enerji mücadelesinde gerek kaynakların işletilmesinde ve gerekse taşınmasında kendi projelerini kabul ettirebilecek olan ülkenin, yeni yüzyılda uluslararası arenada büyük avantaj sağlayacağı aşikârdır. Bu yüzden enerjinin nakli ile ilgili çok çeşitli projeler de öne sürülmüş durumdadır. Bölge devletlerinin sahip oldukları enerjinin dünya pazarlarına ulaştırılabilmesi için son yıllarda çeşitli boru hatları gündeme gelmiştir (Gouliyev, 1997). Bunlardan bir kısmının inşaatına başlanmış olup, bir kısmı ise halen proje aşamasındadır. Bunlar;

1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Projesi
2. Azerbaycan-Türkiye (Şahdeniz) Projesi
3. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Hazar Geçişli) Projesi
4. Türkiye-Yunanistan Projesi
5. Mavi Akım Projesi
6. Aktau (Kazakistan petrollerinin Bakü-Ceyhan'a aktarılması) Projesi
7. Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı (Centgaz) Projesi (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan)
8. Türkmenistan-İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı

Türkiye, dünyanın bugüne kadar tespit edilmiş enerji kaynaklarının yüzde 70'inin bulunduğu Orta Doğu ve Hazar Denizi havzasına yakın bir coğrafi konumdadır. Hazar

Denizi petrol ve doğalgaz rezervlerinin taşınması konusunda, Türkiye'nin doğusundan geçerek enerji kaynaklarını Akdeniz'e aktaran güzergâh en kısa, maliyeti düşük, teknolojik ve çevresel açıdan uygun ve güvenilir bir seçenektir (Kamalov, 2006; s.18-28).

Diğer taraftan, bu kadar büyük miktarlarda petrolün dar ve trafiği yoğun Türk Boğazları'ndan tankerlerle taşınması geçerli bir yol değildir. Bu nedenlerden ötürü Türkiye, Hazar petrol ve doğal gaz rezervlerinin Batı'daki pazarlara taşınması yönündeki çabalarını, Doğu-Batı Enerji Koridoru Projesi'nin gerçekleştirilebilmesi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Kafkasya ve Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan boru hattı projeleri, bölgenin Batı'yla bütünleşmesi açısından önemlidir. Güvenli ve ticari açıdan karlı boru hatları, bölgenin istikrar ve refaha ulaşmasına yardımcı olacaktır. Bu aşamada, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı (BTC) Projesi, hem Orta Asya hem de Azerbaycan petrolü için planlanmıştır (Gül, 1995).

Bu proje kapsamında Azerbaycan Bakü-Supsa ve Bakü-Novorossiysk petrol boru hatlarına alternatif yeni bir proje başlatmış olmaktadır. Bu proje kapsamında Azerbaycan petrolü için yeni piyasa olan Avrupa piyasaları açılmış olmaktadır. Rusya, BTC'ye karşı olduğundan Azerbaycan tarafına her türlü baskı yapmaktadır. En son olarak 1 Ocak, 2005 tarihinden itibaren Rusya Azerbaycan'a ihraç ettiği doğal gaz ihracını durdurmuştur. Rusya, olayın nedeninin Türkmenistan'da ithal ettiği doğalgaz hatlarında oluşan sorunlardan ortaya çıktığını söylemektedir. Fakat hadise BTC projesini kapsamında Azerbaycan'a Rusya'nın bir siyasi oyunu gibi Bakü'de yankılanmıştır.

BTC kapsamında yıllık yaklaşık 1 milyar dolar civarında Azerbaycan petroleri Ceyhan, Akdeniz vasıtasıyla Avrupa pazarlarına ihraç edilecektir. Projeden hem petrol üreticisi Azerbaycan, hem petrol boru hatları için ülkesini transit ülke olarak kullanan Gürcistan, hem de Türkiye devletleri kar edecekleri tahmin edilmektedir (Oğan, 2005).

18 Eylül 2002'de Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanı ile ABD Enerji Bakanı'nın katılımıyla Azerbaycan'ın Sengaçal bölgesinde temel atma töreni

yapılmıştır. Ayrıca, Ekim 2002’de Türkiye ve Azerbaycan arasında, Aralık 2002’de ise Türkiye ve Gürcistan arasında BTC Projesi’nin Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi onaylanmıştır. Boru hattı güzergâhının belirlenmesinde bölgesel enerji eğilimleri önemli rol oynamıştır. BTC boru hattı, Hazar petrolünü Batı pazarlarına güvenli biçimde taşımakla kalmayacak, Türk Boğazları’ndaki tanker trafiğini azaltarak, seyir güvenliğine, çevrenin korunmasına ve İstanbul’un 15 milyonluk nüfusunun güvenliğine de katkıda bulunacaktır (Ekberov, 2006).

Türkiye, Hazar petrol ve doğalgazının dünya pazarlarına güvenli bir şekilde taşınmasını kolaylaştıracaktır. Doğu-Batı Enerji Koridoru’nun diğer önemli bir projesi, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı’dır. Azerbaycan doğalgazını Gürcistan üzerinden Türkiye’ye taşıyacak olan bu projenin yasal çerçevesi tamamlanmış olup, Azerbaycan doğalgazının teslimatına 2006 yılında başlanmıştır. Bu aynı zamanda, Türkmen doğalgazını Avrupa’ya ulaştıracak Hazar geçişli Boru Hattı Projesinin ilk ayağını oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak sadece Azerbaycan doğalgazı değil, Türk Cumhuriyetleri doğalgazının da bu hatla Avrupa ve dünya pazarlarına ulaştırılması sağlanacaktır. Bu da Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da gelişmesine katkıda bulunacaktır (Kodaloğlu, 1999; s.5).

Hazar petrolü ve doğal gaz kaynaklarının birden fazla boru hattıyla taşınması, Avrupa ülkelerinin enerji arzını çeşitlendirmelerine ve güvence altına almalarına imkân sağlayacaktır.

Güney Avrupa Gaz Ringi projesi çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan doğal gaz boru hatlarının enterkoneksiyonu, gelecekte Avrupa’nın enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi çabalarının önemli bir parçasını oluşturacaktır. Türkiye ve Yunanistan arasında bu konuya ilişkin Hükümetler arası Anlaşma’nın Şubat 2003’de; BOTAŞ ile DEPA arasındaki Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması’nın da Aralık 2003’de imzalanmasıyla, Türkiye’nin enerji şebekesinin AB ile birleştirilmesi sağlanmıştır. Türkiye, Avrupa’nın önemli bir enerji ortağıdır ve enerji stratejisi AB’nin enerji güvenliği politikasıyla uyumludur. Enerji stratejisi, Türkiye ile AB arasında önemli bir işbirliği alanını oluşturmaktadır (www.mfa.gov.tr, 2007).

Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin Azerbaycan'da ve genel olarak Hazar bölgesinde en çok önem verdiği konu enerji kaynakları konusudur. Son yıllarda Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasında petrol ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı (BTC) Projesi özel önem arz etmiştir.

Azerbaycan petrolü projelerine Türkiye'nin katılımı için ilk girişimler Elçibey iktidarı döneminde yapılsa da, 4 Haziran darbesi enerji projelerinin bir dönem askıya alınmasına neden oldu. Şubat 1994'de Batılı şirketlerle enerji projeleri görüşmelerini tekrar başlatan Devlet Başkanı Haydar Aliyev bu süreç içerisinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortakları (TPAO)'nun da yer almasını sağladı. Enerji kaynaklara yapılacak yabancı yatırımları için yapılan görüşmeler 20 Eylül 1994'de "Yüzyılın Anlaşması" ile sonuçlandı. TPAO ilk başta % 1,75 ile bu anlaşmada yer alırken daha sonra bu pay % 5 daha artırılarak %6,75 çıkarılmıştır (www.caspenenergy.com, 2007).

Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz'e aktarılması ilk kez Elçibey döneminde gündeme gelmiştir. Fakat gerekli petrol anlaşmalarının imzalanamaması nedeniyle bu öneri sadece düşünce biçiminde kalmış ve bu konuda ilk somut adımlar ancak 1997'de atılmağa başlanmıştır. Azeri-Çırac-Güneşli petrol kaynaklarının işletilmesi için oluşturulmuş AİOC şirketi Haziran 1997'de yaptığı toplantıda petrolün uluslararası piyasaya çıkarılması için Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Tiflis - Ceyhan boru hattı seçenekleri önermiştir.

Azerbaycan ve Türkiye esas petrolün taşıma kemerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı olması için yoğun çaba göstermiştir. Bu bağlamda 29 Ekim 1998'de Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan ve Özbekistan böyle bir hattın gerekliliği konusunda Ankara Beyannamesini imzaladılar. Bu Beyanname sadece Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkilerinin gelişmesine değil, Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik gelişmelere de neden olmuştur (Pamir, 1999;).

18 Kasım 1999'da AGİT İstanbul zirvesinde bir araya gelen Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan liderleri Çırağan Sarayı'nda her üç ülke topraklarından geçecek Bakü-Tiflis-Ceyhan ana petrol hattının yapılması konusunda uzlaşmaya vardılar.

Enerji alanında Türkiye'nin yatırımları Yüzyılın Anlaşması ile sınırlı kalmamaktadır. Bugün TPAO'nun AIOC dışında Şahdeniz projesinde %9, Kürdaşı Projesinde %5 ve Alev Projesinde %10 hisseye sahiptir. Türk özel petrol şirketi Petoil de Azerbaycan milli petrol şirketi SOCAR ile % 50 ortaklık bazında Azer Petrol şirketini kurmuştur. Şirket Murovdağ petrol sahasında üretim çalışmaları yapmayı öngörmektedir (Veliyev, 2000).

Türkiye doğal gaz ihtiyacını karşılamak için Azerbaycan'la yaptığı görüşmelerin sonunda 12 Mart 2001'de Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye getirilmesine ilişkin Hükümetler arası Anlaşma ile Doğal Gaz Alım-Satış Sözleşmesinin imzalanmış ve gazın Gürcistan üzerinden bir boru hattı ile Türkiye'ye getirilmesi karara bağlanmıştır (www.cankaya.gov.tr, 2007).

1.3 Ekonomi Faktörü

Azerbaycan-Türkiye Arasında Ekonomik ve Ticari İlişkiler

Tarihi, coğrafi ve manevi değerlerle bağlı olan Azerbaycan ile bağımsızlığından itibaren çeşitli sahaları ihtiva eden ve aynı zamanda Türkiye ile arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturan 150 civarında çeşitli işbirliği, anlaşma ve protokoller imzalanmış ancak bu anlaşmaların büyük bir kısmına çeşitli sebeplerle işlerlik kazandırılmamıştır (Oğan, 2000; s.75).

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 1 Kasım 1993 tarihli "Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde yürütülmektedir. Bu anlaşmaya göre tarafların birbirlerini "en çok kayırılan ülke statüsü" tanımaları kararlaştırılmıştı. Diğer yandan Türk yatırımcılar için önem taşıyan "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma" 31 Temmuz 1996 tarihinden itibaren ve "Türkiye ile Azerbaycan Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" ise 1 Ocak 1998 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Türkiye yatırımlarının Azerbaycan'a yönlendirilmesine ve günümüzde 400'ün üzerinde Türkiye şirketinin Azerbaycan'da faaliyette bulunmasına yardımcı olmuştur.

Ekonomilerinin yapısı, coğrafi devamlılık ve milli-manevi değerler itibariyle Türkiye ve Azerbaycan ekonomileri biri birlerini tamamlar niteliktedir. Türkiye ekonomisi dışa dönük ve imalat sanayi ağırlıklı bir yapılanma görüntüsü çizerken Azerbaycan ekonomisi daha çok hammadde ağırlıklıdır. Azerbaycan ekonomisinde Türk müteşebbisleri özellikle petrol dışı alanlarda önemli bir ağırlığa sahiptir. Geçiş döneminde olan ve yatırıma ihtiyacı bulunan Azerbaycan'a Türk sermayesinin katkısı önemli boyutlardadır. Özellikle inşaat, konfeksiyon, beyaz eşya ve gıda sektörlerinde Türkiye yatırımcılarının payı çok büyüktür (Mesimov, 2000; s.276).

Azerbaycan'ın 2000 yılında da en fazla ithalat yaptığı 2. ülke Türkiye olmuştur. 2000 yılı içerisinde iki ülke arasında ticaret hacmi 325.3 milyon \$ ulaşırken Azerbaycan'a Türkiye'nin ihracatı 229,7 ve ithalatımız ise 95,6 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Azerbaycan'ın Türkiye'nin ihracatı içerisindeki yeri % 0,84 ve ithalatındaki yeri ise % 0,16 olmuştur. Azerbaycan'ın Türkiye'nin toplam dış ticareti içerisindeki yeri ise % 0,04'tür.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan ile ekonomik ve ticari ilişkilerde üstünlüğe sahip olan Türkiye, zaman içerisinde hem diğer ülkelerin bu pazara girmesi ve hem de yerel müteşebbislerin artık kendi ayakları üzerinde durarak kısmen yerel üretime geçmeleriyle gerilemeye başlamıştır.

1991 yılından itibaren gelişen siyasi ve ekonomik ilişkilere paralel Türk işadamlarının bu ülkeye olan yoğun ilgisi ve Türk şirketlerinin Azerbaycan piyasasında şube açmak suretiyle Türkiye'den ithalat yapması sebebiyle sürekli bir yükselme içerisinde bulunurken, iki ülke ticareti Türkiye lehine fazla vermiştir (Karaca, 2002).

1998 yılında Rusya Federasyonu'nda yaşanan ekonomik kriz sonucu yapılan devalüasyon ve Rus mallarının Azerbaycan para birimine oranla değer yitirmesi sebebiyle Rusya Azerbaycan pazarında fiyat avantajı sağlamış ve bu ülkenin mallarına olan talep artarak Rusya Azerbaycan'ın dış ticaretinde bu tarihten itibaren ilk sıraya yükselmiştir. Azerbaycan'ın diğer bir komşusu olan İran ise ihraç edilen ürünlerinin Türk ihraç ürünlerine kıyasla düşük kaliteli olması sebebiyle Azerbaycan'ın dış

ticaretinde çok gerilerde kalmış ve Türkiye'den ihracatı olumlu yönde etkilemiştir (www.dtm.gov.tr, 2007).

Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatındaki azalmanın başlıca sebeplerinden biri de Türk müteahhit firmalarının üstlenmiş oldukları taahhüt işlerinin büyük ölçüde tamamlanmış olması ve yeni projelerin başlamamasıdır. Başta bavul ticareti olmak üzere, kayıt dışı ticaret işlemleri göz önüne alındığında iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin resmi verilerden daha fazla olabileceği tahmin edilmektedir.

İki ülke arasında Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'ndeki 11 kilometrelik kara sınırı dışında direkt karayolu bağlantısının bulunmaması Türkiye'nin Azerbaycan'la özellikle de ekonomik ve ticari ilişkilerini zaman-zaman zora sokmakta ve diğer ülkelere (Rusya ve İran) göre dezavantaj sağlamaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan'la karayolu bağlantısı sağladığı Gürcistan'ın koyduğu yüksek vergiler ve İran'ın getirdiği tonaj sınırlamaları, Azerbaycan'ın aynı zamanda BDT üyesi olması ve BDT ülkeleri ile sağladığı gümrük anlaşmaları Türkiye'nin Azerbaycan ile ekonomik ve ticari ilişkilerini zora sokmuştur. Türk taşıtlarına uygulanan yüksek orandaki yol vergileri, gümrükleme sıkıntıları, vize uygulamaları, bürokratik işlemlerin çokluğu, mevzuat eksikliği, kayıt dışı ekonominin getirdiği haksız rekabet ortamı, gizli monopollaşma, kamu görevlilerinin menfaat temini amacıyla özel sektör üzerinde kurduğu baskılar ve bazen pazar ekonomisinin mantığıyla çelişen bazı yasalar ve uygulamalar bu ülkede Türk işadamlarının rekabet şartlarını zorlaştırmakta ve bu ülkeye olan Türk işadamlarının ilgisini azaltmaktadır (Oğan, 2000; s.77).

2000 yılı dış ticaret rakamlarına bakıldığında eski Sovyetler Birliği ile yapılan ticaretten uzaklaşma ve Batı piyasalarına kayma yönelme eğilimi gözlemlenmektedir. Rublenin zayıflığı Azerbaycan ihracatını rekabet gücünden yoksun bırakmış ve Kafkasya'daki istikrarsızlık ticaret yollarını kesmiştir. Türkiye'ye ihracat oranı 1998 yılında % 22.8 iken 2000 yılında % 6'ya düşmüştür.

Türkiye'den yapılan ithalat, toplamda 1998 yılındaki % 20,4'lük değerden 2000 yılında % 11,0'a düşmüştür. Türkiye Azerbaycan'ın toplam dış ticareti içerisinde 1998'de %

21, 1999'da % 11 ve 2000 yılında ise 7,9'luk bir paya sahip olmuştur (Deik, 2006; s. 14).

Azerbaycan'daki Türk Yatırımları

Azerbaycan'daki Türk yatırımları ülkedeki petrol dışı yabancı yatırımlar içinde ilk sırada yer almaktadır. Türk girişimcileri telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık, finansal kiralama, inşaat-taahhüt, basın-yayın, eğitim, sağlık, ulaştırma, otomotiv, imalat sanayi, petrol ve hizmet sektörü gibi neredeyse tüm alanlarda faaliyet göstermektedirler.

Ziraat Bankası'nın ortaklığı ile kurulan "Azer-Türk Bank" bankacılık alanındaki işbirliğinin ilk örneğidir. Baybank, Royalbank, Koçbank, İş Bankası Azerbaycan ve Citybank gibi Türk sermayeli bankalar faaliyet göstermektedir. Ayrıca Türk sermayeli 3 sigorta şirketi de faaliyet göstermektedir. 2000 yılı sonu itibariyle değişik statülerde (% 100 Türk sermayeli, müşterek müessese, şube veya temsilcilik olarak) 1.327 Türk şirketi, Azerbaycan'da resmi kuruluş işlemi yaptırmak suretiyle tüzel kişilik kazanmıştır. Ancak bu şirketlerden önemli bir bölümü faaliyet gösterememektedir. Yaklaşık 400 firma piyasada faaliyet göstermektedir. Türk şirketlerinin Azerbaycan'daki yatırım tutarı yaklaşık 1,5 milyar \$ olup, bu şirketler yaklaşık 30.000 kişinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir (Oğan, 2000; s.78).

Azerbaycan'ın yabancı sermayeye açılan petrol ve doğal gaz sahasında yapılan 20 uluslararası konsorsiyumun dördünde TPAO'nun ortaklığı bulunmaktadır. Çeşitli çaptaki Türk Müteahhitlik firmaları toplam 600 milyon \$ tutarında taahhütler almışlardır. Petrol dışı yatırımlar içerisinde ise, Türkiye'nin payı % 44 civarındadır.

Azerbaycan birçok avantajları ile Türk işadamları tarafından yatırım ve ticari faaliyet göstermek açılarından tercih edilen bir ülkedir. Bu itibarla birçok Türk şirketi Azerbaycan'da müşterek müessese kurmuşlar, şube veya temsilcilik açmışlardır. Bunun yanı sıra bugün Azerbaycan'da Türk Sanayici ve İşadamları Birliği (TUSİAB) faaliyet

göstermektedir. Bu birlik Azerbaycan'ın ekonomik hayatında ve ülkeler arası ekonomik gelişmelerde büyük önem taşımaktadır (Şen, 2005).

Değişik alanlarda faaliyet gösteren Türk firmalarının büyük bir kısmı ticaret yapmakta veya küçük ve orta ölçekli yatırımı tercih etmektedir. Bu firmaların faaliyet alanları; petrol, telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık, gıda malları imalatı, eğitim, basın-yayın, tekstil ve konfeksiyon, taşımacılık, otomotiv, orman ürünleri, demir-çelik, demir dışı metaller, inşaat malzemeleri ve müteahhitlik hizmetleri gibi sektörlerdedir.

Türk Eximbank tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti'ne 250 Milyon ABD Dolarlık kredi açılmıştır. Ancak 91,7 milyon ABD Dolarlık kısmı kullanılabilmiştir. İhracatın finansmanına yönelik 100 milyon ABD Dolarlık kredinin yanı sıra, 150 milyon ABD Dolarlık proje kredisi verilmiştir. Ancak alınan kredilerde verimli bir şekilde ve sahalarda kullanılmadığı için geri ödemelerde sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sebeple 8 Ağustos 1996 tarihinde toplam 74,8 milyon ABD Dolarlık Borç Erteleme Anlaşması imzalanmıştır (Şanlı, 2003; s.50-51).

1.4 Güvenlik Faktörü

Tarihten günümüze kadar Azerbaycan komşuları ile olan ilişkilerinde güvenlik sorunu yaşamıştır. Bu günde Azerbaycan'ın bağımsızlığını tehdit eden unsurlar halen aktif bir seyir içerisinde. Azerbaycan'ın coğrafi yapısı ve zengin kaynakları bakımından her zaman büyük devletlerin hedefleri haline gelmiştir. Kafkasya'da stratejik öneme sahip olan Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra bu önemi daha da artmıştır (Oğan, 2006; s.39-45).

Türkiye için Azerbaycan ortak dil, kültür ve tarihin paylaşıldığı önemli bir ülkedir. Türkiye, başından itibaren Azerbaycan'la yakın ortaklık ilişkileri geliştirmeye başlamış ve yeni bağımsız bir cumhuriyet olarak çeşitli güçlüklerle karşılaşan Azerbaycan'ın bu zorlukların üstesinden gelebilmesinde kuvvetli destekçisi olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığının pekiştirilmesi, toprak bütünlüğünün korunmasının ve Hazar denizinin zengin doğal kaynaklarından gelen

iktisadî potansiyelinin hayata geçirilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir (Geybullayev, 1994).

Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya siyasetinde temel taşı olma özelliğini taşımaktadır. Azerbaycan için de Türkiye'nin çok büyük önemi olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bölgede mevcut olan tehdit odakları ve meydana getirilen kargaşa ortamı, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürecek düzeydedir. Bu tehlikelerin önlenmesinde Türkiye'nin desteği gerekmektedir. Bunun yanında, batı dünyası ile kurulacak ilişkilerde de Türkiye köprü rolü oynamaktadır.

1988 yılından başlayarak Özgürlük meydanında toplanan halkın isteklerine cevap veremeyen yerel yöneticiler her geçen gün itibarını kaybetmekteydi. SSCB merkezi yöneticilerinin emriyle Kızıl Ordu 20 Ocak 1990 tarihinde Bakü'de insanları katletti. Bu olay hem Azerbaycan Türklerine yapılmış bir gözdağı hem de diğer Sovyet Cumhuriyetlerine verilmek istenen bir mesajdı (Avşar, 1994; s.85-86).

18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve 21 Aralık 1991'de SSCB'nin hukuki olarak sona ermesi yeni bir siyasi sistem ortaya çıkarmıştır. Bu sistemden yararlanmak için Rusya eski SSCB'yi andıracak girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerle eski SSCB ülkelerini elinden kaçırmamak ve yeni şemsiyeler altında bu devletleri kontrol altında tutmak istemiştir. Rusya BDT'yi kurarak eski Sovyet ülkelerini Almatı Bildirisini imzalamaya davet etmiştir. Rusya eski Sovyet ülkelerini BDT etrafında toplayarak askeri varlığını korumak için her zaman çaba göstermiştir (Erol, 2006; s.98-104).

Azerbaycan SSC başkanlığı görevini yürüten Ayaz Mütellibov, bağımsızlık hareketini bastırmakla ülkenin güvenliğini tehdit güçlere hiçbir yaptırım uygulamamıştır. Mütellibov'un tamamen Rus kontrolündeki siyaseti bu bildirinin imzalanmasında da kendisini göstermiştir. Rus ordusunun 26 Şubat 1992 tarihindeki Hocalı Katliamı'nda yer alması ile Mütellibov'un Rus yanlısı politikası tamamen çökmüştür. Mutellibov, muhalefetin de baskısıyla 06 Mart 1992 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu tarihten 18 Mayıs 1992 tarihine kadar geçen süre içinde, devlet başkanlığı görevini

vekâleten Yakup Memmedov üstlenmiştir. Yakup Memmedov döneminde Azerbaycan-RF ilişkilerinde mesafeli bir tavır ortaya konmuştur (Alpargu, 2004:3-4).

Tam bağımsız bir devlet olma siyasetiyle hareket eden Ebulfez Elçibey, Türkiye ile iyi ilişkiler kurulmasına önem vermiştir. Ebulfez Elçibey'in İran ve Rusya'nın Azerbaycan ile ilgili politikalarında değişiklik yapmasını ve Azerbaycan'a hiçbir şekilde müdahale etmemesini istemiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tehdit eden Rus askerlerinin de ülkeden çıkarılmasını sağlamıştır. Rusya karşıtı hareketler BDT anlaşmalarında da kendisini göstermektedir (Aslanlı, 2003).

Rusya Federasyonu'nun talebi üzerine, Mayıs 1992'de BDT içinde yeni güvenlik oluşumu gerekli kılınmış; Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Ermenistan arasında Ortak Güvenlik Anlaması imzalanmıştır. Bu anlaşmadan da görüleceği gibi Azerbaycan bu anlaşmaya katılmamıştır (Güngör, 2004).

3 Kasım 1992'de Türkiye'de temaslarını sürdürürken Azerbaycan Devlet Başkanı Elçibey iki ülke arasında askeri alanda işbirliği geliştireceğini ifade etmiştir. Bu dönemde, Türk Ordusundan emekli subayların Azerbaycan'da askeri eğitime katkılarından yararlanılırken, iki yüz öğrenci de askeri okullarda eğitim almak üzere Türkiye'ye gönderilmiştir (Kalafat, Aslanlı, 2004; 387).

Ebulfez Elçibey, İran ve Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin sona erdirilmesi için çaba göstermiştir. Ebulfez Elçibey'in Türkiye ile iyi ilişkiler kurması üzerine endişeye kapılan İran ve Rusya harekete geçmiştir. İran Azerbaycan'ın birkaç bölgesinde bir grup insanları destekleyerek para ve silahla donatması ve bir yandan da Azerbaycan'daki karışıklıkların büyümesine yardım etmiştir. Rusya'nın desteğiyle, 04 Haziran 1993'te Suret Hüseyinov Gence'de başlattığı ayaklanma ile Elçibey'i görevinden ayrılmak zorunda bırakmıştır. İran ve Rusya'nın kışkırtmalarına yataklık yapan bir grup Azerbaycan'ı iç savaşa sürüklemek istemiştir. Elçibey yönetiminin Karabağ savaşında başarıya ulaşamamasının bir diğer sebebi de Azerbaycan'daki iç karışıklıkları kontrol edememesiydi. Türkiye, bu yıllarda Elçibey'in iktidar mücadelesine fazla yardım etmemiştir (Kamalov, 2007; s.52-60).

Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da yeniden yükseliş Azerbaycan'ın iç dinamiklerinin bir sonucu olmasıyla beraber Türkiye ve Rusya'nın yardımlarına borçludur. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Haydar Aliyev'in Nahçıvan Parlamentosu Başkanı olduğu dönemde, Bakü'deki Elçibey hükümeti devre dışı bırakılarak, sanki Aliyev ayrı bir devletin cumhurbaşkanı gibi ilişkiler kurulmuş, kredi açılmış ve daha da önemlisi Devlet protokolu uygulanmıştır. Bu devreden itibaren, Haydar Aliyev yönetim içinde yer almaya başlamış ve daha sonra da yönetimin başına geçmiştir (Yıldırım, 2006; s.48-57).

Azerbaycan'ın güvenliğini tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması için Aliyev yönetimi ilk olarak Rusya'yı ziyaret ederek BDT'ye üye oldu. Rus yanlısı politikası Aliyev yönetimini zorlayarak birçok alanda taviz vermesine yol açmıştır. Karabağ sorununda Rusya'dan istediğini alamayan Aliyev artık yüzünü Türkiye ve batıya çevirmek zorunda kaldı (Andican, 1996; s.273-276).

7 Temmuz 1996'de Türkiye Genelkurmayı Başkanı Orgeneral Doğan Güreş ikili ilişkilerde ilerleme sağlamak için Bakü'yü ziyaret etti. Ardından 10 Haziran 1996'da Türkiye ve Azerbaycan arasında Ankara'da "Askeri Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Ocak 2000'de Ankara'yı ziyaret eden Azerbaycan Savunma Bakanı Sefer Ebiyev "Bakü ve Ankara arasında askeri ittifak anlaşması imzalanabileceğini" belirtmiş, Şubat 2000'de Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Lojistik Kuvvetler Komutanı Korgeneral İbrahim Tülün ve Kara Kuvvetleri Lojistik Destek Komutanı Orhan Tiryak Bakü'yü ziyaret ederek görüşmelerde bulunmuş, ardından ise Türkiye Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş Bakü'ye giderek Haydar Aliyev ve Sefer Ebiyev ile görüşmeler gerçekleştirmiştir (Ağacan, 2007; s.43-51).

Bu süreçte en önemli aşamalardan birisi de Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Savunma Planlaması ve Kaynakların Yönetimi İdaresi Başkanı Tümgeneral Şerafeddin Telyaza'nın başkanlık ettiği heyetin 1 Mart 2001'de Bakü'de Savunma Bakanlığı'nda yaptığı görüşme olmuştur. Görüşme sonrasında "Azerbaycan hükümeti ile Türkiye hükümeti Arasında Karşılıklı Askeri Yardım" anlaşması ve "Azerbaycan Savunma Bakanlığı ile Türkiye genelkurmay Başkanlığı arasında Mali Yardımı" protokol

imzalanmıştır. Bu anlaşmalar Türkiye'nin Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerine 3 milyon dolar yardım yapması öngörülmektedir. Azerbaycan askerleri, Kosova'da ve Afganistan'da görev yapan Uluslararası Barış Gücü'nde Türkiye komutasında yer almışlardır (Kalafat, Aslanlı, 2004; 387 -388).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde bölgedeki karışıklıklar yüzünden bölgeyle ilgilenen devletler en fazla askeri iş birliğinin ortaya çıktığını düşünmektedir. Ruslar, Azerbaycan ve Türkiye'nin stratejik ortaklığının en önemli yönünün askeri iş birliği olduğunu, Azerbaycan'ın Türkiye'den askeri bakımdan destek aldığını iddia etmektedirler. Türkiye'nin de bu konuda öncelik üstlendiği, Azerbaycan'ın Türkiye'nin de desteğiyle Kafkas ötesindeki durumunu kuvvetlendirebileceği yönünde ifadeler yer almaktadır (Gürses, 2006; s.30-39).

İran, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerden, özellikle askerî ilişkilerden rahatsızlık duymaktadır. Bakü'de Türk uçaklarının gösteri yapmasına 26 Ağustos 2001'de İran tarafı tepki göstermiş ve bunun Türk generalleri tarafından sahnelenen siyasi bir oyun olduğunu iddia etmiştir. Bu tepkiye cevap, Azerbaycan'ın yetkililerinden yanıt gelmemiştir. Gazeteler, bu gösterinin Azerbaycan'ın düşmanlarına bir uyarı olduğunu, bu gücün arkasında NATO'nun bulunduğunu ima etmiştir. Haydar Aliyev'in dış ilişkiler danışmanı olan Nevruz Mehmedov açıklamasında “Azerbaycan egemen bir ülkedir. Dünyanın herhangi bir ülkesiyle iş birliği yapabilir ve biz, Türkiye ile bir ulus, iki ülkeyiz.” diyerek Azerbaycan'ın bu konudaki tavrını ortaya koymuştur (Memmedağa, 2005).

Azerbaycan'ın Türkiye aracılığıyla NATO ile ilişkilerini geliştirme ihtimalinden hem Ermenistan hem de RF endişe duymaktadır. RF, Azerbaycan ile ilişki kurduğu bütün konularda, ayrıcalıklı ülke olmayı arzulamaktadır. Azerbaycan, 1998 yılı sonunda ve 1999 yılı başında Ankara ile olan Askeri İş Birliğini Genişletme ve ordusunu NATO ölçütlerine uyarlama kararı aldı. Rusların bakış açısına göre, NATO'nun RF'nin boşalttığı bölgelerde etkinlik kurmasının çok tehlikeli olduğunu, Rusya'nın özellikle Kafkasya'da tedbirler alınması gerektiğini iddia etmektedirler. RF için bir karşıt eksenin varlığı tehlikeli gözükmele birlikte bu eksenle Türkiye,

Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan'ın da bu ekseninde yer aldığını iddia etmek mümkündür (Purtaş, 2005, s.232-234).

2002 yılı içinde daha önce imzalanan anlaşmalar çerçevesinde, Bakü'deki Türk Askeri İş Birliği Koordinasyon Kurulu Başkanlığında Azerbaycan ordusuna çeşitli düzeylerde verilen danışmanlık desteği sorunsuz olarak devam etmiştir. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün 2002 yılının Temmuz ayında yaptığı ziyaret sırasında, Azerbaycan'a gerekli her türlü desteğin verildiği ve verilmeye devam edeceği vurgulanmıştır (Demir, 2003; s.363).

Bu sorunlar içinde en şiddetli çatışmaları içinde bulunduran ve çözülemez gibi gelen sorunlar, Ermenistan'la Azerbaycan arasındaki sorunlardır. Bağımsızlık, Ermenistan'ı ciddi bir stratejik çıkmaza sokmuştur. RF'nin devamlı koruyucusu olduğuna, ancak bir süre sonra artık yeterli ölçüde artık destek sağlayamayacağına inanan Ermenistan, başka ülkelerle yaklaşma stratejisi uygularken, geleneksel söylemlerini de terk etmemekte inatçı bir tavır sergilemektedir. Bu söylemler içinde en çok tekrar edilenlerden biri de Azerbaycan'la Türkiye'nin, Ermenistan'ın hem tarihi hem bugünkü düşmanı olduğu ön yargısıdır (Aslanlı, 2003; s.87-91).

Ermenistan, Azerbaycan-Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmekte sıkıntıları olan bir ülkedir. Ermenistan, özellikle sınır güvenliği konusunda sorunlar çıkarmakta ve bu faaliyetleri ile daha geniş bir alana yayılmak istemektedir. Bu tür faaliyetler, "Büyük Ermenistan"ı oluşturmanın bir yolu gibi gözükmektedir. Ermeni Meclisi, Türkiye ile sınırlarının bugünkü durumunu kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Bu durum, 1992 yılında Türkiye'nin tutumunu sertleştirmesine neden olmuştur. Diasporanın kışkırtması, belki de meselenin en önemli tarafını oluşturmaktadır (Çakmak, 2004; s. 143).

Yukarı Karabağ ve işgal edilmiş diğer Azerbaycan toprakları sorunu, Kafkasya'da siyasi istikrarın, iktisadi gelişmenin, güvenliğin ve bölgesel iş birliğinin önündeki temel engeldir. Karabağ'daki çözümün dış baskılar, iç siyasi hesaplar ve iktisadi çıkarlar ile de bağlantılı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

17 Şubat 1993'te alınan kararda, Türkiye'nin tarafsız davranması ve Ermenistan'a yardım yapılabilmesi için hava koridorunu açması istenmekteydi. Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununa barışçı, kalıcı ve adil bir çözüm bulunmasını istemektedir (Cefersoy, 2001; 126–128).

Türkiye, Yukarı Karabağ sorununa AGİT çerçevesinde barışçı bir çözüm bulunması amacıyla faaliyet gösteren Minsk Grubunun çalışmalarına etkin bir biçimde katılmaktadır. Türkiye, Minsk sürecini Yukarı Karabağ sorununa barışçı, kalıcı ve adil bir çözüm bulunmasına katkıda bulunabilecek önemli bir mekanizma olarak görmektedir. Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yürütülmekte olan doğrudan ve dolaylı görüşmeler sürecine, soruna barışçı bir çözüm bulunmasında yararlı olacağı düşüncesiyle destek vermekte olup Yukarı Karabağ sorununun çözümünde, her iki tarafın da kabul edeceği bir çözüme katkı sağlamaya da hazır durumdadır (Çengizoğlu, 2006).

Ermenistan ile Azerbaycan arasında başlayan bu sorun diğer devletlerinde müdahil olmasıyla çıkmaza girmiştir. Karabağ sorunun çözüme kavuşmasında Ermenistan ve Türkiye'nin de aralarındaki anlaşmazlıklara çare bulunması gerekmektedir. Türkiye'nin Ermenistan'dan talebini şöyle sıralayabiliriz;

1. Ermenistan, işgal ettiği toprakları şartsız Azerbaycan'a iade edecek
2. Ermenistan, Nahçıvan'ı Azerbaycan'a bağlayacak bir koridoru açık tutacak

Bu talepler karşısında Ermenistan hiçbir şekilde Karabağ Sorununda Türkiye'nin müdahil olmasını istememektedir. Türkiye'nin arabuluculuğunun Karabağ sorununun çözümünde kabul edilemeyeceği, bu bölgedeki tüm ulaştırma yollarının açılması istenmektedir (Bal, 2000).

Türkiye diplomatik alanda da Ermeni meselesi ile ilgili elinden gelen bütün gayreti göstermektedir. Bu çerçevede, Yukarı Karabağ sorununun çözümünde kolaylaştırıcı rolü oynamak ve diğer bölgesel sorunlar hakkında görüş alışverişinde bulunmak

Türkiye'nin girişimiyle Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri bakanları arasında bir diyalog forumu oluşturulmuştur. Bu amaçla ilk toplantı, 15 Mayıs 2002'de Reykavik'te gerçekleştirilmiş ve taraflar tekrar bir araya gelme konusunda mutabık kalmıştır. Tüm bu girişimlere rağmen Azerbaycan'ın en önemli güvenlik sorunu olan Karabağ sorunu çözüme kavuşmamıştır. Türkiye'nin desteğini alan Azerbaycan güvenlik alanında fazla ilerleyiş sağlayamamıştır (Cabbarlı, 2004; s.12-14).

1.5 Ermenistan Faktörü ve Karabağ Sorunu

Karabağ, Azerbaycan'daki Kür ve Aras ırmakları ile şu anda Ermenistan sınırları içinde bulunan Gökçe Gölü arasındaki dağlık bölge ve bu bölgeye bağlı ovalardan oluşmaktadır. Ancak Karabağ ile Dağlık Karabağ ifadeleri aynı bölge için kullanılmamaktadır. 18.000 km kare yüzölçümüne sahip Karabağ'ın sadece 4392 km karelik kısmını Dağlık Karabağ oluşturmaktadır. Karabağ; Ağdam, Terter, Yevlah, Füzuli, Beylegan, Kubatlı, Cebrail, Mingeçevir, Ağcabedi, Hocavend, Şuşa, Hankendi, Laçın, Kelbecer, Hanlar, Gorus, Akdere, Berde, Zengezur ve Hadrut rayonlarından oluşurken Dağlık Karabağ; Hankendi merkez olmak üzere Şuşa, Akdere, Hadrut, Hocavend ve Askeran rayonlarından oluşmaktadır (www.azerbaycan.ihh.org.tr, 2007).

M.Ö. VII. yüzyılda, Saka Türkleri Azerbaycan'ın Karabağ bölgesine yerleşmeye başlamışlardır. M.Ö. VI yüzyılda yazılan Gürcü Salnamelerinden de tespit edildiği üzere, Kür nehri boyunca sıralanmış dört büyük yerleşim biriminde Hun Türklerinin yaşadıkları ve Kafkasya'ya yönelik Türk akınlarının devam ettiği bilinmektedir (İşyar, 2004; s.89-93).

Kafkasya'ya yönelik Arap akınları başlayıncaya kadar Karabağ ve Güney Azerbaycan, Türklerin yönetimi altında kalmıştır. Tarihin eski dönemlerinden itibaren bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Türklerin Arap istilası sırasında da bu sayısal üstünlüklerini devam ettirmelerinin önemli bir nedeni, 627 yılındaki Bizans-İran savaşı ile aynı dönemde bölgeye Hazar Türkleri yerleşmeye başlamışlardır (Uras, 1987; s.11). 18. yüzyıla kadar Safeviler ile Osmanlılar arasında sıkça el değiştiren Karabağ, daha sonra tekrar İran'a bırakılmıştır. 18. yüzyılda bölgede Penah Ali Bey tarafından

Karabağ Hanlığı kurulmuştur. Karabağ Hanlığı Çarlık Rusyası tarafından işgal edildiği 1826 yılına kadar büyük ölçüde bağımsızlığını korumuştur. Rus hâkimiyeti ile birlikte bölgenin demografik yapısı hızla değişmeye başlamıştır. Çarlık Rusyası Generali Sisyanov 1805 yılında, Çar'a gönderdiği raporda "Karabağ coğrafi bakımdan Anadolu'nun, İran'ın ve Azerbaycan'ın kapısı sayılır. Bu bölge, Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile Anadolu ve İran topraklarını kontrol edebilecek bir noktada bulunması nedeniyle jeopolitik öneme sahiptir" demek suretiyle, bölgenin stratejik önemini belirtmiş ve burada dengeyi kendi yararlarına çevirebilmek için Müslümanların arasına Hıristiyan unsurların yerleştirilmesini önermiştir (İsmayılov, 2002; s.369-375).

Bu bağlamda 1825–1826 yıllarında Gacar yönetimi altındaki topraklardan (çoğunluğu günümüzdeki İran toprakları) gelen 18 bin Ermeni ve 1828'de 50 bin Ermeni (Türkmençay Anlaşması'nın 15. Maddesi Gacar yönetimi altındaki Ermenilerin bir yıl içinde Aras Nehri'nin kuzeyine, yani Rus yönetimi altındaki topraklara göç etmesini öngörmektedir) Karabağ topraklarına yerleştirilmiştir. 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşında da Erzincan'a kadar Doğu Anadolu'yu işgal eden Rus kuvvetleri, İran'dan gelen ve sayıları 100,000'i bulan kalabalık bir Ermeni nüfusunu Erivan ve Nahçıvan bölgeleri başta olmak üzere Kafkaslara yerleştirmişlerdir. 1830'lu yıllarda Karabağ'a hem İran'dan, hem de Türkiye'den Ermeniler göç ettirilmiş ve nüfus dengesi değiştirilmeye çalışılmıştır (Kantaracı, 2003).

Ruslar, 1828–1829 Edirne Anlaşması sonrasında Anadolu Ermenilerini ve Türkmençay Anlaşması'ndan sonra da İran Ermenilerini Kafkaslara davet ederek Karabağ'a yerleştirmişlerdir. Stratejik bir yer olan Karabağ'da çoğunluğu teşkil eden Türklere karşı Ermenileri bir güç olarak gören Ruslar, sürekli olarak Ermenileri desteklemişlerdir (Lütem 2007). Rusların desteklemeleri sonucu bölgede sayıları artan Ermeniler, 1829–1830 yıllarında Karabağ'da bir ayaklanma başlatarak Türk yerleşim yerlerine saldırmışlardır. Ancak bölgede ciddi anlamda ilk Türk-Ermeni çatışması 1905 ihtilalinden sonra meydana gelmiştir. Bolşevik Devrimi'nin ardından bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan ve Ermenistan cumhuriyetleri, bölgenin denetimini ele geçirmek için savaşılmaya başlamışlardır. 1918 yılında Karabağ Ermenileri Karabağ'da daha büyük çapta bir isyan çıkarmışlar ve Türklerin evlerine, iş yerlerine saldırmışlardır.

Türk ordusunun Bakü'ye gelmesi ve Karabağ hareketına müdahale etmesi sonucu katliam ancak durdurulabilmiştir. Mondros Mütarekesi sonrasında Türk ordusu bölgeyi terk ederken İngilizler bölgeye girmişlerdir. Önceleri bölgede Ermeni ve Gürcülere dayalı politika izleyen İngilizler, 1920 yılında Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı olduğunu ilan etmişlerdir. 1920 yılından itibaren Karabağ Ermenileri tekrar katliamlara başlayarak Karabağ'ı Ermenistan'a bağlama girişimlerini sürdürmüşlerdir. Azerbaycan kuvvetleri Karabağ'daki Ermeni isyanını bastırmaya çalışırken Sovyet Kızıl Ordusu Bakü'ye girerek Azerbaycan Cumhuriyeti yönetimine son vermiştir (Aslanlı, 2001; s.404).

İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği'nin Boğazların kontrolü yanında Türkiye'den Kars ve Ardahan illerini talep etmesi, diğer yandan diaspora Ermenilerini Ermenistan'a yerleşmeye çağırması Ermenistan'da genel olarak mevcut milliyetçiliğin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Ancak Sovyetler bu milliyetçiliğin dışa dönük işlev yapmasına, diğer bir deyimle Türkiye'ye karşı olmasına karşılık Karabağ gibi ülke içi sorunları etkilememesine çalışmışlardır. Büyük Ermenistan hayalleri peşinde koşan Ermeni diasporası da daima Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını istemiştir. Moskova ise mevcut düzeni bozan bu talepleri dikkate almamıştır (Laçineri, 2007).

1988 yılı Şubat ayında Karabağ'da ve özellikle Ermenistan'da gösterilerin sürdüğü bir sırada, 140 üyesinden 110'u Ermeni olan Karabağ Meclisi 18 Şubat 1988 tarihinde bölgenin Ermenistan'a bağlanması kararını almıştır. Azerbaycan'da ise Karabağ ve Ermenistan'dan kaçan kişilerin çoğunluğu oluşturduğu Halk Cephesi tarafından düzenlenen büyük gösterilerde Azerbaycan hükümetinden Karabağ üzerinde egemenliğini kurması veya istifa etmesi istenmiştir. Karabağ 10 ay Moskova'nın idaresi altında kaldıktan sonra 28 Kasım'da tekrar Azerbaycan'ın idaresine geri verilmiş ancak burada asayiş sağlanamamıştı (Lütem, 2001; s.30-31).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği 21 Aralık 1991 tarihinde son buldu. Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra Karabağ Sorunu bölgesel sorun olmaktan çıkarak uluslararası hal almaya başladı. Azerbaycan'la Karabağ sorunu olan Ermenistan bu defa Türkiye'den de toprak talebinde bulunmaya başladı. Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi'nin Türkiye hakkında da bir madde içerdiğini belirtmemiz

gerekmektedir. Bildirgenin 11. maddesinde ” Ermenistan Cumhuriyeti, Türkiye’de ve Batı Ermenistan’da vuku bulmuş olan 1915 soykırımının uluslararası tanınmasını sağlamak görevini destekler fikri yer almaktadır.” Söz konusu madde, Türkiye’nin kesinlikle karşı çıktığı soykırım iddiasını benimsedikten başka, bu iddianın uluslararası kabul görmesi için çalışılacağını belirtmekte, diğer yandan da Doğu Anadolu’yu Batı Ermenistan olarak adlandırarak Türkiye’nin toprak bütünlüğünün tanınmadığını dolaylı bir şekilde dile getirmektedir. Nitekim Ermenistan, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırı tespit eden ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarafından da imzalanmış olan 13 Ekim 1921 tarihli Kars antlaşmasını tanıdığını hâlâ ilân etmemiştir. Kısaca Ermenistan’ın Bağımsızlık Bildirgesi Ermenistan için, Karabağ nedeniyle Azerbaycan’la, soykırım iddiaları ve toprak bütünlüğü nedeniyle de Türkiye ile halen de süren, ciddi anlaşmazlıklar yaratmış bulunmaktadır (Kasım, 2001; s.174).

Türkiye, Ermenistan’ın bağımsızlığını, ABD’den iki gün önce, 24 Aralık 1991 tarihinde tanıdı. Başbakan Demirel Ermenistan Devlet Başkanı Der-Bedrosyan’a gönderdiği bir mesajda toprak bütünlüğü ve sınırların değişmezliği ilkesine saygı gösterilmesini istedi. Demirel’in bu mesajı Ermenistan Anayasa Bildirgesi’ndeki Türk toprakları üzerinde dolaylı hak iddialarına karşı bir cevap niteliği taşıyordu.. Diğer yandan Türkiye, Ermenistan Anayasa Bildirgesi’ndeki soykırım iddialarından da rahatsızdı. Ermenistan bu konularda bir değişiklik yapmayınca Türkiye de bu ülke ile diplomatik ilişki kurmamıştır (Alp, 2007).

Buna karşın Süleyman Demirel Hükümeti Ermenistan ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Ekonomik yönden ciddi güçlükler içinde bulunduğu bu dönemde Türkiye Ermenistan’a elektrik verdi. Ayrıca 100.000 ton da buğday hibe etti. Diğer yandan Karabağ anlaşmazlığının barışçı yollarla çözümlenmesi için büyük gayret sarf etti. Başbakan Demirel Türkiye’nin politikasını şu şekilde özetliyordu: “ Çatışmadan uzak kalmak ve çatışmanın durması için diplomatik yolları kullanmak”. Ne var ki Türkiye’nin bu ılımlı ve yapıcı politikası Ermenistan’ın Karabağ konusundaki tutumunda ve Türkiye’ye yönelttiği taleplerinde bir değişiklik yapmadı (Cefersoy, 2001;s. 73).

Ermeni kuvvetleri Karabağ'ı işgale başlayınca Türkiye, Ermenistan ile mevcut iyi ilişkilerini bozmadan Azerbaycan'a yardım etmeye çalıştı. Ermeni diasporasının etkisi altında ABD ve Avrupa ülkelerinde Ermenistan lehine bir tutum belirmişti. Demirel Hükümeti yaptığı temaslarda Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında taraf tutulmamasını, Kafkasya'da yeni bir İsrail yaratılmamasını ve Batı ülkeleri Ermenistan'ı desteklerse Ermenistan'ın uzlaşmaz bir tutum alabileceğini ısrarla belirtti. Buna karşın Batı ülkelerinden Ermenistan'a "insani" olduğu belirtilerek çok miktarda yardım yapılıyordu. Türkiye, bu yardımların kendi karayollarından veya hava sahasından geçmesine izin verdi. Ancak silah içerebileceği endişesiyle bunları sıkı bir denetime tabi tuttu. Demirel Hükümetinin Ermenistan'a karşı izlediği bu ılımlı politika Türkiye'de çok tenkit edildi. Muhalefet partileri liderleri Mesut Yılmaz ve Bülent Ecevit Hükümeti birçok kez pasif bir politika izlemekle suçladılar (Gürün, 1983; s.220).

Türkiye Azerbaycan'a da yardım etmeye başlayınca Ermenistan idarecileri arasında da Türkiye'ye karşı izlenecek politika hakkında fikir ayrılıkları ortaya çıktı. Ermenistan'ın Dışişleri Bakanı Raffi Hovannisyan gözlemci olarak katıldığı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin İstanbul toplantısında 10 Eylül 1992 tarihinde yaptığı bir konuşmada soykırım iddialarını dile getirdi ve ayrıca Türkiye'nin Karabağ sorununda başlangıçta takındığı tarafsız tutumu yitirdiğini söyledi. Türkiye'nin Ermenistan ile olan ilişkilerini normalleştirmek için Karabağ sorununun çözümünü ön koşul olarak ileri sürmemesini istedi (Cabbarlı, 2007).

Azerbaycan Milli Meclisi Başkanı Resul Guliev Kırgızistan başkenti Bişkek'te 9 Mayıs 1994 tarihinde, daha önce Bağımsız Devletler Topluluğu Parlamenter Asamblesi Başkanı ile Ermenistan, Karabağ ve Kırgızistan Meclis Başkanları'nın imzalamış olduğu bir ateşkes protokolünü imzaladı (www.ntvmsnbc.com, 1995)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu konuda almış olduğu kararlar hakkında yukarıda bilgi verdik. Bu kararlarda bölgedeki tüm ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, sınırların dokunulmazlığı, toprak elde etmek için kuvvet kullanmanın kabul edilmezliği ilkeleri teyit edilmektedir. Ayrıca bu kararlarda yer alan Ermeni güçlerinin işgal ettikleri yerlerden çekilmeleri ve Karabağ'ın

Azerbaycan'a bağlı bir bölge olduğu gibi hususlar, Ermenilerce ileri sürülen Karabağ'ın bağımsız bir devlet olduğu ve kendine ait toprakları ele geçirdiği gibi görüşlere açıkça ters düşmektedir. Buna karşın Güvenlik Konseyi kararları Ermenistan'ı saldırgan olarak göstermemiş ve kınamamıştır (www.zaman.com.tr, 2006).

14–16 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da yapılan İK Dışışleri Bakanları toplantısında da bu konuda 10/31-P sayılı bir karar kabul edilmiştir. Bu kararın önemli noktaları şu şekilde özetlenebilir: Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısı şiddetle kınanmıştır. İşgal altındaki Azerbaycan topraklarında Azeri sivil halka karşı yapılan hareketler "insanlığa karşı suç" olarak grlmştir. İşgal edilmiş Azerbaycan topraklarında arkeolojik, kültürel ve dini eserlerin yağmalanması ve tahrip edilmesi de kınanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874, ve 884 sayılı kararlarının tam olarak uygulanması, Ermeni güçlerinin Azerbaycan'ın, Karabağ dahil, işgal edilmiş topraklarından çekilmesi ve Ermenistan'ın Azerbaycan'ın egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı göstermesi istenmiştir. Kararda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Azerbaycan'a karşı saldırı yapılmış olduğunu kabul etmesi ve aldığı kararlara uyması için Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın Anayasası'nın VII. bölümünde gösterilen önlemlerin alınması istenmiştir. Kararda Azerbaycan'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı yapılan saldırı kınanmıştır. Bu konuda İK yelerinin BM'de koordineli bir harekette bulunmasının kararlaştırıldığı bildirilmiş ve ayrıca İK yesi ülkelerin BM'deki daimi temsilcilerinin Genel Kurulda oy kullanırken Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü konusuna mutlak destek vermeleri istenmiştir (www.hurriyetim.com.tr, 2007).

Kararda tüm devletlerin Ermenistan'a silah ve askeri malzeme satmaktan sakınmaları ve Ermeni saldırısına ve Azerbaycan topraklarının işgaline son verebilmek üzere gerekli görünen etkili siyasi ve ekonomik önlemlere başvurmaları talep edilmektedir. Kararda yerlerinden edilen kişilerin ve mültecilerin güvenlik içinde evlerine dönebilmeleri istenmekte, Azerbaycan'da bu durumdaki bir milyondan fazla zorunlu göçmen bulunmasının yarattığı sorunların boyutlarından endişe duyulduğu belirtilerek tüm ye ülkelerin bu kişilere yardım yapmaları, ayrıca ye ülkelerin, İslâm Kalkınma Bankasının

ve diğer İslâm kuruluşlarının Azerbaycan'a acil mali ve insani yardımda bulunmaları istenmektedir (www.milliyet.com.tr, 2005).

Görüldüğü gibi İslâm Konferansı Örgütü Karabağ sorunu hakkında Azerbaycan'ın görüşlerini çekincesiz desteklemekte diğer yandan Ermenistan'ı şiddetle kınamakta ve bu ülkenin bazı hareketlerini “insanlığa karşı suç” olarak görmektedir. Türkiye tüm kurumlara üye ve her defasında Azerbaycan'ı desteklemektedir (İşyar, 2004; s.664).

BÖLÜM 2: İLHAM ALİYEV DÖNEMİ ÖNCESİNDE AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Azerbaycan Türkleri aynı milletin evlatları olarak uzun yıllar boyunca aynı çatı altında yaşamışlardır. Fakat devletleşme sürecinde tarihin belli dönemlerinden itibaren bu iki toplum ayrı devletler kurmuş, farklı çatılar altında yaşamaya başlamışlardır. Tarihsel açıdan genel olarak beş aşama özellikle vurgulanabilir.

2.1. 1918 Bağımsız Azerbaycan Öncesi Türk-Azeri İlişkileri

MS.48 yılından itibaren ikiye ayrılan Orta Asya Büyük Hun Türk İmparatorluğu'nun Batı kısmını teşkil eden Hun Türkleri bir asır sonra Kafkaslardan Macaristan'a kadar olan bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. Bu tarihten itibaren Hun Türklerinden büyük bir kitlenin Azerbaycan'a yerleştiğini görmekteyiz. Hunların gelişini Hazarlar onları da Sabirler ve Ağaçeriler takip etmiştir (Bünyadov, 1989; s.170).

Göktürklerin bütün Orta Asya'ya egemen olmalarından sonra Türk kavimlerinin Azerbaycan'a yerleştiğini görüyoruz. Türk akıncıları Azerbaycan topraklarına gelmişler ve bu toprakları kendilerine vatan yapmanın mücadelesini vermişler. Milattan önce ve sonra bu Türk kavimleri karşımıza Sakalar, Uzlar, Ak Hunlar, Hazarlar, Sabirler, Bulgarlar, Avarlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Alpagutlar, Çepnikler, Halaçlar, Türkanlar olarak çıktıkları gibi İslami devirlerde ise Oğuzlar, Türkmenler, Selçuklular ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu olarak çıkmışlardır (Geybullayev, 1994; s.34-46).

Azerbaycan'ın tam bir Türk ülkesi haline gelmesi Selçuklular zamanında olmuştur. Bundan sonra Azerbaycan Moğollar ve Timurlular idaresinde yaşamıştır. Kara Koyunlu ve Ak Koyunlu devletleri sona erdikten sonra Şah İsmail Azerbaycan topraklarını da kapsayan Safavi Devletini kurmuştur (Kitapçı, 2005; s. 17 -23).

Osmanlı-Safavi İlişkileri

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere aynı millet olma dolayısıyla uzun dönem boyunca ortak tarihe sahip olunmuş, tarihsel ortaklık Osmanlı–Safevi ilişkileri/gerginliği döneminde belirli ölçüde kesintiye uğramıştır. Safevi–Osmanlı çatışma ve savaşları iki toplum arasında kopukluklara neden olmuşsa da, bu gerginlik daha çok devletler düzeyinde yaşanmış, ciddi bir toplumlararası gerginliğe neden olmamıştır. Bunun göstergeleri arasında dönemin bazı hanlıklarının bazen Safevi saflarında, bazen de Osmanlı saflarında savaşmış olmalarıdır (Kalafat, Aslanlı, 2004; s.381).

1520’li yıllardan itibaren Azerbaycan toprakları İranlılar, Ruslar ve Osmanlı İmparatorluğu arasında bir çıkar mücadelesine konu olmuştur. Bu büyük devletler kendi siyasi ve ekonomik çıkarları için Azerbaycan’a müdahil olmuşlar. İngilizlerin Güney Asya’daki menfaatleri, Rusların sıcak denizlere inme hayalleri, İranlıların ellerinde bulundurdukları toprakları kaybetmek istememesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya politikası her zaman Azerbaycan topraklarında kesişmiştir. Doğal olarak büyük devletler Azerbaycan topraklarında karşı karşıya gelmişlerdir (Nesibli, 2000; s.240).

Türklerin Orta Asya’dan Azerbaycan topraklarına göç etmesi sonucu hayat bulan bu topraklar en çok İranlılar, Ruslar ve Osmanlı İmparatorluğu’nun mücadele alanı olmuştur. Değişik dönemlerde bu imparatorlukların idaresi altında bulunan Azerbaycan toprakları her zaman komşularının güç mücadelesine sahne olmuştur. 1729 yılında Afşarlar, 1779 yılında da Kaçarlar dönemi başlamış ve Azerbaycan’da Hanlıklar devrine kadar hâkimiyette kalmışlardır (Mustafazade, 2002; s.244).

Osmanlı İmparatorluğu ile Azerbaycan Hanlıklarının İlişkisi

17. yüzyılın başlarında Azerbaycan’da bir çok hanlıklar ortaya çıkmıştır. Bunlar; Şeki, Gence, Bakü, Derbent, Kuba, Nahçıvan, Taliş, İrevan, Şamahı, Karabağ, Karadağ, Kazak Sultanlığı, Balaken-Car Sultanlığı, Güneyde ise Tebriz, Urmiye, Erdebil, Hoy, Maku ve Serap hanlıklarıdır.

Dönemin siyasi haritasına baktığımızda büyük devletler ve Osmanlı imparatorluğu için Azerbaycan'ın önemini görmekteyiz. Azerbaycan topraklarının İpek Yolu üzerinde bulunması da Azerbaycan'ın önemini artırmaktadır. Hazar denizi ile Kara deniz arasındaki bölgeyi Çarlık Rusya'sı elinde bulundurmak istemiştir. İki deniz arasındaki bölge hem iktisadi, hem de jeopolitik açıdan önemliydi. Bu bölge güvenlik açısından da Rusya'nın yumuşak karını olarak bilinmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve İran ordularından korunmak açısından ve Rusya'nın imparatorluk olmasında bu bölgenin önemi büyüktür.

18. yüzyılın sonunda karışık uluslar arası ilişkiler sisteminde, Azerbaycan hanlıkları önemli rol oynamıştır. Bu ilişkilerde yaşanan genel gerginlik, Azerbaycan hanlıkları için mevcudiyetlerini korumak açısından verdikleri mücadelenin önemini daha da arttırmıştır (Umudov, 1995; s.133).

18. yüzyılın ortalarında, Azerbaycan hanlıklarının ortaya çıkmasından itibaren bu hanlıkların bağımsızlıklarını korumak için verdikleri mücadele daha da güçlenmiştir. Bu hanlıklar için sosyo-ekonomik varlıklarını korumak ne kadar önemli ise, sınırlarının korunması da aynı derecede önemliydi.

1775 yılında Ağa Muhammet Şah Gacar'ın, Güney Kafkasya'ya düzenlediği birinci saldırısı Rusya'nın bölgeye yönelik politikası için ciddi bir tehlike arz etmiştir. Rusya, bu tehlikeyi bertaraf etmek için bölgeye yönelik olan daha önceden planladığı saldırıyı başlatmaya karar vermiştir. Ruslar saldırının başlıca amacının Hazar havzası vilayetlerinde Rusya ticaretinin güvenliğinin sağlanması olduğunu ifade etmişlerdir.

18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın uluslar arası ilişkilerdeki tutumu Batı Avrupa devletlerinin, Rusya ve Osmanlı imparatorluğu'nun tutumu ile sıkı bir şekilde ilgili olmuştur. Bu dönemde uluslararası ortam Çarlık Rusyası'nın lehine olsa da, yayılcı politikasında bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Rusya, Hazar havzası bölgeleri, ve bu kapsamda Azerbaycan topraklarının da işgal edilmesi planlarını uygulamaya çalışmıştır (Mustafayev, 2002; s.37 -38).

Kasım 1776 yılında II. Katerina'nın ölümünden sonra Rusya'nın Kafkasya politikasında ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Hakimiyeti ele geçiren I. Pavel, Katerina'nın Kafkasya'ya yönelik bütün girişimlerini durdurmuş ve Rus ordusunu Kafkasya'dan geri çağırıştır. 1797 yazında Zubov'un komutasındaki Rus birlikleri Azerbaycan'dan geri çekilmiştir (Bayramova, 2005; s.51 -55).

Ancak yine de, 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başlarında hanlıkların bağımsızlığının korunmasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Azerbaycan Hanlıkları Osmanlı İmparatorluğu mu, İran mı, yoksa Rusya'nın mı yanında olması gerektiğine karar verememişler. Bu kararsızlığın getirdiği zaafhanlıkların iç ve dış politikalarını büyük ölçüde, bu devletlerin izleyecekleri politikaya bağımlı kılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlaması Kırım'ın ve Kafkasya'nın Rus işgalcilerine bırakılmasını ve bunun sonucu olarak da Azerbaycan'daki hanlıkların Ruslar tarafından işgalini kolaylaştırmıştır. Böl - yönet politikası uygulayan Ruslar, Azerbaycan Hanlıklarının direnmesine rağmen bölgeyi işgal etmiştir. 1804 yılında Azerbaycan topraklarını işgal etmeye başlayan Ruslara Osmanlı İmparatorluğu seyirci kalmıştır. Azerbaycan'daki Hanlıklara yardım etmesine rağmen başarılı olamayan Osmanlı İmparatorluğu Rus işgal harekâtına tesir edememiştir. 1804 yılında başlayan Rus işgali 1826 yılında artık tamamlandığında tüm hanlıklar devrilmiş ve Azerbaycan topraklarının kuzey kısmı tamamen Rusların eline geçmiştir. Rus işgali tamamlandıktan sonra İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dikkatini Azerbaycan'a çevirdiklerini görüyoruz (İşyar, 2004; s.121 -125).

Azerbaycan topraklarını ikiye bölen Gülistan ve Türkmençay antlaşmalarının maddeleri günümüzde de Azerbaycan Türklerini etkilemekte ve Büyük Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasında en büyük engel oluşturmuştur. İran ve Rus emperyalizm politikalarına maruz kalan Azerbaycan Türkleri bu güne kadar birleşememiştir. Azerbaycan topraklarını işgal eden Ruslar, bölgeyi kontrol amacıyla Kafkasya Genel Valiliğini kurmuştur. Kafkasya'nın tamamı bu valiliğe bağlanmış ve valiliğin emrinde ayrı bir ordu kurulmuştur. 1917 yılına kadar Ruslar Kafkasya Genel Valiliğini Anadolu

Türklerine ve Türkistan Türklerine karşı bir üs olarak kullanmıştır (Saray,1993; s.20–21).

2.2 1918–1920 Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Dönemi

Türkiye – Azerbaycan ilişkileri açısından diğer önemli bir aşamayı 20. yüzyılın başındaki Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (28 Mayıs 1918 – 27 Nisan 1920) dönemindeki ilişkiler oluşturmaktadır.

Çar rejiminin düştüğü ekonomik, sosyal ve siyasi sıkıntılardan yararlanan Bolşevikler, 3 Aralık 1917’de yayınladıkları İhtilal Beyannamesinde ‘‘herkesin eşit şartlarda’’ olacağını ifade ediyorlardı. Bu beyanname ile Ruslar, Müslüman ve Türk halkları ellerinde tutmayı çalışıyorlardı. Azerbaycan aydınlarının savunduğu düşünce ise ‘‘Rusya Federasyonu içinde topraklı muhtariyet’’ yani, Rusya’nın parçalanması ve her milletin kendi kaderini kendisinin tayin etmesiydi (Üşümezsoy, 2004; s.321 -325).

Anadolu Türkleri ile Azerbaycan Türkleri arasında fikir birliği bu dönemde çok manidardır. Azerbaycan Türklerinin milli istiklal hareketine giden yolda Musavat Partisi’nin önemi büyüktür. 1911 yılında Mehmet Emin Resulzade başkanlığında Musavat Partisi kurulmuştur. Musavat Partisi’nin programına göre Azerbaycan Türkleri, Ziya Gökalp’ın ortaya koyduğu prensipler (Türkçülük, İslamcılık ve Muasırcılık) doğrultusunda hem fikir haline gelmişlerdir.

Musavat Partisi’nin programında millet ve mezhep farkı gözetmeden tüm Müslümanların birleşmesi ve memleketlerinin istiklale kavuşması için her türlü dayanışma ve yardımların karşılıklı yapılması amaçlanmaktaydı. Bu yolda önümüze çıkan tüm engelleri birlikte yenerek, karşılıklı irtibat kurulması amaçlanmıştır. Parti programında ayrıca, ‘‘Tabii devletin milli olduğu, milliyetin de yalnız dinle değil, başlıca dil üzerine müstenit, harsen teessüs eylediği kanaatiyle biz, bugünkü haliyle dağınık bulunan geniş Türk Dünyası’nın bir gün gelip de müttehit ve müttefik bir Türk alemi teşkil edeceğine inanıyoruz’’ deniyor ve çok geniş anlamda bir düşüncüyü savunuyordu (Saray, 1993; s.34 -35).

Bu düşünceden yola çıkan Azerbaycan Türkleri başta Mehmet Emin Resulzade olmak üzere 28 Mayıs 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni kurdular. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti beyannamesinde demokratik cumhuriyet olduğunu, komşularıyla dostane ilişkilerde bulunacağını ve sınırları içinde yaşayan tüm milletlere özgür hakların verilmesini açıklamıştır (Avşar, Solak, 1994; s. 85 -87).

28 Mayıs 1918'de ilan edilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan Osmanlı devleti olmuştur. Osmanlı, Azerbaycan'daki çeşitli yönetim alanlarının kurumsallaşmasında, özellikle Milli Ordu'nun kurulmasında Azerbaycan'a destek olmuş, bu desteğini Azerbaycan'ın şimdiki başkenti Bakü'nün İngiliz-Rus-Ermeni işgalinden kurtarılması sırasında da üst düzeyde sürdürmüştür.

Azerbaycan tarafı da olanakları ölçüsünde, Anadolu Türklüğü ile olan ilişkilerde verdiği önemi ortaya koymak için elinden geleni yapmıştır. İstiklal Savaşı sırasında toplumsal bazda verilen destek ve İngiltere'nin Azerbaycan'dan esir tuttuğu İngiliz askerlerini serbest bırakması talebine karşılık olarak, Azerbaycan'ın İngiltere'den esir tuttuğu Osmanlı askerlerini serbest bırakması talebinde bulunması, bunun göstergelerindedir (Kalafat, Aslanlı, 2004; s.381 -382).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Müslüman ve Türk dünyasında kurulan ilk cumhuriyettir. Bu öncülüğü nedeniyle de dış güçler tarafından tehdit edilmekteydi. Dış tehditlere karşı Azerbaycan Hükümeti, kardeş Osmanlı imparatorluğu ile ikili yardımlaşma antlaşması imzalamıştır. 4 Haziran 1918'de imzalanan bu antlaşma çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu, Azerbaycan'a siyasi, iktisadi ve kültürel yardımda bulunmayı taahhüt ediyordu.

Azerbaycan Cumhuriyeti, çok geçmeden içten ve dıştan büyük engellerle karşı karşıya kaldı. İngiltere, İran ve Rusya zengin petrol yataklarının bulunduğu Azerbaycan'ın bağımsız olmasına ve kontrolden çıkmasına rahatsız olmaktaydılar. Bolşeviklerle işbirliği yapan Ermeniler de ülkede katliam yapmaktaydılar. Silahsız halkı katleden Ermeniler, Azerbaycan yönetimi tarafından bile durdurulamıyordu. Sonunda, Azerbaycan Hükümeti Osmanlı İmparatorluğu ile arasında daha önce imzalanmış

antlaşmalar çerçevesinde, askeri yardım istemeye karar verdi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin varlığını tehdit eden bu olaylar dış güçlerle de desteklenmekteydi. Türk Hükümeti, Azerbaycan Hükümeti'nin özellikle M.E. Resulzade'nin girişimleri sonucu bu yardım isteğini derhal kabul etmiş ve Nuri Paşa kumandasında 8500 asker Azerbaycan'a gitmiştir. 15 Eylül 1918'de Türk askerleri Bolşevikleri yenerek Bakü'yü kurtarmıştır.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondoros Mütarekesi'nin 11 maddesi gereğince Osmanlı İmparatorluğu'nun Azerbaycan'a tüm yardımları sona ermiştir. Böylelikle İran'da bulunan İngiliz birliklerinin Bakü'yü işgal etmeleri ile birlikte Bolşevik ve Ermeni militanları yeniden Azerbaycan'da eşkıyalığa başlamışlardır. Azerbaycan Türklerini katleden Ermenileri sabırla bekleyen Doğu cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk kuvvetleri Ermenilere ağır darbeler indirerek bu katliamı durdurmuştur (Kasimov, 2002; s.283 -304).

Bu dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti bir taraftan iç karışıklıklarla uğraşırken, diğer taraftan da Rusya, Ermenistan ve İran'ın saldırıları karşısında direnmeye çalışmış ve Osmanlı Devleti'nden tüm alanlarda yardım istemiştir. Bu dönem aynı zamanda Batılı Devletlerin Azerbaycan'ın zengin petrol kaynaklarını keşfetme dönemine rastladığından Azerbaycan'daki Türk unsurunu ortadan kaldırmak için Ermenistan, Rusya ve İran'ın yanında Alman ve İngilizler de Türklere karşı cephe almışlardır. Sürekli istikrarsızlık içinde bulunan Azerbaycan'ın bu bağımsızlığı ancak 23 ay devam etmiştir. 27 Nisan 1920 yılında Sovyet Kızılordu'sunun Azerbaycan'ı işgali ile bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti sona ermiştir.

2.3 Sovyet Dönemi

XIX. asrın son çeyreğinde başlayan ve 1920'ye kadar devam eden dönemde Azerbaycan Türklerinde gelişen Türklük bilinci Türkiye Türkleri ile ilişki kurması ve 1918'de Osmanlı imparatorluğu'nun Azerbaycan'a yardım etmesi Moskova yöneticilerini rahatsız etmiştir. Komünistlerin ülkeye girmesiyle Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yöneticileri gizli yollarla Türkiye'ye giderek faaliyetlerini orada sürdürmüşlerdir.

M.K. Atatürk ve T.B.M.M Hükümeti için Azerbaycan çok önemliydi. Azerbaycan Doğu Türklerine ve Rus idaresinde yaşayan Türklere açılan bir kapı ve onlarla Türkiye arasında bir köprü idi. Azerbaycan'da yaşanan olaylarla ilgili dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'in şu tespitleri vardı. "Bölgede çok büyük oyunlar oynanmaktadır. İngilizlerle, Bolşevikler Azerbaycan Türkleri ile bizim aramıza bir Ermenistan dikmek istiyorlar. Bütün dünyanın itiraz ettiği bir karar var. O da bizimle Azerbaycan arasında, Azerbaycan'la Türk alemi arasında bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar" (Yalçinkaya, 2006; s.154).

M.K. Atatürk, Moskova, Bakü ve Tiflis temsilcilerine gizli bir direktif göndermiştir. Direktifte "Azerbaycan'ın tamamen ve ciddi müstakil bir devlet haline gelmesine taraftarız ve bunun temini için de Rusları gücendirmemek ve kuşkulandırmamak şartıyla teşebbüsat-ı lazimedede bulunulacaktır". Ayrıca, "Rusların Azerbaycan'da yapacakları muamele bütün İslam aleminin Bolşevikleri tartmak için bir miyar olacağına Ruslara anlatılmasına gayret olunacaktır". Bu direktiften de görmekteyiz ki, Türkiye Cumhuriyeti bu zor günlerinde Azerbaycan Türkleri ve diğer Türk topluluklarının yanında olmaya çalışmıştır (Saray, 1993; s.37 -39).

Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgali sürecinde Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde zayıflama başlamış, daha sonra SSCB içerisinde yer alması ile birlikte ikili ilişkiler durmuştur. Sovyetler Birliği döneminde ilişkiler Moskova'daki merkezi yönetim tarafından yürütüldüğü için Azerbaycan'ın kendi başına Türkiye ile ilişkileri söz konusu olmamıştır. Ama yine de bazı dönemlerde Moskova üzerinden de olsa temaslar gerçekleşmiştir. Moskova'ya giden Türkiye heyetlerinin Bakü'ye uğramaları, Türkiye'ye gelen Sovyetler Birliği heyetleri içerisinde az da olsa Azerbaycan Türklerinin yer alması gibi istisnai durumlar yaşanmıştır (Andican, 1996; s.19 -58).

Türk Dış Politikası açısından değerlendirme yapacak olursak, 1980'lere kadar olan politik yapı Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından bu yana bürokrasi ve diplomasi geleneğinden kaynaklanmaktaydı. 1980'den sonra ekonomik merkezîyetçilikten yavaş yavaş vazgeçilmesi ve dışa açılma ile beraber, Türk Dış Politikasının daha renkli ve çok boyutlu hale gelmeye başladığını görmekteyiz.

Atlantikçi ve AB ile olan ilişkiler değişmedi fakat Sovyetlerin dağılmasıyla Türkiye kendini yeni dış politika sahasının içinde bulmuştur (Bakan, 2004; s.28).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren Azerbaycan'da bağımsızlık hareketlerinin güçlenmesi ile birlikte Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde hareketlilik yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye, Azerbaycan'da sürekli olarak, bağımsızlık hareketinin destekçisi olarak görülmüş ve Azerbaycan Türkiye'nin kendi bağımsızlık hareketine desteğini büyük ölçüde hissetmiştir. Bu ulusal bağımsızlık mücadelesini etkileyen faktörler 1980'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliğinde yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar ve bunların Azerbaycan'a yansması, Karabağ bölgesindeki gelişmeler ve Ermenistan'dan Azerbaycan Türklerinin çıkarılması olmuştur (Cefersoy,2001; s.6).

13 Şubat 1988 tarihinde Azerbaycan'a bağlı bulunan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki Ermeni nüfusun bölgedeki idari kurumlara Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bayrağını asmıştır. Bölgedeki Azerbaycan Türklerine baskı uygulanması ve DKÖB Yönetim Kurulunun olağanüstü bir toplantı yaparak özerk bölgenin Ermenistan'a birleştirildiğine ilişkin karar alması üzerine Azerbaycan'da geniş toplumsal tepkiler oluşmaya başladı. 1988 yılında Ermenilerin Karabağ'da Azerbaycan Türklerini katletmesi, Ermenistan'dan Azerbaycan Türklerinin çıkarılması ve Ermenilerin insanlara saldırıları Komünist Parti yetkilileri tarafından sessizce izlenmekteydi (İsmayılov, 2002; s.369 -375).

16 Mart 1988 tarihinden itibaren halk sokaklara çıkmaya başladı. Rus ve Ermenilere karşı yapılan bu gösteriler her geçen gün büyüyerek Azadlıg(Özgürlük) Meydanına taşındı. “Meydan Harekatı” gösterilerinde ulusal mücadele söylemi daha belirgin hale gelmiş, “Yaşasın Bağımsız Azerbaycan”, “Yaşasın Birleşik Azerbaycan”, “Türk Milletine Aşk Olsun” ve “Azerbaycan Türklerinin İsmi Geri Verilsin” gibi sloganlar atılmaktaydı. Ebülfez Elçibey konuşmalarında “Bütün suç Moskova yönetimindedir... Azerbaycan devletinin bağımsızlık hakkıdır. Azerbaycan halkının en büyük hayali birleşmektir.” açıklamalarını yapmaktaydı (Cefersoy, 2001; s.6 -16).

Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri SSCB döneminde Moskova üzerinden yapılmaktaydı. Tüm sıkıntılara rağmen Türkiye Azerbaycan'a yakın durarak ilişkilerini başlatmıştır. 6 Temmuz 1989 tarihinde imzalanan Türkiye ile SSCB arasında imzalanan Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması çerçevesinde Türk ve Azerbaycan firma ve kuruluşları arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere Türkiye ile Azerbaycan arasında yeni bir sınır kapısı olan Nahçıvan – Sederek hudut hattındaki karayolu bağlantısının çalışmalarına başlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti, Ankara ile Moskova arasında imzalanmış bulunan 1989 -1990 yılları Kültürel ve Bilimsel Değişim Programı'nın hükümlerinin geliştirilmesi ve aralarındaki kültürel ve bilimsel iş birliğinin kuvvetlendirilmesi amacıyla, 1990 -1992 yılları için birkaç Kültürel ve Bilimsel Değişim Protokolü üzerinde anlaşma yapılmıştır. Azerbaycan, daha tam bağımsız olmadan Türkiye ile çeşitli alanlara ilişkin anlaşma ve protokoller imzalamıştır (Kalafat, Aslanlı, 2004; s.382). Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye ile ilişkiler oldukça yoğun dönem geçirmiştir (Kantarıcı, 2007).

2.4 Ayaz Mütellibov Dönemi

İlk dönem, büyük ölçüde 1990 başından 7 Haziran 1992'ye kadar olan dönemdir. Bu dönem boyunca Azerbaycan'da 6 Mart 1992'ye kadar Ayaz Mütellibov, ondan sonraki 3 ay için ise Devlet Başkanı Vekili olarak Yagub Memmedov yönetimi söz konusu olmuştur.

5 -10 Ocak 1990 tarihleri arasında Azerbaycan SSC Başkanı Ayaz Mütellibov başkanlığındaki Azerbaycan heyeti Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Türkiye'de bulunduğu süre içinde Mütellibov, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Yıldırım Akbulut tarafından kabul edilmiştir. Bu tarihte Mütellibov, Türkiye Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Maliye ve Gümrük Bakanı Ekrem Pakdemirli, Sağlık Bakanı Halil Şıvgın, Sanayi ve Ticaret Bakanı Şükrü Yürür ve Kültür Bakanı Namık Zeybek ile görüşmelerde bulunmuştur (Binay, 1996).

10 Ocak 1990 tarihinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi konuları ele alınmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin her türlü yardım yapacağı vurgulanmıştır.

14 -19 Eylül 1990 tarihleri arasında Azerbaycan SSC Bakanlar Kurulu Başkanı Hasan Hasanov başkanlığındaki Azerbaycan grubu Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuşlar. Türkiye'de bulunduğu süre içinde Azerbaycan SSC Bakanlar Kurulu Başkanı H. Hasanov, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Yıldırım Akbulut ve diğer bakanlar tarafından kabul edilmiştir.

Bu ziyaret sırasında Ankara'da imzalanan ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, sınır ticareti, deniz ve nehir taşımacılığı, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ulaşım, karayolu ve demir yolları köprüsünün inşaat sorunları, Türk – Sovyet sınırında sınır kapısının açılması konularında anlaşma yapılmıştır.

15 -16 Mart 1991 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Sovyetler Birliği Cumhurbaşkanı Mihail Gorbaçov'un daveti üzerine Sovyetler Birliğini ziyareti sırasında Bakü'yü de ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yapmış olduğu ziyaret Türkiye – Azerbaycan arasında dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı fayda temellerine dayanan işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesinin bir kanıtı olmuştur.

Türkiye, birkaç ara aşamadan sonra 18 Ekim 1991'de tam bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ı uluslararası arenada bağımsız devlet olarak tanıyan ilk ülke olmuştur. Türkiye Azerbaycan'da 25 Mayıs 1991 tarihinde Konsolosluk ve 14 Ocak 1992 tarihinden itibaren ise Büyükelçilik açmıştır.

Azerbaycan'ın ilk devlet başkanı Mütellibov daha çok Rusya yanlısı olarak nitelenebilecek bir dış politika izlese de, Türkiye ile ilişkileri geliştirme yönünde de çabalarda bulunmuştur (Selçuk, 2004).

Ocak 1992'den itibaren hız kazanan çabalar çerçevesinde Mütellibov, 14 Ocak'ta Türkiye Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Daire Başkanı Bilal Şimşir başkanlığındaki heyeti kabul ederek iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulması ve büyükelçilikler açılması konusunu karara bağlamıştır. Aynı görüşmede Türkiye'ye resmen davet edilen Mütellibov, 23 – 24 Ocak 1992 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında iki ülke arasında askeri alan dışında ikili ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin 11 maddelik bir Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış, fakat daha sonra Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylanmamıştır. Bu durumu, anlaşmanın, Azerbaycan'da Şubat 1992'den itibaren gerginleşen iç politik durumun gölgesinde kalması ve parlamentonun temel gündeminin muhalefet ve iktidar arasındaki gerginlik ve Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorununa odaklanmış olması ile açıklamak mümkündür.

29 Şubat 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Hasan Hasanov ile Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Türkiye Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan ve Devlet Bakanı Şerif Ercan arasında Bakü'de imzalanan mutabakat zaptı ile Türkiye Azerbaycan'a gerekli miktarda alfabe bastırarak yollamayı, öğrenci kabul edip okutmayı, uzman değişimi ve eğitim reformları için her türlü katkıyı yapmayı üstlenmiştir.

Mütellibov'un Mart 1992'de istifaya zorlanmasının ardından Meclis Başkanı sıfatıyla Devlet Başkanlığı görevini yürüten Yagup Memmedov döneminde de iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi yönünde yeni adımlar atılmıştır. Bu çerçevede 13 Mart 1992'de iki ülke yetkilileri arasında enerji alanında işbirliği protokolü imzalanmıştır.

2 -3 Mayıs 1992'de Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, Yagup Memmedov'un daveti üzerine Bakü'yü ziyaret etmiş, Azerbaycan yetkilileri ile görüş alışverişinde bulunmuş ve 2000 Azerbaycanlı öğrenciye Türkiye'de burslu eğitim olanağı sağlanması sözü vermiştir (Kalafat, Aslanlı, 2004; s.382 -383).

İkili görüşmelerde Karabağ sorunu her zaman ele alınmıştır. Sorunun başladığından bu yana Türkiye, bölgesel ve uluslararası sorun olan Dağlık Karabağ sorunu üzerinde

ağırlıklı olarak BM ve AGİK'in kararları çerçevesinde barışçıl bir görüş sergilemiştir. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu ve orada yaşayanların Azerbaycan Türkü oldukları gerçeğine ve ülkelerin toprak bütünlüklerinin zor kullanılmak suretiyle değiştirilemeyeceğini ve sorunun barışçı bir çözüm bulunmasına atfettikleri önemi yeniden desteklediklerini belirtmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması Karabağ sorunu üzerinde olumsuz etki yaptı. Sovyetler Birliği hukuken bu bölgenin nasıl ve kimler tarafından idare edilebileceğini tayin edebiliyordu. Nitekim bir süre bu idareyi kendisi üstlenmiş ve olaylar azalmıştı. Diğer yandan Sovyetler Birliği bu bölgeye askeri güç de gönderme yetkisine sahipti. Ancak Sovyetlerin dağılacağı kesinlik kazanınca Karabağ ve çevresindeki Sovyet Birlikleri geri çekilmeye başladı. Bu ise Ermeniler ve Azeriler arasındaki çatışmaları hızlandırdı. Bağımsız Devletler Topluluğu Başkomutan Mareşal Yevgeni Şapoşnikov 28 Şubat 1992'de Karabağ'daki ve Ermenistan-Azerbaycan sınırındaki askeri kuvvetlere geri çekilmeleri ve beraberinde getiremeyecekleri silahları imha etmeleri emrini verdi. Ancak Sovyet kuvvetlerinin tümüyle çekilmesi zaman aldı ve fiilen o yılın Haziran ayında başladı. Sovyet kuvvetlerinin bir kısmı Ermenistan'da kalmaya devam etti. Sonraları Rusya Ermenistan'da askeri üstler kurdu (Cefersoy, 2001; s 93-96).

Karabağ'da çatışmalar 1992 Şubat ayında arttı. Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hüseyin Sadıkov ile Ermenistan Dışişleri Bakanı Raffi Hovannisyan 20 Şubat'ta Moskova'da buluştular. Ateşkes ve insani yardım konularında anlaştılar. Bu arada Azerbaycan Başkanı Ayaz Mutalibov'un Karabağ'ın Azerbaycan içinde kalarak bu bölgeye kültürel özerklik sağlanmasını esas alan bir barış planı Azerbaycan Meclisi'nde reddedildi. Ermeni güçleri 25 Şubat 1992 tarihinde Hankendi kuzeyindeki Hocalı kasabasını ele geçirdiler. Çarpışmalarda 600'den fazla sivilin öldüğünü, 127 kişinin yaralandığını ve 487 kişinin Ermenilerce rehin alındığını bildirmektedir. Hocalı saldırısında o sırada henüz Karabağ'dan ayrılmamış bulunan Sovyetlerin 366 alayının katıldığı bilinmektedir. Moskova'nın istekleri doğrultusunda Karabağ sorununa bir çözüm bulmaya çalışan Ayaz Mutalibov katliamdan iki hafta kadar sonra, 6 Mart 1992 tarihinde, aleyhindeki büyük gösterilerin etkisi ve Karabağlı Azerilerin hayatını

kurtaramadığı ithamları altında istifa etti. Yerine geçici bir süre için Yakup Mehmetov atandı (Kamalov, 2006; s.91-99).

Hocalı katliamı Türkiye’de de büyük duyarlılık yarattı. İstanbul’da protesto gösterileri yapıldı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal İngiliz Financial Times gazetesine verdiği bir demeçte Azerbaycan’ın desteklenmesi için Ermenistan’a abluka uygulanması fikrini ortaya attı. Ancak Demirel hükümeti ihtiyatlı idi. Gıda ve ilaç yardımı dışında Ermenistan’a gidecek uçaklara izin verilmezken ateşkesin sağlanması için Rusya Federasyonu, ABD ve Fransa’nın desteği sağlanmaya çalışıldı. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Brüksel’de ilgili tüm taraflara, uluslararası kuruluşlara ve BM Güvenlik Konseyi üyelerine, Dağlık Karabağ sorununa çözüm önerilerini içeren 6 maddelik bir barış planı sundu. Ancak Ermenistan Türkiye’yi Karabağ anlaşmazlığında tarafsız davranmamakla itham ederek bu planı incelemeyi reddetti (İşyar, 2004; s.215).

Buna karşın İran, Ermenistan ve Azerbaycan temsilcilerini Tahran’da bir araya getirmeyi başararak 15 Mart 1992 tarihinde ateşkes yapılmasını ve ekonomik yaptırımların kaldırılmasını öngören bir anlaşma imzalanmasını sağladı. Taraflar arasında zaman zaman bazı bölgelerde çarpışmalar olduysa da ilke olarak bu anlaşmaya uygun bulundu.

AGİK’in 1992 Mart ayında Helsinki’de yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında Karabağ sorununu bir çözüme kavuşturabilmek üzere Minsk’te bir konferans düzenlenmesi kararlaştırıldı. Konferansa ilgili ülkeler olan Ermenistan ve Azerbaycan’ın yanında Karabağ’dan bir heyet gözlemci olarak kabul edilecekti. Ayrıca ABD, Rusya Federasyonu, Almanya, Fransa, İtalya, Çekoslovakya ve Türkiye konferansa katılacaktı. Bu konferansın hazırlıkları için Roma’da toplantılar yapıldı. Ancak Karabağ Ermeni idaresinin gözlemci statüsünü kabul etmemesi konferansın toplanmasını engelledi. Konferansa katılacak ülkeler bundan sonra Minsk Grubu adı altında Karabağ sorununun çözümü için faaliyet gösterdiler. Başarı sağlayamamasına karşılık Minsk Grubu günümüze kadar bu konuda başlıca yetkili kuruluş olmayı sürdürdü.

8 Mayıs 1992 tarihinde Ermeni güçlerinin Şuşa şehrini ele geçirmesiyle çatışmalar

tekrar başladı. Azerbaycan'ın tarihi bakımdan önemli bir merkezi olan Şuşa'nın kaybıyla Karabağ bölgesinin neredeyse tamamı Ermenilerin eline geçmiş oldu. Ermeni güçleri bundan sonra Karabağ dışındaki hedeflere yöneldiler ve Karabağ'ın, Ermenistan'a en yakın bölgesindeki Laçin şehrini 17 Mayıs'ta aldılar. Böylelikle Ermenistan ile Karabağ karadan bir koridor ile birleşti (Saray, 2005;).

Siyasal ve ekonomik duruma ilişkin görüş alışverişi çerçevesinde Azerbaycan tarafı, Azerbaycan'da demokratik ilkelere ve hukuka saygılı bir devlet kurulması kararlılığında olduğunu belirtmiştir. 7 Haziran 1992'de Azerbaycan'da yapılması kararlaştırılmış Cumhurbaşkanlığı seçiminin çoğulcu demokratik ilkelere ve hukukun üstünlüğüne, insan haklarına uygun bir şekilde yapılacağını bildirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan'daki demokratikleşme sürecini destekleyecek ve buna yardım edecektir.

2.5 Ebulfaz Elçibey Dönemi

Ebulfaz Elçibey'in 7 Haziran 1992'de yapılan devlet başkanlığı seçimini kazanarak iktidara gelmesi ile Azerbaycan'ın dış politikasında bir stratejik tercih değişimi yaşanmış ve Türkiye Azerbaycan dış politikasında özel bir konuma oturtulmuştur.

İdeolojik görüş itibarıyla milliyetçi olduğunu belirten ve Atatürk hayranlığını sık – sık dile getiren Devlet Başkanı Elçibey “Türkiye Azerbaycan'ın dış politikasının başköşesinde yer tutacaktır” diyerek Türkiye'ye atfettiği önemi ortaya koymuştur. Ayrıca Elçibey, Türkiye'yi Azerbaycan'ın stratejik ortağı olarak gördüklerini, hatta dış politikalarını Türkiye'nin stratejik çıkarlarına zarar vermeyecek biçimde yürütmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

24–27 Haziran 1992'de Cumhurbaşkanı olarak ilk dış gezisini Türkiye'ye yaparak, Ankara'da gerçekleştirilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği zirve toplantısına katılmıştır.

Ankara Esenboğa Havaalanı'nda yaptığı açıklamada, Anadolu Türklerine büyük sevgi ve saygı duyduğunu ve Mustafa Kemal Atatürk'e özel sevgi duyduğunu belirten Elçibey, 25 Haziran'da İstanbul'da KEİB anlaşmasını ve Boğazlar Beyannamesini

imzalamıştır. 26 Haziran'da TBMM'de bir konuşma yapan Elçibey, ülkesinin Atatürk çizgisinde olduğunu belirterek Türkiye'yi model kabul ettiklerini ifade etmiştir (Cefersoy, 2001).

Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülke olarak Azerbaycan, dış ilişkiler bakımından yeterli olanağa sahip değildi ve çok az ülkede diplomatik temsilciliği bulunmaktaydı. Elçibey dönemine kadar Azerbaycan, bu nedenle başlıca diplomatik üs olarak Moskova'yı kullanmaktaydı. Elçibey yönetiminde, bu üssün Moskova'dan Ankara'ya taşındığını görmekteyiz.

İlişkilerin gelişmesinde önemli dönemeçlerden biri Elçibey'in 28 Ekim – 5 Kasım 1992 tarihindeki 9 günlük Türkiye ziyareti olmuştur. Bu ziyaret sırasında, ilkin Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılan Elçibey, 31 Ekim 1992'de Ankara'da gerçekleştirilen ilk Türk Devletleri Zirvesine katılarak ortak beyannameyi imzalamıştır.

30 -31 Ekim 1992 tarihlerinde Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakanı Süleyman Demirel, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov Ankara'da toplanarak, ülkelerini ilgilendiren konular, ortak hususlar, bölgesel ve milletlerarası sorunlar hakkında görüş alışverişinde bulunmuşlardır.

Türk Cumhuriyetleri'nin Ankara bildirisinde ortak karar aldıkları maddeler;

1. Halklar arasında ortak tarih, dil ve kültürden kaynaklanan özel bağları kaydederek,
2. İlişkilerinde kardeşlik, dayanışma ve işbirliğini, bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı,
3. Birbirlerinin içişlerine karışmama ve eşitlik ilkeleri üzerinde daha da güçlendirmeye kararlı olarak,

4. Birleşmiş Milletler Yasası'nın amaç ve ilkeleri, Helsinki Nihai Senedi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sürecinde kabul edilen diğer belgelerde ifadesini bulan esaslar çerçevesinde Avrasya'da barış, güvenlik istikrar ve kalkınmaya birlikte katkıda bulunma arzu ve iradesiyle,

5. İşbirliği ve istikrarla ilgili ortak çaba gösterilmesinin öneminin bilinciyle,

Bu genel görüş çerçevesinde uluslararası ve bölgesel karar almada beraber hareket etmeleri konusunda mutabakata varmışlardır. Ankara bildirisinin bir başka özelliği de Türk Cumhuriyetlerinin ilk zirve toplantısı olmakla tarihe geçmiştir (Saray, 1993).

2 Kasım 1992'de Ankara'da Azerbaycan Büyükelçiliği açılmış, iki ülke arasında ticaret, ulaşım ve suçluların iadesi konularında anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar içerisinde en önemlisi olan İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması çeşitli alanlarda ilişkileri geliştirmeyi ihtiva eden 12 maddeden oluşmaktaydı. Anlaşma 10 yıllık süre için bağlanmış ve önceden bildirim ile 5 yıl daha uzatılması öngörülmüştür. İmzalanan anlaşmalarla, Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin ekonomik alanda geliştirilmesi amacıyla Türk işadamlarının Azerbaycan'a yatırımlarında vergi indirimleri sağlanmıştır.

Bu dönemde, Azerbaycan'ın en önemli sorunu olan topraklarının Ermenistan saldırısı ve işgali altında bulunması konusunda Türkiye, Azerbaycan'a yakından destek vermiştir. Türkiye, hem uluslar arası kuruluşlarda, hem de bölgesel çapta Azerbaycan'a desteğini sürekli ifade etmiştir.

Rusya'nın ve birçok büyük devletin maddi ve manevi desteğini arkasına almış olan Ermenistan karşısında Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri destek konusunda pasif davrandığını söyleyebiliriz. Elçibey'in bir söyleşi sırasında "Türkiye'den istediğiniz bir şey var mı?" sorusuna verdiği, "Sayın Demirel'den yaralıları taşımak için helikopter istedim, onu bile veremedi. Daha ne isteyeyim?" cevabı durumu en iyi özetlemektedir.

Şuşa şehrinin işgal edilmesinden bir gün sonra Ermeni kuvvetleri Nahcivan'ın Türk sınırına yaklaşık 10 kilometre mesafedeki Sederek kasabasına saldırdılar. Nahcivan,

Karabağ gibi, Azerbaycan'a bağlı bir özerk bölgeydi. Ermeni milliyetçileri "tarihi Ermeni toprakları" içinde bulunduğu iddiasıyla Nahcivan üzerinde hak iddia ede gelmişlerdir. Türkiye, hem ortak sınırı bulunması hem de 1921 Kars Antlaşması ile Sovyetler Birliği, Azerbaycan ve Ermenistan ile birlikte bu bölgenin statüsünü saptayan ülkelerden biri olması nedeniyle Nahcivan ile yakından ilgilidir. Sederek'e yapılan saldırı Ankara'da endişe uyandırdı. Zira Karabağ'ın kolayca Ermeniler tarafından işgal edilmiş olması Nahcivan'da da aynı senaryonun tekrarlanacağını düşündürüyordu. Bakanlar Kurulu toplanarak Türkiye'nin Nahcivan'ın işgaline izin vermeyeceğinin ve sınırların değiştirilmesini kabul etmeyeceğinin Ermenistan'a bildirilmesine karar verdi. Azerbaycan'ın geçici Başkanı İsa Kamber 1921 Kars Antlaşmasının Türkiye'ye, Nahcivan'a askeri müdahalede bulunmak hakkını verdiğini ileri sürdü; Nahcivan bölgesi Başkanı Haydar Aliev Türkiye'den askeri yardım istedi. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhittin Füsunoğlu da ordunun muhtemel bir harekât için hazır olduğunu bildirdi.

Muhalefet liderlerinden Bülent Ecevit'in Türkiye'nin bir an önce Nahcivan'a müdahale etmesi gerektiği, Ermenistan Nahcivan'ı işgal ettikten sonra Türkiye'den de toprak isteyeceği şeklindeki uyarılarına karşılık Başbakan Demirel hemen askeri müdahalenin sözkonusu olmadığını ifade ediyordu. Cumhurbaşkanı Özal ise Ermenilerin Karabağ ve Nahcivan'da ele geçirdiği yerlerin geri alınması gerektiğini ve bu hususta Türkiye'ye görev düştüğünü söylüyordu (Hasanoğlu, 2007).

Bu arada Bağımsız Devletler Topluluğu komutanı Yevgeni Şapoşnikov Nahcivan'daki çatışmalara diğer bir ülkenin katılmasının Üçüncü Dünya Savaşı'na götürebileceğini ifade ediyordu. Sederek saldırısından üç gün önce, 15 Mayıs 1992 tarihinde Taşkent'te Rusya Federasyonu ile Ermenistan dahil, ancak Azerbaycan hariç, beş Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi arasında bir karşılıklı savunma antlaşması imzalanmıştı. Buna göre devletler güvenlikleri tehlikeye düştüğünde birbirlerine yardım edeceklerdi. Bu durumda Nahcivan nedeniyle Ermenistan güvenliği tehlikeye girerse Rusya Federasyonu'nun Ermenistan'a yardım etmesi gerekiyordu.

Türk Hükümeti bu bunalımı diplomatik yollarla aşmaya kararlı görünüyordu. Bu amaçla ilgili tüm ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla temas kuruldu ve Başbakan Demirel'in deyiimiyle Ermenistan diplomatik kısıka alını. Sonuçta ABD, İngiltere, İran, Gürcistan, Avrupa Birliğı ve NATO sınırların kuvvet kullanarak değıştirilemeyeceğine dair beyanlarda bulundular. Rusya Federasyonu'nun da yasa dışı eylemleri desteklemeyeceğini bildirerek Ermenistan'ı kınaması Nahcivan bunalımını sona erdirdi. 7 Haziran 1992'de yapılan başkanlık seçimlerini Halk Cephesi Lideri Ebülfez Elçibey kazandı. 12 Haziran'da karşı taarruza geçen Azerbaycan güçleri Karabağ bölgesinin kuzey doğusundaki Akdere ve civarındaki 15 köyü geri aldılar. Azerbaycan kuvvetlerinin bu başarısında Sovyetler Birliğı silahlarından payına düşenleri almış olmasının da payı vardı. Akdere'nin geri alınması Karabağ'da bir bunalıma yol açtı.

Çarpışmalar daha sonra Laçın bölgesinde Ermenistan ile Karabağ arasında kurulmuş olan koridor etrafında cereyan etti. 28 Ağustos'ta Kazakistan'ın aracılığı ile sağlanan bir ateşkes kısa sürede bozuldu. 25 Eylül'de Rusya tarafından sağlanan diğere bir ateşkes de ihlâl edildi. Azerbaycan güçlerinin Laçın Koridorunu ele geçirmek için 4 Ekimde başlattıkları saldırı püskürtüldü. Ermeni güçleri Aralık ayında başlattıkları bir saldırıyla kaybettikleri yerlerin çoğunu geri aldılar (Yalçinkaya, 2006; s.132-136).

Türkiye'de ise muhalefet partileri hükümeti Ermenistan'a buğday ve elektrik vermesi nedeniyle eleştirmeye devam ettiler. Hükümet ise barış girişimlerini sürdürdü. Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin Azerbaycan'da yaptığı bir ziyaret sırasında Rusya ile Ermenistan-Azerbaycan anlaşmazlığını sona erdirmeyi öngören üç aşamalı bir plan hazırladıklarını ifade etti. Planın birinci aşamasında taraflar ateşkes ilân edecekler, ikinci aşamada Karabağ ve çevresindeki tüm yabancı askeri güçler çekilecek, üçüncü aşamada ise Azerbaycan, Ermenistan ve Nahcivan'a giden tüm ulaşım yolları açılacaktı.

Mart ayının son haftasında saldırıya geçen Ermeni kuvvetleri 4 Nisan'da Kelbecer şehri ile civarını ele geçirdiler; böylelikle Karabağ ile Ermenistan arasında ikinci bir koridor daha açılmış oldu. Bu bölgede oturan Azerbaycan Türklerinden yaklaşık 40.000 kişi göç etmek zorunda kaldı. Ermeni güçleri ayrıca güneydeki Fuzuli kenti bölgesine doğru saldırıya geçti. Çarpışmaların Karabağ'ı taşıp Azerbaycan'a sıçraması bir tırmanma

teşkil ediyordu. Ermenistan çarpışmalara kendi nizami kuvvetlerinin katıldığını inkar etti. Ermenistan'a göre savaşanlar Karabağlı Ermenilerdi. Ancak en fazla 120.000 kişi olan Karabağlı Ermenilerin 7 milyonu aşan Azerilere karşı kolayca başarılı olmalarına inanmak zordu (Aslan, 1994; s.57).

Kelbecer'in işgali üzerine Türkiye iki karar aldı: İlk olarak, tarifeli veya tarifersiz, Ermenistan'a giden veya Ermenistan'dan gelen tüm uçak seferlerini durdurdu. İkinci olarak konuyu Güvenlik Konseyi'ne götürdü. Konsey Başkanı 7 Nisan'da bir açıklama yaparak gelişmeler karşısında ciddi endişe duyulduğunu bildirdi; ateşkes yapılmasını ve Ermeni güçlerinin işgal ettiği bölgelerden çekilmesini istedi. Ancak Ermenistan'ın Azerbaycan'a yaptığı saldırının kınanması hakkındaki Türk istemini reddetti. Kelbecer'in düşmesi Cumhurbaşkanı Özal ile Demirel Hükümeti arasındaki görüş ayrılıklarını tekrar ortaya koydu. Başbakan Demirel Türkiye'nin Ermenistan'a askeri müdahalesinin söz konusu olmadığını söylüyordu. Buna karşın Cumhurbaşkanı Özal, Ermeni-Azeri anlaşmazlığının artık Karabağ meselesi olmaktan çıkıp "Büyük Ermenistan hayali" haline geldiğini, Türkiye'nin askeri önlemler alması gerektiğini, Ermenistan sınırında askeri manevra yapılabileceğini, bugünkü dünyada risk almadan hiçbir sonuç alınamayacağını ifade ediyordu.

Diğer yandan, Güvenlik Konseyi 20 Nisan 1993 tarihinde kabul ettiği 822 sayılı kararla, kalıcı bir ateşkes sağlanabilmesi için tüm çatışmaların ve düşmanca hareketlerin derhal durdurulmasını, Kelbecer bölgesinden ve Azerbaycan'ın yakın zamanda işgal edilmiş diğer bölgelerinden tüm işgalci güçlerin çekilmesini istedi. Konsey ayrıca anlaşmazlığın çözümlenmesi için, AGİT'in Minsk Grubu barış süreci çerçevesinde ilgili tüm tarafların derhal görüşmelere başlamalarını talep etti. Kararın giriş bölümünde bölgedeki tüm devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gereğinden, uluslararası sınırların dokunulmazlığından ve toprak kazanmak için kuvvete başvurulmasının kabul edilemeyeceğinden bahsediliyordu. Kelbecer ve civarının Azerbaycan toprağı olduğundan şüphe bulunmadığından bu ifadeler Azerbaycan'ın lehineydi. Buna karşılık Kelbecer'in yöresel Ermeni güçleri tarafından işgal edildiğinin belirtilmesi Ermenistan'ın bu olaylardan sorumlu olmadığı gibi bir izlenim yaratıyordu. Son olarak çatışmaların durması, işgalci güçlerin geri çekilmesi gibi hususlar yerine

getirilmediği takdirde Güvenlik Konseyi'nin ne yapacağı belirtilmemiştir. Kısaca bu karar saldırganları caydıracak bir nitelik taşımıyordu.

Bu kararın kabulünden üç gün sonra Türkiye, Rusya ve ABD bir barış planı açıkladılar. Buna göre Ermeni güçleri Mayıs ayı ortasına kadar Kelbecer'den çekilecek, iki ay süre ile ateşkes ilân edilecek ve bu süre zarfında AGİK çerçevesinde görüşmeler başlayacaktı. Azerbaycan planı kabul etti. Ermenistan ise planı olumlu bulduğunu ifade etmekle beraber, "Karabağ Cumhuriyeti"nin bazı açıklamalar istediğini belirterek onaylamadı. Planın biraz değiştirilmiş şekli 26 Mayıs'ta Azerbaycan ve Ermenistan tarafından kabul edildi. Ancak Karabağ bu planı, Karabağ halkının güvenliği için yeterli garantiler içermediği ve Azerbaycan'ın uyguladığı ekonomik ablukanın sona ermesini öngörmediği için reddetti (Nezihoğlu, 1999; s.24).

4 Haziran 1993'te Elçibey'e karşı ipuçları öteden beri ortada olan darbe girişimini başlatmıştır. Türkiye, Azerbaycan'daki 4 Haziran darbesinde yasal devlet başkanı Elçibey'i desteklediğini beyan etmiş, fakat bu diplomatik bir açıklamadan öteye gitmemiştir. Darbe sırasında Türkiye bu sürece diplomatik müdahale yapma konusunda da yavaş kalmıştır. Bu tarihten sonra Azerbaycan'da kısa sürede Elçibey iktidarı fiili ve daha sonra hukuki olarak sona ermiş, Haydar Aliyev dönemi başlamıştır (Kalafat, Aslanlı, 2004; s.382 -383).

4 Haziran Darbesi ve Türkiye

Türkiye Azerbaycan'daki 4 Haziran darbesinde yasal Devlet Başkanı Elçibey'i desteklediğini beyan etmiş, fakat bu diplomatik açıklamadan öteye gitmemiştir. Darbe sırasında Türkiye diplomatik müdahale yapma konusunda da yavaş kalmıştır. Daha 7 Haziran 1993'de Türk Dışişleri Bakanlığı, isyan Gence sınırları dışına taşmadan diplomatik müdahale için "Eylem Planı" hazırlamasına rağmen, Türkiye isyancıların Bakü'ye yetmiş km yaklaştığı 15 Haziran'a kadar hiçbir girişimde bulunmamıştır. 15 Haziran'da Bakü'ye gönderilen heyet ise geç kalmış bir adım olarak Elçibey'in iktidardan düşürülmesine engel olamamıştır (Cefersoy, 2001; s.131-133).

Türkiye'nin bu kadar yavaş davranmasını birkaç nedene bağlamak mümkündür. Birincisi, darbenin Rusya tarafından düzenlendiği açıktı ve darbe sırasında Türkiye'nin Azerbaycan politikasına, atak politika yürütmeyi savunan Turgut Özal'ın ölümü ile başından beri Azerbaycan konusunda ihtiyatlı davranarak Rusya ile karşı karşıya gelmemeye çalışan Demirel'in yaklaşımı tamamen hakim olmuştur. Bu bağlamda Rusya ile karşı karşıya gelinilmemeye çalışılarak bir uluslararası kriz ortamının oluşumundan kaçınılmıştır. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, ''Azerbaycan'da Elçibey'in düşmesinde kendi suçlarının olmadığını'' belirterek ''Ne yani ikinci bir Kıbrıs mı yaşatacaktık?'' diye sormuştur. Bunun dışında, Demirel başından beri Elçibey yönetiminin Türkiye ile stratejik ortaklık politikasına, Türkiye ile Rusya'yı çatıştıracağı gerekçesi ile karşı çıkmıştır. Buna karşılık Demirel başbakanlığı döneminde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı Haydar Aliyev'le sıkı ilişkiler geliştirmiş, Aliyev'in Türkiye'de adeta devlet başkanı muamelesi görmesini sağlamış, NÖC'ün dış ülkelerden yalnız başına kredi alması hakkı olmamasına rağmen, Elçibey yönetimini aşarak Aliyev'e yüz milyon dolarlık kredi vermiştir. Demirel hükümeti bu krediyi geciktirmeden Aliyev'e ulaştırırken, imzalanan anlaşma gereği Azerbaycan merkezi yönetimine verilmesi gereken iki yüz milyon dolarlık krediyi Elçibey yönetimine ulaştırmamıştır. Türkiye'nin verdiği yüz milyon dolarlık kredi ise Aliyev tarafından kendi siyasi hareketini finanse etmek için kullanılmıştır (Andican, 1996).

Türkiye'nin darbe sırasında yavaş hareket etmesinin başka bir nedenini Elçibey iktidarı döneminde Cumhurbaşkanlığı Devlet Hukuk Dairesi Başkanlığı görevini sürdürmüş Fazil Gezenferoğlu'nun ''Elçibey'in Türkçü söylemi Türkiye'deki milliyetçi akımı güçlendirerek iktidarda bulunan farklı siyasal çizgiye sahip siyaset adamlarını tedirgin etmiş, bu çevrelerde Azerbaycan için bir alternatif lider arayışı başlamış ve bu kişi de Haydar Aliyev olmuştur.'' İfadesinde bulmak mümkündür.

Elçibey'in İran'ı, Rusya'yı ve diğer Türk Cumhuriyetlerini karşısına alması nedeni ile bazı Türk yöneticileri tarafından çok radikal bulunan Türkçü söyleminden Türkiye'nin rahatsızlık duyması da bir neden olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Türk devlet yöneticileri Azerbaycan'da daha ılımlı söylem kullanan birinin iktidara gelmesine yardım etmese bile, göz yummuştur.

Cengiz Çandar ise Türkiye'nin yavaş hareket etmesinde başka bir neden olarak, Türk Dışişleri Bakanlığı'nda Kafkasya ve Orta Asya'da sözde İran tehdidine karşı Rusya ile beraber hareket yanlısı olan çevreler bulunmasını gösterir. Çandar'a göre bu çevreler Rusya'ya karşı olan demokratik Azerbaycan yönetiminin zayıflatılmasına göz yummak suretiyle eski komünist lider Haydar Aliyev'in bu denklem içerisinde yer alması için zemin hazırlamış, Elçibey yönetimini sabotaj etmeseler bile güçlendirecek girişimleri savsaklamışlardır.

4 Haziran Darbesinin gerçekleştirilmesi ile Türkiye'nin Azerbaycan'daki konumu büyük zafiyete uğramış ve Aliyev yönetiminin Şubat 1994'de uygulamaya başladığı Türkiye'ye ve Batı'ya yeniden yaklaşma politikasına kadar bir gerileme dönemi yaşamıştır (İbrahimli, 2001; s.1-9).

2.6 Haydar Aliyev Dönemi

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından Azerbaycan dış politikasında iki farklı dönemin var olduğu söylenebilir:

Haziran 1993 – Şubat 1994 dönemi;

Rusya'yı yatıştırma politikası dönemi olarak görebiliriz. Rusya'nın Azerbaycan'daki temel çıkarlarını karşılayarak, Rusya'nın istek ve çıkarları doğrultusunda hareket etmek istemiştir. Bu dönemde Türkiye ile ilişkiler önemli ölçüde soğutulmuş ve denge politikası uygulanmaya başlamıştır.

Azerbaycan'ın bu karışık durumu Ermenilerin yeniden saldırıya geçmesine neden oldu. Karabağ bölgesinde Azerilerin elindeki tek yer olan Akdere 27 Haziran'da işgal edildi ve Rusya'nın aracılığıyla ateşkes ilân edildi. Üç hafta kadar sonra Ermeni kuvvetleri yeniden saldırıya geçerek 24 Temmuzda, Karabağ'ın doğusundaki Akdam kentini ve civarını ele geçirdi.

Türkiye tarafından ivedi olarak toplantıya çağrılan Güvenlik Konseyi 29 Temmuz 1993 tarihinde toplanarak 853 sayılı kararı kabul etti. Bu karar yukarıda değindiğimiz 822 sayılı Kararın öğelerini tekrarlamaktadır. Yenilik, Akdam bölgesinin ve Azerbaycan'ın diğer bazı bölgelerinin işgal edilmesinin, sivillere karşı saldırılar ile meskûn yerlerin bombardıman edilmesini ve bölgedeki tüm düşmanca hareketlerin kınanmasıdır. Ancak bu Kararda saldırıları kimin yaptığı ve kimin kınandığı belli değildir. Kararda, ayrıca, 822 sayılı karar uygulamaları ve Minsk Grubu'nun önerilerini kabul etmeleri için Ermenistan'ın, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Karabağ Bölgesi" Ermenileri üzerinde nüfuzunu kullanması istenmektedir. Bu ifadelerden dolayı olarak saldırganların Karabağ Ermenileri olduğu sonucuna varılabilir. Kararın tek olumlu yönü, dolayı da olsa Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu teyit etmesidir.

Bu haliyle söz konusu kararın, 822 sayılı Karar gibi, Ermeniler üzerinde bir etkisi olmayacağı açıktır. Nitekim Ermeni güçleri 18 Ağustos'ta Cebrail'i, 23 Ağustos'ta Fuzuli'yi, 31 Ağustos'ta Kubatlı'yı ve 3 Eylül'de de Horadiz'i almışlardır. Rusya'nın girişimiyle ateşkes ilân edilmiştir. Saydığımız kentler İran'a çok yakındır. Ermenilerden kaçan Azeriler İran'a sığınmıştır. İran'ın bu bölgesinde etnik Azeriler yaşadığından İran hükümeti mülteci akımını önlemek istemiş ve 1000'e kadar İran askeri Azerbaycan'a girmiştir. Bu olay Karabağ savaşında bir tırmanma olarak görülmüş ve Türkiye dahil ilgili ülkelerin itirazlarına neden olmuştur. Sorun, İran'ın sınır bölgesinde 100.000 kadar mülteciyi barındıracak tesisler yapmayı kabul etmesiyle aşılmıştır. Bu arada Ermenistan sınırındaki Türk birliklerinin takviye edilmesinin Ermenistan'da tedirginlik yarattığı görülmüştür. Der-Bedrosyan 6 Eylül'de Cumhurbaşkanı Demirel'i telefonla arayarak bu kaygıyı dile getirmiş ve olaylara kendilerinin değil Karabağ Ermenilerinin neden olduğunu belirtmiştir. Demirel ise Azerbaycan topraklarının işgalinin Türkiye'de infial yarattığı ve işgale bir an evvel son verilmesi gerektiği cevabını vermiştir (Canbolat, 2003; s. 116).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 14 Ekim 1993 tarihinde Karabağ anlaşmazlığı konusunda 874 sayılı bir diğer karar kabul etti. Bu karar, 822 ve 853 sayılı kararların esaslarını tekrar etmekte ve ateşkesin etkili ve kalıcı olması için ilgili tüm taraflara çağrıda bulunmaktadır. Kararda ayrıca, son olarak işgal edilen yerlerden kuvvetlerin

çekilmesi ve haberleşme ve nakliyyeye ilişkin tüm engellerin kaldırılması için MİNSK Grubu tarafından hazırlanan takvime uyulması istenmektedir. Kararda kınama yoktur. Ermeni kuvvetleri bu karardan on gün kadar sonra ateşkesi ihlâl ederek Azerbaycan'ın Zengilân bölgesine saldırdılar. Yaklaşık 50.000 Azeri, Aras nehrini geçerek, İran'a sığındı. Güvenlik Konseyi 12 Kasım 1993 tarihinde kabul ettiği 884 sayılı kararda, artık adet olduğu gibi, daha önceki kararlarının esaslarını tekrar etti. Ayrıca Karabağ anlaşmazlığının ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki gerilimin bölgedeki barış ve güvenliği tehlikeye atacağı belirtildi. Ateşkes ihlalleri ile Zengilân bölgesi ile Horadiz şehirlerinin işgal edilmesi, sivillere saldırılması ve Azerbaycan topraklarının bombalanması kınandı. Silahlı çatışmaların derhal durdurulması, işgal güçlerinin Zengilân bölgesinden, Horadiz şehrinden ve Azerbaycan'ın son zamanlarda işgal edilmiş diğer bölgelerinden derhal çekilmesi, ilgili tüm tarafların ateşkesi etkin ve devamlı hale getirmeleri ve Minsk süreci çerçevesinde anlaşmazlığın müzakereler yoluyla çözümlenmesini araştırmaya devam etmeleri istendi.

21 Aralık 1993 tarihinde Azerbaycan güçleri karşı taarruza geçtiler. Ocak ayının başlarında Horadiz ve Akdam'ı geri aldılar. Kelbecer bölgesinde de bazı ilerlemeler kaydettiler. Rusya'nın girişimleriyle 1 Mart 1994 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere bir ateşkes imzalandıysa da çarpışmalar düşük düzeyde devam etti. Ermeni kuvvetleri ise 22 Martta saldırıya geçtiler ve Nisan ayı içinde söz konusu yerlerin tamamına yakını geri aldılar (Aslanlı, 2006).

Aliyev'in denge politikası uygulaması;

Rusya'nın Azerbaycan'daki temel çıkarlarını karşılayarak, bu ülkeyi karşısına almama, aynı zamanda Elçibey iktidarının Batı ve Türkiye ile geliştirdiği ilişkileri de sürdürme dönemi olarak nitelendirebileceğimiz Şubat 1994 döneminden sonraki dönem. Batı ile yaklaşmanın ilk işareti de Devlet Başkanı Aliyev'in 8 – 10 Şubat 1994 tarihlerindeki Türkiye ziyareti olmuştur.

Aliyev yönetiminin ilk döneminde Türkiye ile ilişkiler hem Elçibey dönemine nazaran, hem de genel çizgi itibarıyla önemli ölçüde soğutulmuş, bunun yerine Rusya ilişkiler ön

plana çıkarılmıştır. Bunun nesnel ve öznel nedenleri olmuştur. Bir yandan Elçibey dönemindeki Rusya karşıtlığının Rusya'da yarattığı tepki azaltılmaya çalışılmışsa da, diğer yandan Aliyev'in Türkiye'den kendi iktidarına yönelik tehlike sezmesi, ülkede Türkiye'nin etkinliğini asgariye indirerek, bu muhtemel tehlikeyi kontrolü altında tutmayı başarmıştır (Canbolat, 2005).

Rusya'dan istediğini bulamayan Aliyev'in aslında tasarladığı politika çökmüştür. Karabağ sorununda Rusya'nın yardımını bekleyen Aliyev'e karşı Rusya, Ermenistan'ın yanında olmuştur. Aliyev döneminde Karabağ tamamen işgal edilmiştir. Bölgede yalnız kalan Aliyev artık Batıya ve en yakın komşusu olan Türkiye'ye yüz çevirmeye başlamıştır. 8 Şubat 1994'de Haydar Aliyev'in Türkiye'ye resmi ziyarette bulunması ikinci dönemin başlangıcını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin, Azerbaycan'ın Rusya'ya yakınlaşma politikasından duyduğu endişe, Kasım 1993'de Ankara'ya yaptığı bir ziyaret sırasında, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov'a da iletilmiştir. Bu arada, Türkiye Azerbaycan yönetimine destek vermekten de geri durmamıştır. Türkiye yetkililerinin Azerbaycan'a yaptıkları en önemli yardımlardan birisi, Batı'ya çıkışının sağlanması konusunda Azerbaycan'ın yeni Devlet Başkanı Aliyev'e yapılan yardımdır. Süleyman Demirel'in arabuluculuğuyla, Aralık 1993'te Aliyev'in Paris'i ziyareti gerçekleşmiştir.

Aliyev iktidarının ikinci döneminde, Türkiye'nin girişimleri ve Aliyev'in Rusya'dan beklediğini bulamaması nedeniyle Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde yakınlaşmalar başlamıştır. Fakat bu dönemde de, Azerbaycan dış politikasında Türkiye'nin özel yeri olduğunu söylemek mümkün değildir (Cefersoy, 2001).

Aliyev yönetimi bu tarihten sonra dengeli dış politikayı tercih etmiş, tüm komşularına ve önemli güçlere eşit mesafede durmaya özen göstermiştir. Haydar Aliyev'in bu dönemdeki seçimlerine baktığımız zaman, Moskova'dayken Rusya ile, Ankara'dayken Türkiye ile, Washington'dayken ABD ile stratejik ortak olduklarını vurguladığını görmekteyiz. Yine de, ikinci dönem en azından Türkiye'nin ikili ilişkiler açısından çok rahatsız olmadığı dönem olmuştur.

8 – 11 Şubat 1994 tarihlerinde Aliyev'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği dört günlük resmi ziyareti sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'le 10 yıl süreli bir dostluk ve işbirliği anlaşmasının yanı sıra, ticaret, yatırım, bilimsel ve kültürel işbirliğini öngören 15 anlaşma imzalanmıştır.

9 Şubat 1994'de iki lider tarafından 10 yıl süre için imzalanan ‘‘Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma’’ ile Azerbaycan petrolünün dış pazarlara Türkiye üzerinden ulaştırılması konusunda Elçibey iktidarı sırasında varılan mutabakatın geçerli olduğu ifade edilmiştir (Selçuk, 2004).

İkili ilişkilerde gerginlik getiren bir konu da, Mart 1995'de Haydar Aliyev'e yönelik ayaklanma konusu olmuştur. İddialara göre, Azerbaycan Cumhuriyeti İçişleri Bakan Yardımcısı ve Özel Polis Kuvvetlerinin Şefi Rövsen Cavadov, Aliyev'e karşı darbe girişimi başlatmış ve bu girişiminde Türkiye'deki bazı yetkililer kendisine yardımcı olmuşlardı. Bu konu her iki ülkede ve yabancı medyada da sık – sık tartışılmış, ciddi suçlamalar ortaya konmuş, fakat kesin sonuç ortaya çıkmamıştır. Ama, yine de sorunun Aliyev yönetimi ile dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in başkanlık ettiği Türk hükümeti arasında yaşandığı, Devlet Başkanı Aliyev'le Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel arasındaki ilişkilerin gayet iyi olduğu genel kabul gören görüş olmuştur. Olayın gerçek iç yüzü bilinmediği ve konuya ilişkin oldukça farklı senaryolar ortaya konması sebebiyle kesin bir yorumda bulunmak olanaksızdır. Şuvarası kesin ki, eğer gerçekten Türkiye'deki bazı yetkililerin yardımıyla, Bakü'de Haydar Aliyev karşıtı bir darbe girişimi planlanıyordusa ve bu girişim Haydar Aliyev'i kızdırmıştıysa bile, Süleyman Demirel ile Haydar Aliyev arasındaki kişisel ilişkiler vasıtasıyla bu gerginlik kısa sürede giderilmiştir. Ama bu olayın ileriye dönük olarak, Türkiye'nin Azerbaycan'daki demokrasi ve insan hakları konularında çekingен davranmaya başlaması yönünde bir sonucu da olmuştur (Oğan, 2005).

Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, ilk resmi ziyaretinden sonra, 5–8 Mayıs 1997 ve 12–16 Mart 2001 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra, Haydar Aliyev Kasım 1999'da İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT

Zirvesi gibi çeşitli uluslar arası toplantı ve sağlık sorunları nedeniyle de Türkiye'ye sık - sık uğramıştır.

Sonraki dönemlerde Türkiye ve Azerbaycan yetkililerinin karşılıklı ziyaretleri sürmüştür, iki ülke arasında çeşitli alanlara ilişkin çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. 7 Aralık 1995'de Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 14 Nisan 1996'de Başbakan Mesut Yılmaz, 7-8 Eylül 1997'de Devlet Bakanı Ahat Andican ile Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 18-20 Mart 10 Nisan 2000'de Demirel, 11-12 Temmuz 2000'de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 6-8 Mayıs 2001'de Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli, 17-18 Eylül 2002 tarihlerinde Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın açılışı için Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 7-9 Ocak 2003 tarihlerinde AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve beraberindeki bakanlar Azerbaycan'ı ziyaret etmişlerdir.

Türkiye ile Azerbaycan ikili ilişkilerin yanı sıra, Gürcistan'ın da katılımıyla üçlü ilişkiler de geliştirmişlerdir. Bu çerçevede, 28 Nisan 1998'de Türkiye'nin Trabzon ilinde gerçekleştirilirken üç ülke liderinin yaptıkları bir saatlik görüşmede Kafkasya'da yaşanan sorunları masaya yatırarak tartışılmıştır. Benzer bir toplantı, 29-30 Nisan 2002 tarihleri arasında yine Trabzon'da, Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in ve Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze'nin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı sonucunda zirveye katılan ülkelerin İçişleri Bakanları arasında Terörizm, Örgütlü Suçlar ve Diğer Önemli Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (Kalafat, Aslanlı, 2004; s.384 -387).

Genel olarak baktığımızda, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki siyasal ilişkiler çok boyutlu ve yoğun olma özelliğini sürdürmüş ve günümüzde bu özelliğini hala korumaktadır. Her ne kadar iki ülke bu kavramı başkalarıyla da ilişkilerinde sık-sık kullansalar bile, Azerbaycan ve Türkiye'nin "stratejik ortaklık" kavramını içi en dolu olarak bir birileri için kullanabilecekleri tartışma götürmez gerçektir (www.stratejigundem.com, 2007).

BÖLÜM 3: İLHAM ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.1 Siyasi İlişkiler

Türkiye'nin dış politikasını belirlemeye çalışan Türk hükümetleri, Türkiye'nin jeostratejik konumundan ötürü, çok yönlü ilişkiler kurması gerektiği düşüncesini savunmaktadırlar. Türkiye'nin komşu ve çevre ülkeler ile barışçıl, istikrarlı ve işbirliğine dayalı ilişkiler kurması gerektiğine inanılmaktadır. Bu düşünceleri kendilerine dayanak alan Adalet ve Kalkınma Partisi 59. Hükümet Programında, "... Soğuk savaş sonrası dönemin gerektirdiği dinamik konjonktür, çok alternatifli bir dış politika geliştirmek için uygun bir ortam oluşturulmuştur. Askeri ittifakların ve blokların, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsuru olma niteliği önemli ölçüde azalmış ve işbirliği projeleri devletlerarası ilişkilerin yaygın bir aracı haline gelmeye başlamıştır. Bu yeni ortamda Türkiye'nin de güç merkezleri ile ilişkilerini alternatifli, esnek ve çok esnekli olarak yeniden düzenlemesi ve oluşturması gerekmektedir... Partimiz, bölgesel güvenlik ortamının, ekonomik kalkınmaya önemli katkıda bulunduğu görüşündedir. Bu nedenle Türkiye, yakın çevresinde güven ve istikrarın tesisi için daha fazla çaba sarf edecek, komşularıyla diyaloga dayalı iyi ilişkiler sürdürme çabasını artıracak, böylelikle bölgesel işbirliğinin gelişmesine daha fazla katkıda bulunacaktır." Kafkasya ile bölgesel işbirliğine ve Azerbaycan ile karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verdiklerini vurguladılar (Efegil, 2004; s.346).

Adalet ve Kalkınma Partisi yetkilileri, Azerbaycan ile ilişkilerinde önceki hükümetlerden farklı düşünmektedirler. Öncelikle, Rusya Federasyonu ile Azerbaycan'da rekabete değil, işbirliğine dayalı dostça ilişkiler sürdürmeyi arzu etmektedir. Türk Cumhuriyetleri ile tarihi, kültürel ve sosyal yakınlığa rağmen, Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinde beklentileri karşılamadığını söyleyen yetkililer, bu cumhuriyetler ile ilişkilerin en ileri noktaya taşınması için bölgenin geniş bir işbirliği alanına dönüştürülmesi için çaba harcayacaklarını söylemektedirler. Türk dış

politikasının geleneksel Atlantik ve Avrupa boyutlarının yanında, Avrasya eksenli bir politikanın da geliştirdiğini söyleyebiliriz (www.azerbaijan.az, 2007).

Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin yönetime gelmesi ve Azerbaycan’da İlham Aliyev’in cumhurbaşkanı seçilmesi Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini etkilemiştir. 2003 yılının Aralık ayında Haydar Aliyev’in vefatından önce gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların yüzde 76,8’ini alan İlham Aliyev, babasının halefi olarak göreve başladı. İlham Aliyev’in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi ve babadan oğla güç devri süreci, büyük ölçüde sorunsuz geçmiştir. İlham Aliyev’in göreve başlamasından bu güne kadar geçen süre içerisinde siyasi istikrar korunmuştur. Bunun en önemli sebepleri; Haydar Aliyev’in ölümünden önceki dönemde oğlunu Yeni Azerbaycan Partisi Başkan Yardımcılığı, Devlet Petrol Şirketi SOCAR’ın Başkan Yardımcılığı ve 2003 yılının Temmuz ayında da Başbakanlık olmak üzere önemli pozisyonlara getirerek kendi halefi olarak hazırlamış olması ve Azerbaycan’daki muhalif partilere baskıcı politikaları uygulamasıdır.

Cumhurbaşkanı Aliyev, babasının politikalarını sürdürmekte ve büyük ölçüde eski kadroyla çalışmaktadır. İlham Aliyev’in muhalefet partilerine daha baskıcı politikalar uygulayarak kendi yönetimini halka kabul ettirmektedir. İlham Aliyev döneminde halk iki tane önemli seçim yapmıştır. Bunlar; Cumhurbaşkanlığı seçimi ve Milli Meclis seçimleridir. Bu seçimlerde uluslararası gözlemciler, seçimlerin uluslararası standartlara tam olara uymamasına rağmen, ülkede demokrasi açısından önemli bir gelişme olduğunu kaydetmişlerdir. Azerbaycan’da Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldığında Türkiye tarafsız olmaya çalışmış ama seçimlerin kesin sonucu açıklanmadan Türk yetkililerin İlham Aliyev’i tebrik etmesi muhalif partilerce kınanmıştır. Azerbaycan’da muhalefet hareketinin liderleri, Bakü’de yaşanan siyasi gelişmeler karşısında "pasif tutum takındığı" gerekçesiyle Türkiye’yi eleştirdiler. Gösterilerde polislin tavrını ve baskıcı yönetim anlayışını eleştiren muhalifler Türkiye’nin desteğini istemişlerdir. “İnsan hakları alanında söz söylemeye gücü ve hakkı var” olan Türkiye’yi Azerbaycan’da üzerine düşeni yapmamakla suçlamışlardır (www.milliyet.com, 2005).

Azerbaycan'ın dış siyasetinin temeli, Rusya, Türkiye ve İran gibi komşuları ve ABD ile AB gibi küresel güçlerle olan ilişkilerin dengeli bir şekilde sürdürülmesidir. Türkiye ve ABD ile ilişkilerin yoğunlaşması petrol sektöründeki büyük yatırımlar nedeniyle yoğunlaşmıştır. Haydar Aliyev'in deyimiyle “Bir Millet İki Devlet” Azerbaycan-Türkiye arasındaki ilişkiler ekonomik alanda olduğu kadar siyasi ve askeri alanlarda da sıkı bir şekilde sürdürülmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın hizmete girmesi, ülkeleri daha da yakınlaştıran bir unsur olmuştur. Söylemlerden stratejik ortaklığa doğru en gerçekçi adım olarak değerlendirilebilir.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra ortaya çıkan sorunların çözülmemesi doğal olarak İlham Aliyev döneminde çözüm beklemektedir. Ermenistan'ın işgal ettiği toprakların geri alınması ve Rusya'nın çıkarları doğrultusunda Azerbaycan'dan istediği tavizler ve Azerbaycan bu konularda direnç göstermeye çalışmaktadır. Azerbaycan, İran destekli radikal İslamcı faaliyetlerden endişe etmekte, İran ise kendi sınırları içerisinde Azerbaycan Türklerinin çoğunlukta olduğu bölgelerde Azeri milliyetçiliğinin gelişmesinden çekinmektedir. Bununla birlikte, Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının paylaşımındaki anlaşmazlıklar da Azerbaycan-İran ilişkilerini etkileyen bir diğer faktördür. Tüm bu saydıklarımız faktörler İlham Aliyev döneminde Azerbaycan'ın dış politikasında milliyetçi söylemlerin artmasına sebep olmuştur (www.deik.org.tr, 2006).

Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri, belirgin bir gelişme göstermesine ve sıkça tekrarlanan “bir millet iki devlet” ifadesine rağmen, İlham Aliyev döneminin ilk aylarında özellikle ekonomik alanda istenilen düzeye getirilemedi. Uluslararası platformlarda yakın işbirliği yapıldığı her iki ülke yetkilileri tarafından ifade edilirken, Avrupa Parlamentosu'nda KKTC lehine yapılan oylamaya Azerbaycanlı parlamenterlerin biri hariç katılmaması gibi küçük pürüzler karşılıklı anlayışla aşıyor ve sonuçta iki taraf da “ilişkilerin mükemmel düzeyde olduğu ve özellikle siyasi ilişkilerde hiçbir sorun bulunmadığı” noktasına ulaşıyor.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Nisan 2004'de yaptığı Türkiye ziyareti sırasında imzalanan anlaşmalar, ilişkilerin daha da geliştirilmesini amaçlarken,

Aliyev'in bu sırada "Kıbrıs'ta yapılan halkoylaması sonucuna göre KKTC'yi ilk tanıyan ülkeler arasında yer alacakları" yönündeki açıklaması, "Bakü'den KKTC'ye ciddi destek" olarak değerlendirildi. Ancak daha sonra bu açıklamanın "KKTC'yi tanıyan veya KKTC ile ilişkiye geçen ilk ülkenin Azerbaycan olacağı" anlamına gelmediği kesinlik kazandı.

Ankara'nın Ermeni işgali altındaki Yukarı Karabağ ile ilgili sorunun çözümünde Bakü'nün haklı tutumunu destekleme yönündeki tavrında hiçbir değişiklik olmazken, Azerbaycan kamuoyunda belirli aralıklarla gündeme getirilen "Türkiye, Ermenistan ile sınırı açabilir" düşüncesinin canlı tutulması gözlemlenmiştir. Ermenistan faktörü ve Karabağ sorununda, ülkede iktidar ve muhalefet yanlısı basının aynı yönde yayın yaptığı ender noktalar arasında yer almaktadır. Bu endişeler sürdükçe Ankara her zaman Bakü'yü tatmin edici açıklamalar yapmıştır.

Diplomatik ilişkilerde en somut gelişme Azerbaycan'ın Kars Başkonsolosluğunun açılması ve Hasan Zeynalov'un Başkonsolos olarak atanmasıydı. Çalışmalarına başlayan başkonsolosluğun görev alanı bölgedeki yaklaşık 20 ili kapsıyor. Türkiye'nin Bakü Büyükelçisi Ünal Çeviköz'ün yerine Turan Moralı'nın atanması da diplomatik gelişmeler arasında yer almaktadır.

Bakü'nün Türk Kafkas Ordusu'nun desteğiyle Ermeni ve Rus işgalcilerinden kurtarılmasının 86'ncı yıldönümü dolayısıyla Eylül ayında geniş katılımlı etkinlikler düzenlendi. Etkinlikler kapsamında Genelkurmay Başkanlığı Mehteran Bölüğü'nün Bakü'de yaptığı gösteri yürüyüşü Türkiye'nin Azerbaycan'ı desteklemesinin bir göstergesiydi (www.haber.tnn.net, 2004).

Cumhurbaşkanı Sezer'in 4-5 Nisan 2006 tarihlerinde gerçekleştirilen Azerbaycan ziyareti sırasında çok sayıda görüşme yapılmasına ve önemli konuların değerlendirilmiş olmasına rağmen, hiçbir anlaşma ya da protokol imzalanmadı. Yapılan görüşmelerde, her iki Cumhurbaşkanı ikili ilişkilerdeki gelişmelerden, Bakü-Tiflis-Cehyan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı ve Kars-Tiflis-Bakü demiryolu hattı projelerindeki olumlu adımlardan duydukları memnuniyeti dile getirdiler. Azerbaycan

tarafı Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorununda Türkiye'nin, Türkiye ise KKTC'ye yönelik olarak Azerbaycan'ın verdiği desteğe vurgu yapmış ve taraflar birbirlerine ilişkilerin en üst seviyeye taşınmasını dile getirmiştir. Görüşmelerde ikili ticaret hacminin geçtiğimiz yıl 750 milyon dolara ulaşmasından duyulan memnuniyet dile getirilerek, 2006 yılı için bir milyar doları geçmesi gerektiği vurgulandı.

11 Nisan 2006'da MİT Müsteşarı Emre Taner, Azerbaycan ziyaretini gerçekleştirdi ve Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Azerbaycan Milli Güvenlik (İstihbarat) Bakanı Eldar Mahmudov ve diğer üst düzey yetkililerle görüşmeler yaptı. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı Vasif Talıbov'un daveti üzerine 15 Nisan 2006'da, aralarında milletvekillerinin de bulunduğu 45 kişilik heyet Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesini ziyaret etti.

19 Nisan 2006'da ise Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu'nun Azerbaycan ziyareti gerçekleşti. Ziyaret çerçevesinde Aksu, Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ve diğer üst düzey yetkililer ile önemli görüşmeler gerçekleştirdi. Bakan Aksu'nun Azerbaycan İçişleri Bakanı Ramil Usubov ile yaptığı görüşmede iki ülke arasında emniyet alanındaki işbirliğinin teknik ayrıntıları ele alındı ve işbirliğindeki yeni boyutlara ilişkin protokol imzalandı (Cansever, 2006; s.1-2).

8-12 Şubat 2006 tarihlerinde Azerbaycan Milli Meclisi'nin Başkanı Oktay Esedov, kalabalık milletvekili heyeti ile Türkiye ziyaretini gerçekleştirdi. Bu ziyaret, 5 Kasım 2006'daki seçimlerle oluşmuş olan yeni parlamento başkanlığının ilk yurtdışı ziyareti olma özelliğini de taşımaktaydı. Ziyaret çerçevesinde Esedov ve beraberindeki heyet, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, TBMM Başkanı Bülent Arınç, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve TBMM Dışişleri Komisyon Başkanı Mehmet Dülger ile görüşmeler gerçekleştirdi. 7-10 Mart 2006'da Azerbaycan Olağanüstü Durumlar Bakanı Kemaleddin Heyderov Türkiye ziyaretini gerçekleştirerek Başbakanlığa bağlı Acil Durumlar Yönetimi Genel Müdürü Hasan İpek, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Mehmet Ali Şahin ile görüşme yaparak genel olarak ikili ilişkilere ve olağanüstü durumlarda işbirliğine ilişkin

hususları görüştü. Kemaleddin Heyderov ayrıca Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nde, Kızılay Genel Müdürlüğü'nde ve Bayındırlık Bakanlığı'nda da ilgili birimlerle görüşmeler gerçekleştirdi.

11–14 Nisan 2006 tarihlerinde Azerbaycan Jandarma Genel Komutanı Zakir Hesenov, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Fevzi Türkeri'nin daveti üzerine Türkiye'ye ziyarette bulundu. Ziyaret çerçevesinde hiçbir belge imzalanmamasına rağmen önemli konuların görüşüldüğü ifade edildi. Aslında Azerbaycan jandarmasının gelişiminde en önemli rol Türkiye tarafından üstlenilmiş durumda ve bu husus, Azerbaycan yetkilileri tarafından Azerbaycan basınında devamlı vurgulanmaktadır (Aslanlı, 2006).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Mayıs'ta Bakü'ye giderek Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan Büyükelçiliği'nin yeni binasının açılışını yapmıştır. BTC'nin faaliyete başlaması Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini söylemlerden gerçeğe taşımıştır. BTC'nin petrol taşınmasıyla birlikte karşılıklı ziyaretler yoğun olarak yaşanmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında bir diğer önemli adım vize sisteminin kalkmasıyla atıldı. Temmuz 2007'den başlayarak Türkiye tek taraflı olarak Türk Cumhuriyetlerine vize uygulamasını kaldırdı. Bu uygulama karşı taraftan iyi bir niyet olarak değerlendirildi. Vize uygulamasının kalkmasına şimdilik Bakü acele etmemektedir (www.musavat.com, 2007).

Son dönemde Karabağ bölgesinde Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Bu seçim Azerbaycan ve Türkiye'nin Dış İşler Bakanlığı tarafından kınandı. Hemen arkasından Azerbaycan ve Türkiye yetkilileri bu seçimi tanımadıklarını beyan ederek diğer devletlerden de aynı tavrın oluşacağını umut ettiklerini açıkladılar. Azerbaycan'ı destekleyen söylemleri ile gündeme gelen İslam Konferansı Örgütü de seçimlerle ilgili bir açıklama yaptı. İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu “sözde seçimin uluslararası hukukun bütün geçerli kurallarına ve genel ilkelerine karşı olduğunu” belirterek, bunun, devam eden barış görüşmelerini olumsuz etkileyeceğini

ifade etti ve “Ermenistan işgal güçlerinin Azerbaycan topraklarından derhal çekilmesini istiyoruz” açıklamasını yaptı (www.asam.org.tr, 2007).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Zirvesi 25 Haziran 2007 günü İstanbul’da gerçekleşti. Zirveye katılmak için İlham Aliyev’de İstanbulda Türkiye Yetkilileriyle bir araya geldi. Bu gelişmelerin başında Avrasya coğrafyasındaki enerji savaşları ile ABD ile Rusya’nın füze radar yerleştirme planlarının açıklanması yapıldı. Azerbaycan’ın Gebele radar istasyonunun ABD ve Rusya tarafından ortak kullanımı yetkililerce dile getirilmektedir (www.asam.org.tr, 2007)

3.2 Kültürel İlişkiler

Türkiye-Azerbaycan Kültürel ilişkileri sadece komşu iki ülke olmayla sınırlanmamaktadır. Bir millet iki devlet realitesi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde kültürel dokunun daha sıklaştırılmasını gerektirmektedir. Kültürel ilişkilerin pekiştirilmesini zaruri kılan bir diğer gerçek de, kültürel küreselleşmedir. Küreselleşmenin önlenemez gücü karşısında dünyanın birçok yerinde bölge ve yöre kültürleri ortak paydalarını güçlendirerek bir potansiyel olmaya çalıştıkları günümüzde, soydaş ve akraba kültürler arasındaki dayanışmanın önemi artmaktadır.

Bu itibarla, Kafkasya Kültürünün de asli unsurlarından birisi olan Azerbaycan Türk Kültürü Ortadoğu’nun aynı kültür genlerini taşıyan bir kısım coğrafyasını da içerisine alabilecek tarzda, Türkiye ile birlikte ortak kültür havzası oluşturmuştur. Uzun tarihi sürecin bir sonucu olan bu gelişme, yok sayılmamalı ve bölge halklarının geleceklerinin belirlenmesinde tercih edilecek politikalarda tayin edici rol oynayabilmelidir (Oğan, 2006).

Azerbaycan ve Türkiye’nin ortak kültür ilişkilerine vurgu yapan yayınlar da çoğalmaktadır. Bu tür halk bilimi karakterli yayınlar, Borçalı, Derbent, Nahçıvan, Azerbaycan, İran ve Türkiye’de sık sık görmek mümkündür.

Türkiye-Azerbaycan kültürel ilişkilerinin merkezine giderek kültürel kimlik konusu oturmaktadır. Bilindiği gibi milletlerin kültürel kimliklerini belirleyici faktörler arasında, yaşanılan coğrafyanın tarihi, yaşayan halkın veya halkların etnik tarihleri gibi hususlar vardır. Bazen bu iki faktör bir arada değerlendirilmekte ve bazen de daha farklı oluşumlar söz konusu olabilmektedir. Kültürel kimliğin tercihindeki bu faktörlerin katkı payını ülkelerin özel şartları tayin etmektedir. Batıya yönelmede kararlı olan Türkiye ve Azerbaycan, yapacakları tercihte, kültürel kimliğin tayin edici faktörlerinin seçiminde aynı esasları alabilmek durumundadırlar. Bir millet iki devlet olabilmenin bu husus bize göre kaçınılmaz prensibidir. Bu itibarla iki devletin kültürel kimliğini tayin edici mimarları çok sıkı bir dayanışma sürdürmelidirler. Buradan hareketle her iki ülkenin siyasi tarih ve tarihi coğrafyaları ile Etnokültüroloji çalışmalarında birlik aranmalıdır. Başka bir ifade ile, siyasi ideolojinin ufukları belirlenirken bu birliktelik sağlanmaz ise, Azerbaycanlaşma ve Anadolulaşma akımları ileri adımlarda iki devlet bir millet esprisinin yerine iki devlet iki millet oluşumuna bırakabilir. Bu itibarla Anadoluşinasların ve Azerbaycanşinasların bu gerçeği göz ardı etmemeleri gerekmektedir (Kalafat, 2007).

Devletlerin aynı milletlere ait olmaları, onların takip edecekleri politikaların her alanda aynılık arz etmesini muhakkak gerektirmeyebilir. Birçok iç ve dış etkenler bazı hallerde farklı politik tercihlerin uygulanmasını gerektirebilir. Ancak, milli kimlik konusunda olduğu gibi, uzun vadeli tehdit milli varlığın bekasına yönelik ise, birlikteliğin önemi doğal olarak artacaktır. Zira o noktada tehdit altındaki değer, devletler üstüdür ve millete aittir.

Türkiye ve Azerbaycan'ın siyasi hayatta, iktisadi yaşamda ve üst düzey bürokraside faaliyet gösteren eliti, çağdaş Türkiye ve çağdaş Azerbaycan'ın inşası serüveninde büyüteç altına alınabilmelidir. Batıya yönelme adına ülkeye çağdaş değer normları kisvesiyle, milli ahlaki ve iktisadi hayatı dejenere eden prensip ve uygulamaların girişi izlenebilmelidir. Zira neticede kültürel zafiyete uğrayan bu alan Azerbaycan ve Türkiye halkıdır. Batının ve Kuzeyin Türkiye ve Azerbaycan insanına kazandırdığı ve kayıp ettirdiklerinin muhasebesi, her iki ülkenin yetkilileri tarafından birlikte yapılabilirdir.

Zira çökertilmek istenen toplum, aynı milletin farklı coğrafyalarda yaşayan fertlerinden oluşmuştur.

Müesseseler bazında yapılabilenlere gelince; Kültür Bakanlığı HAGEM (Halk Kültürleri araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü) araştırma, kongre, sempozyum, festival, şölen, sergi ve yayın faaliyetleri proje kapsamlarına Azerbaycan'ı da almıştır. Bu Genel Müdürlüğün yayın organı olan “Anayurttan Atayurda Türk Dünyası” isimli yayın organı Azerbaycan halk kültürüne dair de yayınlar yapmaktadır (Lesser, 2004; s.139-164).

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile birlikte Azerbaycan'da TÜRKSOY (Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi)un kurucu üyesidir. Bu kuruluşun amacı, dili Türkçe olan ülkeler arasında karşılıklı dostane ilişkiler kurarak ortak Türk tarihi mirasını ve tüm kültürel değerlerini araştırmak ortaya çıkarmaktadır.

Kültür Bakanlığı Yayınlar Daire Başkanlığı'nın yaptığı Türk Dünyasına yönelik 10–12 kitap yayını Azerbaycan'ı kapsamaktadır. Kültür alanında derlenen bilgilerin üst kültür kurumları ve yayın eğitim vasıtaları ile tekrar halka dönmesi sağlanmalı, görsel iletişim vasıtaları ile milli kültürün tanınmasında siyasi sınırları aşabilmeli ve genel Türk kültür havzasına hitap edebilmelidir.

Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerini gelecek dönemlerde de etkileyecek en önemli projelerden birisi “Büyük Öğrenci Projesi”dir. Azerbaycan ile Türkiye arasında milli eğitim alanlarındaki en önemli çalışma “Büyük Öğrenci Projesi”dir. Bu proje ile Türkiye Azerbaycan'a büyük yatırımlar yapmış ve Azerbaycan Türklerine Türkiye Cumhuriyeti Sınavı, Öğrenci Seçme Sınavı ve Yabancı Öğrenci Sınavı gibi sınavlarla burs sağlayarak eğitim vermektedir. Türkiye Azerbaycan arasındaki milli eğitim içerikli dayanışma, yıllara göre iniş çıkışlar göstermekle beraber, devamlı olarak karşılıklı öğrenci değişimi gerçekleştirilmektedir (Sasley, 2002; s.327-351).

Atatürk Kültür Dil Tarih Kurumu bağlularından Türk Tarih Kurumu, yeni yapılanmasını coğrafi bölgelere göre yaparken Azerbaycan, Kafkasya Araştırma Kurulu kapsamında

yer almıştır. On ikincisi yapılan Türk Tarih Kongresi kapsamına Azerbaycan konulu bildiriler ve Azerbaycan bilim adamları da alınmıştır. Türk Dünyası Arkeoloji Projesi'nin kapsamında Azerbaycan Türk Coğrafyası da vardır. Türk Dil Kurumunun Türk Dünyası ile ilgili yaptığı 37 kitap çalışmasında Azerbaycan'da bulunmaktadır. Ayrıca TDK ve TİKA dayanışması ürünü olan “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü ve Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Gramerlerini Hazırlama Projesi” Azerbaycan'dan Türk bilim adamlarını ve Azerbaycan Türkçesini de içermektedir. Atatürk Kültür Merkezi'nin ise, kurduğu Araştırma Merkezleri arasında Nahçıvan'da Nahçıvan Devlet Üniversitesi'ne bağlı Nahçıvan Atatürk Araştırma Merkezi ve Azerbaycan Bakü'de ortaklaşa kurulan, Atatürk Araştırma Merkezi de vardır.

Azerbaycan Türkiye kültür ilişkilerinde ADTYK'ne bağlı kurumların faaliyetleri önemlidir. Bu kurum, dil, kültür ve tarih itibariyle adımlar atmış ve metod birliği, uzman ve literatürün tanışması ve problemlerin tespiti alanlarında olmuştur.

Türkiye Türkçesi, Türk Kültürünün batı kültürü ile olan ilişkileri yoğunlaştıkça etkilenmiştir. Azerbaycan çağdaş medeniyetini Rusya üzerinden izlemiştir. Rus dili de, Azerbaycan Türkçesini etkilemiştir. Şimdilerde Rusça'dan boşalan yeri Azerbaycan Türkçesinde batı dilleri doldurmaktadır. Her iki Türk toplumunda, bir taraftan aydınla halk arasında dil farklılığı yoğunlaşırken, diğer taraftan bilhassa sosyal bilimler alanında halkı aynı milletin mensubu olan ülke Türkiye ve Azerbaycan aydınları, zamanla aralarında anlaşamaz olmaktadır (Winrow, 2002; s.263-269).

T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, soydaş ve dindaşlarımıza dini ve milli kimlikleri için hizmet götürmeyi amaçladığını belirttiği mevzuatı gereğince 2001 tarihi itibariyle 4 adet camii yaptırmış, 2 camii onarmış sürekli değişen sayılarda din görevlisi bu ülkede hizmet vermiştir. Azerbaycan'da 1992–1993 öğretim yılında bir İlahiyat Fakültesi açmıştır. Fakültenin 2001 yılı itibariyle öğrenci sayısı 280 olup ilk mezunlarını 1996–1997 öğretim yılında vermiştir. Fakülte bünyesinde ayrıca Bakü Türk Lisesi açılmıştır. 2001 tarihine kadar Azerbaycan'a Türkiye hacı kontenjanında belirli miktarlar ayrılmış ve 205000 adet Kuran-ı Kerim ve dini yayınlar gönderilmiştir. Türkiye'nin finanse ve

organize ettiği Avrasya İslam Őurası ve diğer sempozyumlara Azerbaycan'dan da konu ve konuşmacı davet edilmiştir.

YÖK (Yüksek Öğrenim Kurumu) çeşitli üniversitelerde açtığı araştırma merkezlerinde Azerbaycan bilim adamları ile ilişkilerini geliştirerek ortak kültürün oluşumunda katkı yapmaktadır.

Radyo ve Televizyon Yayın faaliyetleri, Avrasya Kanalı ile başlamış bu faaliyeti Türkiye'nin resmi ve özel kanallarından yaptığı yayınlar takip etmiş giderek Azerbaycan'ın kanalları da Türkiye'de yayınlanınca bu kültürel etkileşim yoğunlaşmaktadır (Ağacan, 2005; s.2-9).

TÖMER (Türkçe Öğretim Merkezi) Türkiye'de üniversiteler ve Türkiye dışında Büyük Elçilikler yönetiminde faaliyet sürdüren bir kuruluş olup, Azerbaycan'da da faaliyet göstermektedir. Azerbaycan'da Latin Alfabesine geçilmesinden sonra Azerbaycan Türkiye arasındaki kültürel iletişim doğal olarak yoğunlaşmıştır.

TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) doğrudan ve dolaylı faaliyetleri ile eğitim, öğretim ve kültür faaliyetlerinin içerisinde bulunurken, faaliyet coğrafyasının içerisinde Azerbaycan'da yer almaktadır.

TÜDEV (Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı) bu kuruluş 2001 tarihinde 9. kurultayını yapmıştır. Kuruluşun komisyonları arasında, kültür, eğitim ve iletişim komisyonları da yer almış Azerbaycan TÜDEV toplantılarında daima üst seviyede katılıp katkıda bulunmuştur.

Türkiye ile Azerbaycan arasında kültürel köprü kuran; Kardeş Edebiyatlar, Bilge, Bilig, Yesevi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Türk Yurdu gibi sürekli yayın organları Türk Dünyası'nın geneline hitap eden ve kültürel Türkçülüğu geniş anlamda yapan yayınlardır. Çağdaş Türkiye ve onun değer ölçüleri sadece din ve dille sınırlı kalmamıştır. Her iki ülkenin çeşitli demokratik kitle örgütleri bu arada, sendikalar,

meslek kuruluşları, spor klüpleri ve çevreciler gibi demokratik kitle örgütleri de kültürel entegrasyona katkı da bulunmaktadır.

Türkiye-Azerbaycan 17 yıllık kültür ilişkilerini özetlemek gerekir ise denilebilir ki, gerek devletten devlete ve gerekirse kültürel faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri itibariyle alınabilen mesafe küçümsenemeyecek kadar büyüktür. Kat edilebilen yol Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleri itibariyle kat ettiğiinden daha fazladır. Bu sonucu sağlayan sadece iki Türk Cumhuriyetinin coğrafi yakınlığı değildir. Türk genelinde Batı Türklüğü ve Oğuz Türklüğü olarak bilinen bölge Türklüğünün, doğal olarak özelde müşterekliklerinin de olmasıdır. Bu ortaklıklar sadece kültürel öğelerden gelmemektedir. Yurt tutulan toprakların getirdiği tarihi –bölgesel konumları, iki Türk devletini sıkı işbirliğine bir anlamda zorlamış ve bu realite de kültürel dayanışmayı ayrıca güçlendirmiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bu ortak Türk kültüründen bahsederken dil, din, edebiyat ve ortak yaşam tarzları her zaman göz önünde bulundurulmalıdır (Kalafat, Aslanlı, 2004; s.388 -394).

Azerbaycan Türklerinin bir kısmı 20. yüzyılda karşılaştığı Rus ve Ermeni işgalleri, İran'ın siyasi baskıları ve Azerbaycan'da yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntılardan dolayı yurt dışına göç etmiştir. Toplam nüfusunun 50 milyon civarında olduğu düşünülen Azerbaycan Türklerinin sadece 8 milyonu Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşıyor.

30 milyon civarında bir nüfus İran sınırları, 2 milyondan fazla bir nüfus ise Rusya sınırları içinde varlığını sürdürüyor. İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri kendi tarihi topraklarında yaşamakta, Rusya'nın merkez eyalet ve şehirlerinde bulunanlar işçi olarak, Kuzey Kafkasya'nın Dağıstan bölgesinde bulunan 200 bin Azerbaycan Türkü ise yine tarihi topraklarında bulunuyorlar. Bunların yanı sıra Gürcistan'ın da Borçalı bölgesinde 400 binin üzerinde Azerbaycan Türkünün kendi tarihi topraklarında yaşamaktadır. Geri kalan nüfus ise Avrupa ve ABD'de yaşıyor. Batı'da yaşayanların çoğunluğunu ise hem Şah hem de İslam Rejimi döneminde siyasi baskılar nedeniyle İran'dan göç etmiş Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır (Quliyev, 2007).

1988'de Ermenistan merkezi hükümetinin baskıları sonucu 230 bin insan Ermenistan'ı terk ederek Azerbaycan'a yerleşmek zorunda kaldı. Bunun yanı sıra Ermenistan'ın işgali sonucu 1 milyon civarında Azerbaycan Türkü kendi topraklarından kovulmuş durumda. Kendi kimliklerine sıkı sıkıya bağlı olan Azerbaycan Türkleri buldukları ülkelerde asimile olmadı. Türk cumhuriyetinde yaşayan Azerbaycanlılar kültürel, tarihsel, dilsel ve dinsel yakınlıktan dolayı bir sorun yaşamazken, gerçek demokratik ülkelerde karşılaştığı sorunları demokratik yollarla çözmeye çalışırken, kendi kimliklerini koruma yönünde en büyük sıkıntı İran'da, daha sonra Rusya'da ve Gürcistan'da karşılaşılmaktadır (Kalafat, 2007).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeniden kurulmasından sonra kültürel alanda yeniden canlanma yaşanmaktadır. Bu gelişmeler Azerbaycan Türklerinin kültürel hayatlarını diğer Türk topluluklarla birlikte hareket etmesine zaruret yaratmıştır. Bu anlamda Azerbaycan Türkleri içte ve dışta örgütlenmeye giderek Türklük Dünyasını Bakü'de buluşturdu.

Türkiye ve Azerbaycan diaspora teşkilatlarının ortak zirvesi 8-9 Mart 2007'de Bakü'de yapıldı. Zirveye Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat'ın yanı sıra Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan devletleri temsilcileri aynı zamanda Rusya Türkleri, Kırım Türkleri, Irak Türkleri ve Güney Azerbaycan Türklerinden oluşan 48 ülkeden toplam 513 temsilci katıldı.

Zirvede sadece Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin değil Irak Türkmenlerinin sorunları da tartışıldı. Zirvede, Türkiye ve Azerbaycan diasporaları arasında işbirliğini kuvvetlendirmek için ortak Strateji Belgesi ve Bakü Beyannamesi imzalandı. Bu toplantıda kültürel bağların geliştirilmesi ve genel Türk kültürünün anlatılması için çok önemli kararlar alındı.

Ortak Strateji belgesinde özetle değinmek gerekirse alınan kararlar son derece manidardır. Orhun Yazıtları'nın ilk okunuş tarihi olan 25 Kasım 1893 tarihinin her yıldönümünün dünyada "Türklük Günü" olarak kutlanması, Yurtdışındaki Azerbaycan

ve Türkiye gençlerinin milli ve manevi değerlere bağlılığını artırmak için “Hafta Sonu Okulları” açılması ve Yabancı dilde yayın yapan medya araçları ve internet siteleri kurulması gibi birçok ortak kararlar ortak kültür havzası resmen belgelerle kanıtlanmış oldu (Veliyev, 2007).

3.3 Enerji Konusu

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Avrupa ile enerji ilişkilerini devletler düzeyinde kurmuştur. Fakat son yıllarda yaşanan iki önemli olay enerji güvenliği bağlamında AB'nin bir bütün olarak Azerbaycan'a olan ilgisinin artmasına neden olmuştur:

1. 2005 yılı sonundan itibaren Rusya'nın Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Beyaz Rusya, Azerbaycan gibi eski Sovyetler Birliği ülkelerine sattığı doğalgazın fiyatını 2–3 kat artırması ve bu ülkelere giden doğalgaz akışını aralıklarla kesmesi,
2. Dünya petrol rezervlerinin %60'nın bulunduğu Orta Doğu'da istikrarsızlığın artması.

7 Kasım 2006'da imzalanan anlaşma Avrupa'nın bir birlik olarak Azerbaycan'a yönelik enerji ilgisini göstermektedir. Fakat bu ilgede ön plana çıkan anlaşmanın şartlarından anlaşılacağı üzere söz konusu ilginin sebebi sadece Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynakları değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın Orta Asya enerji kaynakları için transit ülke konumunda olmasıdır. Genel olarak enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığını kırmak için alternatif enerji kaynakları ve güzergahları arayışında olan AB'nin ilgisine sebep olan Azerbaycan'ın üç önemli özelliği ön plana çıkmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun enerjiden sorumlu üyesi Andris Piebalgs İlham Aliyev'le yaptığı görüşmede, “Doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip hem de enerji güzergahları için transit konumda olan Azerbaycan'la iyi ilişkiler enerji güvenliğimiz açısından önemlidir”, derken aslında Azerbaycan'ın AB enerji güvenliği stratejisinde nasıl rol oynayacağını da altını çizmektedir (Yüce, 2006).

Azerbaycan'ın enerji siyasetinde birkaç dönüm noktası olmuştur. Aslında bu dönüm noktaları tesadüfen değil, ABD ve Türkiye'nin desteğiyle Azerbaycan yönetiminin izlediği başarılı ve istikrarlı bir enerji ve dış politika stratejisinin sonucudur. Azerbaycan'ın enerji politikalarında dönüm noktaları olarak gösterebileceğimiz noktalar kısaca şöyle sıralanabilir:

1. 20 Eylül 1994'de imzalanan BTC Anlaşması,

2. Kasım 1999'da İstanbul'da AGİT Toplantısı'nda Ana İhraç Boru Hattı Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ile ilgili imzalanan anlaşma,

3. 13 Temmuz 2006'da Türkiye'nin Ceyhan Limanı'nda BTC'nin resmi açılışının gerçekleşmesi.

Bu üç temel olayın gerçekleşmesi Azerbaycan'ın enerji ihracatçısı ülke olması için temel taşlardı.

4. Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı Projesi'nin bitmesiyle oluşacak yeni dönemdir. Orta Doğu ve Basra Körfezi'nde istikrarsızlıklar ve Orta Doğu ülkelerinin tekrar enerjiyi bir dış politika aracı olarak kullanması korkusu Batı'nın Azerbaycan petrol kaynaklarına yatırım yapması ve Azerbaycan'ın dünya petrol piyasasında rol alması açısından bir fırsat oldu. BTE'nin bitmesinden önce ise, Rusya'nın doğalgaz fiyatlarını artırması ve zaman zaman doğalgazı kesmesi de Azerbaycan'ın Avrupa doğalgaz piyasasına girmesi için bir fırsat oldu. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 6 Haziran 2006'da Bakü'de yapılan 13. Hazar Petrol ve Doğalgaz Sergi Konferansı'nda, Avrupa'nın doğalgaz arayışları bağlamında Azerbaycan'ın, Şahdeniz planları ile ilgili bazı değişiklikler yapılabileceğini ifade etmiş ve BP'nin Azerbaycan'daki başkanı David Woodward, Azerbaycan'ın, Şahdeniz konsorsiyumunun ortakları ve Türkiye ile Azerbaycan doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması yönünde müzakereler yaptığını dile getirmiştir. Buna karşılık Azerbaycan Sanayi ve Enerji Bakanı Natig Aliyev'in "Ana hedef Şahdeniz yatağının

ikinci aşamasını geliştirdikten sonra, Avrupa iç tüketiminde Azerbaycan doğalgazının kullanılmasını sağlamaktır” sözleri ise Azerbaycan’ın enerji stratejisinde yeni hedefinin AB iç piyasası olduğunu göstermektedir (Aras, 2001).

Azerbaycan sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynakları itibariyle Rusya karşısında Avrupa için tek başına alternatif olmayabilir. Bu nedenle AB, Azerbaycan enerji kaynaklarını tek başına değil, Hazar Havzası’nın enerji kaynakları bağlamında ele almaktadır. Azerbaycan enerji kaynakları, Batı Avrupa devletlerinin enerji ihtiyacının karşılanmasında yeterli olmasa da özellikle Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinin ihtiyacının karşılanmasında önemli rol alacağı düşünülmektedir. Doğu Avrupa ülkelerinden Beyaz Rusya, Litvanya, Moldova, Slovenya ve Hırvatistan iç enerji tüketiminde enerji ithalatına daha çok bağımlıdır. Bu bağlamda özellikle Karadeniz’e olan coğrafi yakınlığı itibariyle Doğu Avrupa ülkelerinden Bulgaristan, Romanya, Makedonya ve Moldova açısından Azerbaycan doğalgazı ve petrolü ve aynı zamanda Azerbaycan üzerinden Gürcistan aracılığıyla Karadeniz’e taşınacak doğalgaz ve petrol Rusya’ya bağımlılığı azaltılabilir. Azerbaycan kaynaklarını Türkiye üzerinden Batı’ya taşıyacak boru hattı projelerinin gerçekleşmesi ise durumu daha da kolaylaştırmaktadır (Kamalov, 2005; s.7).

BTC ve ona paralel olan BTE doğalgaz hatları ile birlikte Azerbaycan’ın dünya enerji siyasetinde yeri değişmiş ve küresel enerji güvenliği açısından Azerbaycan’ın jeopolitik konumu sahip olduğu enerji kaynaklarından daha çok değerli olmuştur. Şimdiki aşamada olmasa da önümüzdeki dönemde boru hatları sadece Azerbaycan’ın değil, Orta Asya ve İran’ın da enerji kaynaklarını Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşıyabilecek potansiyele sahiptir. Yani tekrar Orta Asya’dan Avrupa’ya kadar uzanacak yeni bir boru hattı çekilmesine gerek yoktur, bu da enerji firmalarını ek masraftan kurtarmaktadır. Bu durumda Azerbaycan’ın Avrupa enerji güvenliği açısından özelliği ikiye katlanmaktadır (Çeçen, 2003; s.41–45).

Azerbaycan petrol alanında yeterli olsa da doğalgaz alanında ithalatçı ülkedir ve doğalgazının büyük bölümünü Rusya’dan ithal etmektedir. Şahdeniz projesinin tamamlanması ile kendi iç tüketimini kendi kaynakları ile karşılayabilecek ve hatta

doğalgaz ihracatçısına dönüşebilecektir. Fakat ihraç edeceği doğalgaz Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacını karşılamaya yetmeyecektir. Dolayısıyla petrol faktöründen farklı olarak doğalgaz alanında transit ülke konumunda olması daha ön plandadır. Bu alanda da çözülmesi gereken bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Her şeyde önce AB enerji piyasasında rol almak isteyen Azerbaycan'ın iki önemli rakibi bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Rusya, hem kendi doğalgazını hem de Orta Asya'dan ucuz fiyata aldığı doğalgazı Avrupa piyasasına satarak ekonomik ve siyasi güç kazanmaktadır. Aynı zamanda Sovyetler döneminden kalma boru hatları avantajı olup, Azerbaycan'ın Orta Asya-Avrupa arasında enerji alanında transit ülke olma özelliğine rakiptir. Ayrıca dünyanın birinci büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkesidir. İkinci sıradaki ülke ise doğalgaz stratejisinde değişikliğe giden ve Avrupa piyasasında rol kapmaya çalışan İran'dır. Dünyanın ikinci büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkesi olan İran, Avrupa'ya doğalgaz satmak için üç güzergah üzerinde çalışmaktadır. Birinci seçenek Türkiye, ikinci seçenek Ermenistan ve üçüncü seçenek Azerbaycan'dır. Gürcistan'a doğalgazı Azerbaycan üzerinden doğalgaz boru hattıyla satan İran, geçtiğimiz aylarda BTC üzerinden petrol satabileceğini de ifade etmiştir (Oğan, 2005).

AB enerji güvenliği bağlamında Azerbaycan'ın gerçek anlamda transit ülke olması için Azerbaycan-Kazakistan ve Azerbaycan-Türkmenistan arasında Trans Hazar Boru Hattı Projeleri'nin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu konuda Azerbaycan ve Kazakistan arasında anlaşma bulunmaktadır ki, bu da sadece tankerler aracılığıyla petrolün taşınmasını öngörmektedir. Türkmenistan ve Azerbaycan arasında Trans-Hazar konusunda anlaşmaya varılmadan önce çözülmesi gereken önemli bir sorun bulunmaktadır. Hazar'ın statüsü konusunda anlaşmaya varılamaması ve iki ülke arasında tartışmalı olan petrol kuyuları Trans-Hazar'dan önce çözümlenmesi gereken sorunlardır. Fakat bunun gerçekleşmesi için sadece tarafların kendi aralarındaki sorunları çözmesi yeterli olmayacaktır. Bunun için Azerbaycan'ın, Avrupa enerji piyasasındaki rakipleri Rusya ve İran'ın onayını alması gerekmektedir. Bu iki ülke Hazar'ın dibinden geçecek boru hatları ile ilgili çeşitli nedenlerle sorunlar yaratarak, tarafların anlaşmasına engel olmaktadır. Bu konuda Azerbaycan yönetimi Türkiye, Avrupa ve ABD'nin desteğine ihtiyaç duyacaktır (Kamalov, 2006; s.18-28).

Azerbaycan'a Orta Asya enerji kaynakları ve AB arasında transit ülke statüsü verecek boru hatlarının batı cephesinde (Gürcistan, Türkiye) sorunların çözüldüğü söylenebilir. Orta Asya ve Avrupa'yı birleştirecek boru hatlarının Batı cephesinin en önemli sorunları BTC ve BTE boru hatları projelerinin gerçekleşmesi olmuştur. Projelerden ilki gerçekleşmiş, ikincisi ise gerçekleşme aşamasındadır. Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında imzalanan boru hatları anlaşmaları ise hatların Türkiye'den sonraki kısmının yapımını kolaylaştırmaktadır.

Diğer önemli bir sorun AB'nin ortak bir enerji stratejisinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Aslında AB'de Rusya'ya alternatif hatlar isteyen ülkeler kadar hala Rusya ile doğalgaz işbirliğini ve hatta Rusya'dan yeni boru hatlarının çekilmesini savunan devletler de bulunmaktadır. AB'de ortak enerji politikasının olmaması güzergahlar ve kaynak çeşitliliği konusunda farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun için önümüzdeki dönemde Avrupa ile Azerbaycan arasındaki enerji ilişkisinin devletler bazında süreceği düşünülmektedir.

Doğalgaz ve Petrol ülkesi olması nedeniyle enerji Azerbaycan'ın iç ve dış politikasında olumlu ve olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Haydar Aliyev'in enerji stratejisindeki başarının temelinde dış ve enerji politikasında dış dengelerin korunması bulunmaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan 1993 yılından itibaren denge politikasını kurmuş ve günümüze kadar devam ettirmiştir. Azerbaycan için ABD, Rusya ve İran tarafından yapılan baskıları dengelemek her ne kadar zor olsa da bu siyaseti günümüze kadar devam ettirmeyi başarmıştır. Nitekim Azerbaycan Avrupa ile enerji ilişkilerini geliştirirken, Rusya'yı da göz ardı etmeme politikasını sürdürüyor. Bu bağlamda İlham Aliyev'in 7-8 Kasım Brüksel ziyaretinden sonra, 9 Kasım'da Moskova'yı ziyaret etmesi ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'le görüşmesi Azerbaycan'ın dengeli dış politika stratejisinin korumakta kararlı olduğunun göstergesidir.

BTC'nin gerçekleşmesi Azerbaycan'ın Moskova-Erivan-Tahran kuşatmasını kırmasını sağlamıştır. Kuşatmanın tamamen ortadan kaldırılması ise için Azerbaycan'ın Batı (Türkiye de dahil) ile ilişkilerini sağlam bir zemine oturtması gerekmektedir. Bu aslında

şimdiki aşamada Azerbaycan'ın komşularıyla ilişkilerinde tek başına dengeleyici unsur olamamasından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan'ın askeri, ekonomik ve siyasi bağlamda kendi güvenliğini ve bağımsızlığını korumaya yeterli olacağı güne kadar hem komşu ülkeler hem de ABD ve Avrupa ülkeleri ile üst düzey ilişkiler kurması gerekmektedir. Enerji ilişkilerinin gelişmesi Azerbaycan'ın diğer ülkelerle siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerinin üst düzeye çıkmasına yol açacaktır (Veliyev, 2007).

1990'ların başlarında Hazar çevresinin dünya sermayesine açılması bölgenin siyasi ve ekonomik geleceği açısından önemli değişikliklere neden oldu. Bunlardan en önemlisi Batılı devletlerin şirketler üzerinden bölgeye yerleşmesi ve Rusya'nın bu açılıma kendi şirketleri ile karşılık vermesi sonrası şirketler üzerinden başlayan mücadelelerdi. Bölge devletlerinin kendi enerji kaynaklarını geliştirilmek için yeterli sermaye ve teknolojisinin olmaması yabancı şirketlerin bölgeye yerleşmesi açısından kolaylıklar sağladı.

Batı ve Rusya, Hazar ve Azerbaycan petroleri üzerinde mücadele yürütürken, Azerbaycan'ın bu süreci etkileyebilecek güçlü bir şirketi bulunmuyordu. Fakat petrol satışlarının başlaması ile birlikte Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR giderek kendini göstermeye başladı ve SOCAR Başkan Yardımcısı Hoşbeht Yusufzade'nin ifadesiyle, şirket 1994'deki durumundan çok daha farklı olduğunu kanıtladı. 1994 Asrın Anlaşması'nda teslimiyetçi bir pozisyonda olması nedeniyle eleştirilen şirket, yükselen değeri ile birlikte hem ülke içinde hem de dışında giderek etkinliğini artırmaya başladı. SOCAR'ın bu konumu, hissesinin çoğunluğu yabancı şirketlerin elinde olan Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi AİOC'yi ikinci plana itti. Son bir yıldır SOCAR başkanı Rövneg Abdullayev'in neredeyse tüm açıklamaları Gürcistan, Türkiye, Doğu Avrupa ile Baltık ülkelerince dikkatle takip edilmekte, bütün enerji görüşmelerine ve Avrupa'daki konferanslara Azerbaycan adına SOCAR'lı yetkililer katılmaktaydı. SOCAR, Azerbaycan devletinin denizde ve karada petrol ve doğalgaz alanındaki araştırma ve geliştirme işlerinden, ülke içindeki boru hatlarından doğalgaz, petrol ithalatı ve ihracatından sorumlu. 1994 yılından itibaren 25 büyük anlaşma imzalayan şirket, ayrıca iki boru hattı BTC ve Güney Kafkasya Boru Hattı anlaşmasının da ortağıdır (Çeçen, 2007).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Brüksel ziyareti sırasında, 7 Kasım 2006'da Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Borroso ve İlham Aliyev, AB-Azerbaycan enerji anlaşmasını imzaladı. Anlaşma karşılıklı olarak enerji işbirliğini, Hazar kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını ve Azerbaycan yasalarının AB enerji yasalarına uyumlaştırılmasını öngörüyor. Anlaşma SOCAR'a, Avrupa devletlerinin petrol ve doğalgaz alanlarına yatırım yapma imkânı veriyor.

Türkiye'nin enerji konusunda transit ülke olmasında önemli rol oynayan Ceyhan, petrol taşımacılığında, Batı Avrupa enerji pazarının merkezi Rotterdam'ın seviyesine ulaştırılmaya çalışılıyor. Hem iklim şartları hem de kapasitesi itibariyle Ceyhan buna müsait durumda. Bu nedenle birçok ulusal ve uluslararası şirket Ceyhan'da yatırım yapmaya sıcak bakıyor. Türkiye bu yatırımlardan maddi gelir elde etmenin yanı sıra söz konusu yatırımlarla, uluslararası arenada yükselmek için de bir şans yakalamış olacak. Kendisine ait petrol kaynakları bulunmayan Türkiye, dünya enerji piyasasında giderek kendisine bir yer ediniyor. Türkiye'nin Ceyhan stratejisi SOCAR tarafından da destekleniyor. SOCAR'ın Ceyhan'da rafineri veya terminal kurması Ceyhan'ın büyük bir petrol terminaline dönüşmesine destektir. Ceyhan'ın büyük bir petrol terminaline dönüşmesi petrol şirketlerinin Rusya destekli boru hattı projesi olan Burgaz-Dedeağaç'ın rakibi Türkiye destekli Samsun-Ceyhan'a ilgi göstermesine neden olabilir. Şirketlerin Samsun-Ceyhan Boru Hattı'na ilgisinin artması ise boru hattının petrolle doldurulmasında sorununun yaşanmaması anlamına geliyor (Yalçınkaya, 2006; 220).

2009 yılında BTC'den akan petrol miktarı günlük 900 bin varile ulaşacak ki, bunun yüzde 80'i SOCAR'a ait olacak. Bu oran 40 milyon ton petrole denk geliyor. Bunun dışında 2007 sonunda Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı da bitecek. Bu iki paralel olay Azerbaycan petrol ve doğalgaz ihracatında söz sahibi olan SOCAR'ın Ceyhan üzerinden dünya piyasasına açılmasını sağlayacaktır. Bu yüzden SOCAR, Türkiye'de yatırım yapabilmek için Aralık 2006'da TURCAS AŞ. ile SOCAR-TURCAS Enerji AŞ.'yi (STEAS) kurdu. Şirketin yüzde 51'i SOCAR'a, yüzde 25'i TURCAS Petrol AŞ.'ye ve yüzde 24'ü ise Aksoy Holding AŞ.'ye aittir. Şirketin faaliyet alanı doğalgaz ve petrol başta olmak üzere enerji sektöründe her türlü üretim, işleme, satış, dağıtım, yatırım, araştırma, geliştirme, ihracat ve ithalat faaliyetleri olacaktır. Bu

gelişmeler ışığında STEAŞ için düşünülen 2 ana faaliyet alanı bulunmaktadır:

1. Ceyhan'da petrol rafinerisi kurmak,
2. Doğalgaz piyasasının liberalizasyonuna paralel olarak Azeri doğalgazını Türkiye'ye ithal ederek iç piyasadaki kullanıcılara satmak ve toptan satış faaliyetlerinde bulunmak. Bu bağlamda Ceyhan'da kurulacak bir petrol rafinerisi için fizibilite çalışmalarına başlandı ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na rafineri kurmak üzere gerekli müracaat SOCAR tarafından 15 Nisan 2007'de yapıldı. SOCAR başkanı Abdullayev, şirketin bu alanda lisans alabilmesinin 67 ay süreceğini belirtti.

SOCAR'ın bu faaliyetleri kapalı bir ülke olan Azerbaycan'a açık denizlere çıkış fırsatı sağlamayı amaçlıyor. Açık denizlerin kıyısında petrol terminali, rafinerisi kuran SOCAR önümüzdeki yıllarda sadece ham petrol değil aynı zamanda daha fazla kar getirecek olan petrol ürünleri de satmayı planlıyor. Ayrıca SOCAR bu bölgelerde varlığını sürdürerek tüketicilerle dolaylı değil direkt olarak bağlantı kurabilecek (Veliyev, 2007).

3.4 Ekonomi Faktörü

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ticari ve ekonomik ilişkileri diğer bölge ülkelerine kıyasla oldukça yüksek seviyelerde olmasına rağmen, mevcut durum ortak bağlara sahip, ortak bir kültürel mirası paylaşan ve aynı dili konuşan iki ülkenin sahip olduğu potansiyeli yansıtmaktan uzaktır.

Bununla birlikte, Azerbaycan şu anda Kafkaslarda ekonomik ve siyasi açıdan en istikrarlı ülke konumundadır ve bu durum, ülkenin yatırım ortamını da olumlu şekilde etkilemekte ve Türk iş çevrelerine önemli imkânlar sunmaktadır. Haydar Aliyev zamanında başlatılan ve 2003 yılında Cumhurbaşkanlığı görevine gelen İlham Aliyev ile devam eden reformlar sayesinde ülke yabancı sermaye için kısa dönemde daha fazla ümit vaat eden, büyük bir pazar niteliği kazanmıştır (Hale, 2004; s.30-51).

Azerbaycan ekonomisi, devletin halen ciddi bir ağırlığa sahip olduğu, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecinde olan bir yapıya sahiptir. Ülkenin ekonomik açıdan en büyük zenginlikleri, sahip olduğu büyük petrol ve doğalgaz yatakları ile tarıma elverişli topraklarıdır. Bağımsızlığın ilan edildiği 1991 yılından 1995 yılına kadar olan sürede yüzde 60'lık bir küçülme yaşayan Azerbaycan ekonomisinde Sovyetler Birliği dönemindeki pazarlarını ve devlet teşviklerini kaybetmiş olan plastik, kimyasallar ve imalat gibi birçok sektör yok olma seviyesine gelmiştir. Diğer yandan tarım sektörünün de ülke ekonomisindeki ağırlığı hızlı bir düşüş eğilimine girmiştir. Azerbaycan ekonomisi, 1995 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası'yla işbirliği çerçevesinde başlatılan yeniden yapılanma ve özelleştirme programıyla hayat kazanmış ve ekonomideki küçülme yerini büyümeye bırakmıştır. Bu büyüme sürecinin başlamasında ve güç kazanmasında 1998 yılından itibaren giderek artan oranlarda giren enerji alanındaki yabancı yatırımların büyük etkisi vardır.

Azerbaycan ekonomisinin sektörel açıdan iki ana başlık altında incelemek mümkündür: enerji sektörü ve diğerleri. Yaklaşık yüz yıldan beri Azerbaycan'da ekonominin belkemiği olan enerji sektörü, büyük miktarlarda yabancı yatırım çekmektedir. 2004 yılı itibariyle bu sektör, ülkenin tüm ihracat gelirlerinin yüzde 80'inin karşılamakta ve Azerbaycan ekonomisine giren toplam doğrudan yabancı yatırımların da yüzde 97'sine tekabül etmektedir (www.haber.tnn.net, 2004).

Diğer yandan enerji sektöründe yatırımların artması, taşımacılık ve inşaat gibi yan sektörleri de olumlu yönde etkilemektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından bugüne kadar geçen süre içinde ekonomide tarımın ağırlığının azaldığı, buna karşılık enerji de dahil olmak üzere bütün olarak sanayi sektörünün ağırlığının arttığı gözlemlenmektedir. Sanayinin GSYİH içindeki payı 1991 yılında yüzde 24 iken, 2005 yılında yüzde 51,3'e yükselmiştir. Aynı dönemde tarımın GSYİH içerisindeki payı ise yüzde 30'dan yüzde 9,6'ya inmiştir. 2005 yılında hizmet sektörünün GSYİH içerisindeki payı ise %27 civarındadır.

Büyüme: Son yıllarda enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımlarla kapasitenin yükselmesi ve dolayısıyla artan petrol üretimi ile küresel piyasalarda petrol fiyatlarının

rekor seviyelere yükselmesi sayesinde Azerbaycan, oldukça yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2000–2004 döneminde GSYİH artışı yıllık ortalama yüzde 10.2 olarak gerçekleşmiş, 2005 yılında ise büyüme yüzde 26.4 seviyesine ulaşmıştır. 2005 yılında Azerbaycan'ın büyüme oranını yüzde 20'lerin üzerine çıkartan süreç, söz konusu yılın ilk çeyreğinin sonunda yabancı petrol firmalarının oluşturduğu bir konsorsiyum olan AIOC mevcut yataklarında üretimi artırmasıyla başlamıştır. Yıl içerisinde AIOC, 13,2 milyon ton petrol üretmiştir. Maliye Bakanı Avaz Alekperov'un 1 Şubat 2006 tarihinde yapmış olduğu açıklamada, 2005 yılında yüzde 26,4 olarak gerçekleşen büyümenin AIOC'nun katkısı olmadan ancak yüzde 7.9 olabileceği ifade edilmektedir. 18 Eylül 2005 tarihinde Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı tarafından hükümete iletilen "2006–2009 Sosyo Ekonomik Tahminler" belgesine göre 2006 yılında GSYİH'nin bir önceki yıla göre yüzde 30,5 büyüyerek 15,9 milyar dolar seviyesine ulaşması öngörülmektedir. 2007 yılı için büyüme ise petrol ve gaz üretimi artışının ve doğrudan yabancı yatırımın azalmaya başlaması göz önünde bulundurulduğundan yüzde 27,3 olarak öngörülmektedir.

Söz konusu yüksek büyüme trendi 2006–2007 döneminde enerji sektöründeki üretim ve ihracat artışına paralel olarak devam edecektir. Azeri-Çıralı-Güneşli petrol yataklarında üretim Şubat 2005 itibariyle başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Hattı'na ise halen petrol verilmektedir ve Ceyhan limanından ilk petrol tankeri 4 Haziran 2006 itibariyle hareket etmiştir. Azerbaycan'da petrol üretiminin önümüzdeki dönemde düzenli olarak artarak 2008 yılında günde 1 milyon varile ulaşması öngörülmektedir. Diğer yandan, Şahdeniz doğalgaz yataklarının da 2006 yılında üretime başlaması, Azerbaycan'ın ekonomik büyümesine katkıda bulunacaktır.

Tarım ve gıda: Tarım sektörü, Azerbaycan'da en fazla istihdamı sağlayan sektördür, ancak bu sektör, yapısal yetersizlikler ve yatırım yetersizliği nedeniyle büyük ölçüde sübvansiyonlara bağımlı durumdadır. Azerbaycan ekonomisinin yüzde 26,4 büyüdüğü 2005 yılında tarımsal üretimdeki artış sadece yüzde 4,6 olmuştur.

Gıda işleme alanında en büyük Azeri firması olan "Nabran", meyve suyu, reçel ve turşu üretmektedir ve üretiminin önemli bir kısmını BDT ülkelerine, Almanya, İsrail ve

ABD'ye ihraç etmektedir. Gıda alanında Türk sermayeli "Azersun Holding" in de büyük pazar payı söz konusudur. Azerbaycan'da süt ürünleri üretimi de önemli bir yere sahiptir ve bu alandaki başlıca firmalar "ADC", "Milk-Pro" ve "Taimex" tir.

Perakende ticaret: Perakende ticaret sektörü, Azerbaycan'da halen geleneksel Pazar ve çarşıların ağırlıkta olduğu, ancak son dönemlerde tüketim mallarına talebin ve dolayısıyla halkın özel tüketim harcamalarının artması (2000 yılında kişi başına 414 Dolar'dan 2005 yılında 947 dolara) ile şekil değiştirmeye başlayan bir sektördür. Bakü'de yoğunlaşan Batı tarzı süpermarket zincirlerinden pazar payı en yüksek olanı, Türk sermayeli olan "Ramstore" dur. Diğer önemli süpermarket zincirleri ise Suudi Arabistan'dan "Citimart", Alman-Azeri ortak girişimi olan "Continental" ve yerel bir marka olan "Progress" dir. Bu süpermarketlerde satılan ithal gıda ürünlerinin yüzde 46'sı Türkiye'den, yüzde 25'i Rusya'dan, yüzde 20'si İran'dan, yüzde 6'sı Avrupa Birliği'nden ve yüzde 2'si ABD'den ithal edilmektedir.

Telekomünikasyon: Azerbaycan'ın telekomünikasyon altyapısı henüz yeterince gelişmemiş olsa da bu alanda büyük yatırımlar yapılmaktadır. Bu alanda özelleştirmeler başlamışsa da devlet mevcut iki GSM şirketindeki stratejik payını devam ettirmiştir. Bu şirketlerden birisi Türk sermayeli Azercell, diğeri ise Bakcell'dir.

Dış Ticaret: Azerbaycan ekonomisi, giderek daha fazla dışa açılmaktadır. 2003 yılında 124, 2004 yılında ise 119 ülkeyle ticaret yapmış olan Azerbaycan, 2005 yılında 135 ülkeyle ticaret gerçekleştirmiştir. Ancak, ticareti yapılan kalemlere bakıldığında, ihracatın petrol ve petrol ürünleri, ithalatın ise enerji sektörü için ihtiyaç duyulan makine ve ekipman ağırlıklı olduğu ve bu alanda bir çeşitlilik söz konusu olmadığı görülmektedir (hurriyet.com.tr, 2003).

Yabancı Yatırım: Azerbaycan'daki toplam yabancı sermayenin yatırımcı ülkelere göre dağılımı, büyük ölçüde petrol konsorsiyumu AIOC'nin hisse yapısına paraleldir. İngiliz firmaları AIOC'de yüzde 34 paya sahiptir. İngiltere'yi yüzde 25 ile ABD, yüzde 14 ile Japonya, yüzde 9 ile Norveç ve yüzde 7 ile Türkiye takip etmektedir. Yabancı yatırımlar enerji sektöründeki faaliyetlerin gerçekleştiği Bakü kenti civarında yoğunlaşmaktadır.

En fazla yabancı yatırım alan bölge ise petrol rafinerisi ve petrokimya endüstrisine sahip olan Sumgayıt'tır.

Türk Firmalarının Yatırımları: Türkiye, Azerbaycan'daki yabancı sermaye yatırımları içerisinde en büyük yatırımcılardan birisi konumundadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki on yıl içerisinde Azerbaycan'da binin üzerinde Türk sermayeli firma kurulmuştur. Şu anda bunların yarısı halen faaliyet göstermektedir. Azerbaycan İşverenler Konfederasyonu verilerine göre Haziran 2006 itibariyle Azerbaycan'a girmiş olan Türk sermayesinin toplam tutarı 4,5 milyar dolardır. Bu yatırımların 2,2 milyar doları petrol dışı sektörlere yapılmakta olup, 440 milyon doları ticaret alanındadır. Azerbaycan, Türkiye'den tüm dünyaya yapılan sermaye ihracında Hollanda'dan sonra Türk sermayesinin en fazla gittiği ülke konumundadır (Oğan, 2005).

Türk Eximbank Kredileri: 1992 yılında Türk Eximbank tarafından Azerbaycan'a 250 milyon dolar kredi taahhüt edilmiş, bunun 100 milyon doları "Mal Anlaşması" (başlangıç tarihi 21.4.1993) ve 150 milyon doları "Proje Anlaşması" (başlangıç tarihi 22.1.1994) olarak belirlenmiştir. Açılan mal kredisinin 59,63 milyon dolarlık bölümü, proje kredisinin ise 91,74 milyon dolarlık bölümü kullanılabilmiştir. Geri ödemelerde yaşanan sorunlar yeni kredilerin tahsisini engellemiştir. Bu çerçevede, 8 Ağustos 1996 tarihinde yapılan anlaşma ile faizlerin ödenmesine, 74,82 milyon dolarlık ana para ödemesinin ise ertelenmesine karar verilmiştir. Geri ödeme sorunu yaşanan anapara alacağının 48,7 milyon dolarlık bölümü Hazine'ye devredilmiştir. Ekim 2004 itibariyle Hazine'nin bu borç çerçevesinde alacağı anapara+faiz+temerrüt faizi olarak 77 milyon dolara, Türk Eximbank'ın kalan alacağı ise 88,15 milyon dolara ulaşmıştır. Bu miktara Nahçıvan'a açılan ve tahsil edilemeyen 37 milyon dolarlık kredi de dahildir (www.deik.org.tr, 2006).

3.5 Güvenlik Alanında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri

Güvenlik bağlamında Türkiye-Azerbaycan ilişkileri Rusya için çok önemlidir. Çünkü Azerbaycan, Türkiye ve İran ile buluşma noktası, Kafkasya'nın Orta Asya'ya açılan kapısıdır. Kafkasya'da jeopolitik ve jeo-stratejik önemi ile birlikte petrol ve gaz

zenginliği ile Azerbaycan diğer ülkelerden önemlidir. Bu nedenle Rusya, bu ülkeyi Türkiye'nin etki alanına bırakarak, diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine rnek teşkil etmesini istememektedir. Kafkasya'nın güvenliği açısından Rus dış politikası bu doğrultuda oluşturulmaktadır (Memmedağa, 2005).

Moskova, Türkiye tarafından desteklenen Azerbaycan ile savaşı devam ettiği sürece Rusya'ya yönelmek zorunda olan Ermenistan ile yakın bir işbirliği içindedir. Ermeni politikası, yerel Türk devletlerine karşı geçmişin esiri olduğu ve Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a yeniden katılması mücadelesi ve Ermeni diasporasının aşırılıklarıyla belirlendiği sürece, güvenlik politikasında çok az esnekliğe sahip olur. Rusya bu ilişkiden daha fazla kazanç sağlamakta ve Türkiye'ye baskı yapmasına imkân vermektedir. Ermenistan hala Bakü'y tehdit ederek, Türkiye'deki PKK oluşumunu destekleyerek, enerji projelerine karşı Kafkasya'da yalnızlık politikasını gidermeye çalışmaktadır. Rusya ve İnan ile enerji anlaşmaları imzalayan Ermenistan Azerbaycan'ın güvenliğini tehdit eden en önemli unsur olarak kalmaktadır (Sönmez, 1996; s.208).

Kafkas ötesindeki sorunlar ve gelişmeler, Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, bu coğrafyadaki  ülke ile (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) yakından ilgilenmek mecburiyetindedir. Bu coğrafyaya ilgi duyan sadece Türkiye olmayıp RF, İnan, ABD ve AB lkeleri de buradaki sorunlara ve gelişmelere müdahil olmak istemektedir. Her şeyden önce jeopolitik konumu dolayısıyla Türkiye, bu bölgeyi dikkatle izlemek ve kendi çıkarları doğrultusunda gelişmelere uygun bir siyaset takip etmek mecburiyetindedir. Burada en önemli etken, ülkeler temelindeki gelişmelerin tüm coğrafyayı etkileyebilmesi ihtimalidir.

Azerbaycan'daki seçimler öncesinde Türkiye, tarafsızlığını ortaya koymuş ve Azerbaycan'a verilecek desteğin devam edeceği hususunda gerekli güvenceleri vermiştir. Seçimler sonunda Cumhurbaşkanı olan İlham Aliyev'in ve kurulan hkmetin güvenlik konusunda yeni tercihlere gitmeyeceği de anlaşılmaktadır. Azerbaycan Anayasası'nın 109 ncu maddesinin 5 nci fıkrasına göre, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in yaptığı atamalara göre kurulan hkmette Ulusal Güvenlik Bakanlığı

ve Savunma Bakanlığına eski kişilerin getirilmesi de ilişkilerdeki devamlılığın sũreceđini gũstermektedir (Çeçen, 2007).

Azerbaycan'ın i guvenlikle ilgili sorunları da bulunmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi Lezgi ve Talış ve Kũrt gruplarıdır. Azerbaycan'ın kendi içindeki etnik problemler olmayıp dışarıdan empoze edilen gruplar tarafından hareket etmektedirler.

Rusya Lezgi gruplarını, İnan Talış gruplarını harekete geçirerek ũlkenin huzurunu bozmaya çalışmaktadırlar. Kũrtlerin Azerbaycan topraklarına gũ ettirilmesi ve toprak sahibi olmaları da bũyũk devletlerin gelecek oyunlarından haber vermektedir. Ermenilerin işgal ettikleri Azerbaycan topraklarında Kũrtlerin eğitim gũrdũđũ ve oradan Tũrkiye'ye geçerek terör eylemlerinde bulunması bir diğer vakadır (Talu, 2007). Ermeniler ile Kũrtlerin birlikte hareket etmelerinin sebebi de Tũrklere karşı savaş açmalarıdır. Rusya'nın, İnan'ın bölgede aktif Şekilde politikalar ũretmesi ve bu politikaları da Ermeniler ve Kũrtlerin desteklemesinin tek nedeni Tũrklere ortak tavır koymalarıdır.

Azerbaycan ve Tũrkiye'nin guvenliğinin bir garantisi olarak da Bakũ-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattının önemini görmekteyiz. Hazar havzasındaki petrol ve gazın batıya taşınmasında aracı ũlke olan Tũrkiye bu vesileyle bölgedeki etkinliğini artırmaktadır. Kafkasya'nın guvenliği açısından bu gibi projelerin önemi bũyũktur. Kafkasya ve Orta Asya Tũrk Cumhuriyetlerinin bu projelerle Rusya'dan ve İnan'dan aldığı tehditleri dengeleyeceği söylenebilir. Tũrkiye'nin, Tũrk Cumhuriyetleri ũzerinde etkin politika uygulaması, Hazar havzasında enerji kaynaklarından pay alması ve sorunların barışçıl zũmũnde söz sahibi olmasının garantisidir (Yakupzade, 2005).

7 Şubat 2007'de Tiflis'te Tũrkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan, Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ve Gũrcistan Devlet Başkanı Mikhail Saakaşvili arasında ‘‘Tiflis Deklarasyonu’’ ile ‘‘Bakũ-Tiflis-Kars Yeni Demiryolu Bağlantısına İlişkin Anlaşma’’yı imzalanmışlardır. Bu demiryolu sayesinde İnan ũzerinden geçen mevcut doğu –batı koridoruna alternatif bir gũzergâhın oluşturulması, Çin ve Orta Asya'nın Hazar ũzerinden Tũrkiye'ye bağlanması ve Tũrkiye'den de Akdeniz'e

bağlanması sağlanacaktır. Yine bu demiryolu vasıtasıyla, Rusya Federasyonu ve Ukrayna da Akdeniz ve Orta Doğu'ya bağlanacaktır.

Azerbaycan için Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattının ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu projesinin bir diğer önemi de komşusu Ermenistan'ı bu projelerden yoksun bırakması ve güvenliğini garanti altına almasıdır.

Türkiye'nin kendisi açısından da bu projelerle dış politikasını çeşitlendirdiğini görmekteyiz. Türkiye için önemli olan unsurlar; sınır komşusu Kafkasya'nın güvenliği, devletlerarasında dengeleyici politikasının hayat bulması, iktisadi açıdan kazanç sağlaması ve boğazlarında yaşanan kirliliği önlenmesidir.

Azerbaycan'ın güvenliğini en çok etkileyen Karabağ sorunu ve devletler bazında Ermenistan, Rusya ve İran'ın potansiyel tehditleridir. Karabağ sorunun çözümlenememesi Azerbaycan'ın siyasi ve askeri istikrarı başta olmakla tüm alanlarına tesir göstermektedir. Azerbaycan'ın güvenliği Kafkasya bölgesinin güvenliği, Kafkasya'nın güvenliği de komşu ülkelerin güvenliği demektir (Aydın, 2001).

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde İlham Aliyev dönemi başladıktan bu yana Haydar Aliyev'in politik çizgisinin devam edeceği vurgulanmaktadır. İlham Aliyev Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin şöyle özetlemiştir. "Türkiye bizim en yakın dostumuzdur. Aramızda güçlü siyasal, ekonomik ve kültürel bağlar var." demiştir.

Azerbaycan'da İlham Aliyev dönemi başladıktan sonra Türkiye her konuda eskisi gibi Azerbaycan'a destek olacağını vurgulamıştır. Azerbaycan-Türkiye güvenli ilişkilerinde askeri işbirliği konuları üst düzey askeri yetkililerin temasları sırasında ele alınırken, bunlara örnek olarak Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Fevzi Türkeri'nin ziyaretinin yanı sıra detayları basına yansımayan ancak yıl içinde gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler gösterilebilir (www.haber.tnn.net, 2004).

Azerbaycan'a her konuda yardım eden Türkiye en önemli yardımını yine Azerbaycan ordusunun kurulması ve modernizasyonu çerçevesinde sürdürmektedir. Azerbaycan ordusu yaklaşık 75 bin askerden oluşmakta e Türkiye'den gelen subaylar tarafından eğitilmektedir. Azerbaycan ordusundaki subay ve uzman sorununu çözmek üzere başlangıçta, uzman getirmek için Türkiye ve Ukrayna'nın yardımlarından yararlanmaya çalışmış, aynı zamanda Türkiye askeri okullarından yararlanma yoluna da gitmiştir. Bakü'deki askeri okul ve akademi özellikle Türkiye'nin yardımıyla geliştirilmiştir. Bazen sıkıntılar da yaşanmış olmasına rağmen bu okullarda Türk subaylarca verilen eğitimin Azerbaycan ordusuna üst düzey katkısı olduğu Azerbaycan yetkilileri tarafından da defalarca vurgulanmıştır. Bu çabaların yanı sıra Azerbaycan subayları Rusya Federasyonu askeri okullarında ve NATO kurslarında da eğitim görmektedirler.

Bağımsızlıktan bu yana Azerbaycan bütçesi içerisinde savunmaya ayrılan miktarın arttığına ilişkin devamlı yayınlar yapılmasına rağmen, aslında oransal olarak bakıldığında 2006 yılına kadarki dönemde çok ciddi bir artıştan söz edilmesi mümkün değildir. Fakat yine de savunma bütçesinde bir artış söz konusudur ve bu artış özellikle Avrupa Birliği ve bazı uluslararası kuruluşlar tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Savunma giderlerine ayrılan payın Azerbaycan bütçesindeki oranı, bağımsızlığına kavuştuğundan günümüze kadarki süreçte inişli çıkışlı bir grafik izlemiştir. Bu oran, 1992 yılında % 11,5, 1993'de % 12.2, 1994'de % 18.2, 1995'de % 11.6, 1996'da % 12.7, 1997'de % 12.0, 1998'de % 14.2, 1999'da % 13.4, 2000'de % 12.7, 2001'de % 13.2, 2002'de % 13.0, 2003'de % 11.0, 2004'de % 11.5, 2005'de ise % 12,1 (oranlar yaklaşık olarak verilmiştir) olmuştur. 2006 yılında bu oranın yaklaşık % 15 olacağı tahmin edilmektedir. 2003 yılı için öngörülen yaklaşık 135 milyon Dolar tutarındaki bütçe, 2004 yılı için 180 milyon Dolar'a, 2005 yılı için 300 milyon Dolar'a, 2006 yılı için ise 450 milyon Dolar'a çıkarılmış, ardından ise bazı eklemelerle bütçe yaklaşık 600 milyon Dolar tutarına ulaştırılmıştır. Son üç yıl içerisinde Azerbaycan'ın savunma bütçesinde yaşanan artışa Ermenistan da tepkiyle yanaşmakta ve Ermenistan devlet yetkilileri devamlı bu artışa göndermeler içeren açıklamalar yapmaktadırlar. Azerbaycan, önce savunma bütçesi içerisinde askeri sanayiye geliştirmeye ayrılan payın oranını hızla artırmış, ardından 16 Aralık 2005'de

Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Savunma Sanayi Bakanlığı'nın oluşturulmasına ilişkin kararı imzalamıştır. Günümüzde savunma sanayinin oluşturulması için çeşitli ülkelerle açık ve gizli görüşmeler yürütülmektedir. Türkiye, Rusya, Pakistan, Ukrayna ve bazı Avrupa devletleri ile bu çerçevede görüşmeler yapılmaktadır. İran yetkilileri de bu sürece katkıda bulunma isteklerini birkaç defa dile getirmiştir (Aslanlı, 2006).

Azerbaycan-Türkiye güvenlik ilişkileri 11 Nisan 2006'da MİT Müsteşarı Emre Taner'in, Azerbaycan ziyaretini gerçekleştirmesiyle yeniden canlı tutulmuştur. MİT Müsteşarı Emre Taner Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Azerbaycan Milli Güvenlik (İstihbarat) Bakanı Eldar Mahmudov ve diğer üst düzey yetkililerle görüşmeler yaptı. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı Vasif Talıbov'un daveti üzerine 15 Nisan 2006'da, aralarında milletvekillerinin de bulunduğu 45 kişilik heyet Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesini ziyaret etti.

19 Nisan 2006'da ise Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu'nun Azerbaycan ziyareti gerçekleşti. Ziyaret çerçevesinde Aksu, Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ve diğer üst düzey yetkililer ile önemli görüşmeler gerçekleştirdi. Bakan Aksu'nun Azerbaycan İçişleri Bakanı Ramil Usubov ile yaptığı görüşmede iki ülke arasında emniyet alanındaki işbirliğinin teknik ayrıntıları ele alındı ve işbirliğindeki yeni boyutlara ilişkin protokol imzalandı. Görüşme sonrası yapılan açıklamalarda, Türkiye ile Azerbaycan arasında güvenlik alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi için özel çabaların söz konusu olduğu, bu amaçla Bakü'deki Türk Büyükelçiliği nezdinde Güvenlik Müsteşarlığı'nın oluşturulacağı dile getirildi. Bakanlar, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın emniyet alanında yürüttüğü üçlü çalışma konusunda da bazı adımların söz konusu olacağını vurguladılar. Azerbaycan İçişleri Bakanı Usubov, Nisan 2002'de Trabzon'da üç ülkenin İçişleri Bakanları arasında imzalanmış olan "Terörle ve Örgütsel Suçlarla Mücadelede İşbirliği Protokolü"nü anımsatarak, son dönemdeki gelişmelerle birlikte İçişleri Bakanları arasında üçlü görüşmenin gerçekleştirilme gereğinin doğduğunu söyledi.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin niteliği (iyi komşuluk, stratejik ortaklık, dostluk ve kardeşlik üzerine yapılan vurgu) ve son dönemlerde yaşanan gelişmeler iki ülke yetkililerinin devamlı görüşmesini gerektirmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın en geç Temmuz 2006 itibariyle tam olarak faaliyete geçmesi, PKK teröründeki tırmanış, ABD ile İran arasında tırmanan gerginlik gibi, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güvenlik konularındaki işbirliğinin artırılmasını ve derinleştirilmesini adeta bir zorunluluk haline getirmektedir (Aslanlı, 2006).

Azerbaycan'ın güvenliği açısından bir diğer önemli konu Gebele Radyolokasyon İstasyonu oluşturmaktadır. Sovyet döneminden kalan ve halen Rusya tarafından kullanılan Gebele radar üssünü, 7 Haziran 2007 tarihinde Almanya'da yapılan G8 zirvesi sırasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, ABD ile ortaklaşa kullanmayı önerdi. Bush ile görüşme yapmadan bir gün önce Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile görüştüğünü belirten Putin, Aliyev'in bu teklife son derece sıcak baktığını belirtti. Nitekim Putin'in açıklamalarının ardından basına bilgi veren Azerbaycan Dışişleri Bakanı, radar istasyonu konusunda ABD ve Rusya ile görüşmelere hazır olduklarını belirtti. Rus kaynaklarına göre Gebele Radyolokasyon İstasyonu, bulunduğu noktadan altı bin kilometre derinliğinde Asya, Afrika ve Hint Okyanusu yönünde gözlem yapıyor. Füze saldırısına karşı Rus uyarı sisteminin bir parçası olan istasyon, Azerbaycan topraklarında Rusya'nın varlığını kanıtlamaktadır. ABD'nin İran'a savaş açması için Azerbaycan'dan destek istemesi ve insan hakları başta olmak üzere her konuda baskı yapması ve Karabağ sorununda anlaşılmaz tavrı sürdükçe Azerbaycan'ın güvenlik sorunları devam edecektir. Azerbaycan güvenlik kaygılarını gidermek içinde Türkiye'den yardım istemektedir (Somuncuoğlu, 2007).

Genel olarak bakıldığında, Azerbaycan güvenliğini ordusunu büyütmek ve modernizasyonunda görmektedir. Azerbaycan yetkililerin demeçlerinde ordunun büyüdüğünü ve Kafkasya'da en güçlü ordu konumundayız sözleri ne kadar gerçek olduğu tartışılmalıdır. Çünkü Azerbaycan ordusunun en önemli görevi "toprakların Ermenistan işgalinden kurtarılması" olmasına rağmen hala başarı sağlanamamıştır.

Türkiye'nin yardımlarıyla 1991'den günümüze Azerbaycan ordusunun kurumsallaşma sorununu büyük ölçüde aştığı, subay ve uzman personel konusundaki sıkıntılarını çözdüğü ve askeri sanayisini oluşturma adına önemli adımlar attığını söyleyebiliriz.

3.6 Ermenistan Faktörü ve Karabağ Sorunu

Azerbaycan iki konuda taviz vermemeye çalışmaktadır. Birincisi, Karabağ sorunu ikincisi, Hazar havzası enerji kaynaklarını kullanımınıdır. Tüm politikalarını belirlemeye çalıştığı zaman bu iki alana dikkat etmekte ve ülkenin can damarlarına gelecek herhangi bir tehdiye karşı koymaya çalışmaktadır.

Karabağ sorununun çözüme kavuşması için Minsk Grubu taraflara birkaç taslak sunmuştur. Taslaklar genelde aynı maddeleri içermekle beraber, önemli farklılıklar da taşımaktadırlar. Taslakların her üçünde ekonomik unsurlar ön plana çıkarılarak, bölgenin kalkınması, yaşam standartlarının yükselmesi, bölgeye yabancı yatırımın gelmesi için barışın şart olduğu ifade edilmiştir. İmzalanacak anlaşmanın bölgenin geleceğine ilişkin olumlu beklentileri artıracacağı, bölge halkları arasındaki işbirliğini artırarak refaha katkıda bulunacağı vurgulanmıştır. Taslaklar, "Azerbaycan ile onun Dağlık Karabağ bölgesi" arasında çıkabilecek sorunların çözümü için Sürekli Karma Komisyon ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için Azerbaycan -Ermenistan İki Taraflı Komisyonu'nun kurulmasını öngörmektedir. Ayrıca, her üç taslakta Ermenistan silahlı güçlerinin, Ermenistan sınırları içine dönmesi gerektiği vurgulanmakta, bununla beraber Azerbaycan güvenlik ve emniyet kuvvetlerinin "Dağlık Karabağ yönetimi"nin rızası olmadan "Dağlık Karabağ"ın sınırları içine girememesi gerektiği de belirtilmektedir (Kanbolat, 2005; s.10-11).

Ermenistan ordusunun işgal ettiği toprakların bir kısmını terk etmesiyle referandumun yapılması arasındaki bağlantının nasıl olacağı başka bir sorun noktasıdır. Ermeni tarafının "referandum olmadan topraklar terk edilemez" yaklaşımındaki ısrarı, ne Azerbaycan ne de arabulucular tarafında kabul görmemektedir. Karşı görüşe göre, işgal altında tutulan, nüfusunun önemli bir kısmı mülteci durumunda olan bir bölgeye ilişkin referandumun yapılması sağlıklı sonuçlar doğuramaz. Bölgeye ilişkin referandum,

sadece, işgal ortadan kaldırıldıktan, mülteciler geri döndükten, kamuoyları konuyu bilinçli şekilde tartıştıktan sonra yapılabilir. Laçın ve Kelbecer'in durumuna ilişkin olarak da tartışmaların devam ettiği görülmektedir. Azerbaycan tarafı bu bölgelerin eski DKÖB dışında olduğunu ve görüşmelere konu olmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Görüldüğü üzere, sorunun çözümüne ilişkin görüşmeler, daha önceki dönemlere oranla ileri noktalara taşınmıştır. Artık uzlaşmazlık, atılacak adımların sadece bazıları üzerinde devam etmektedir. Bu aşamada, AGİT Minsk Grubunun Eşbaşkanlarının ortak imzaladıkları belgelerde, Ermenistan ordusunun işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarını terk etmesini istemeleri hususu çok önemlidir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Eşbaşkanların daha önce sundukları son planda, Azerbaycan aleyhindeki hususlar daha net şekilde ortaya konmuştur. Ortaya konan son belge daha öncekilerle kıyaslandığında plandan ziyade çerçeve belgesi olarak nitelendirilmesi daha doğru olacaktır. Bu belge çerçevesinde oluşturulacak planın daha önceki üç planın karışımı olacağı düşünülmektedir. Bu vesile ile de Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü aleyhinde ciddi hususlar içermesi muhtemeldir

Azerbaycan Savunma Bakanlığı'nın açıklamalarına göre, 1994-2007 bu bölgede zaman zaman yaşanan ateşkes bozulmaları sonucunda 3 bin kadar Azerbaycan askeri şehit oldu. Adına "barış görüşmeleri" denilen 13 yıllık bu süreçte ise taraflar arasında sorunun çözümüne yönelik temel prensipler üzerinde dahi görüş birliğine varılmadı. Karabağ'ı 15 yıldır işgal altında tutmanın avantajlarını kullanan Ermenistan, hem buradaki askeri potansiyelini kuvvetlendirmeye hem de sözde Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerle bütünleşmeye çalışıyor. Ermenistan, bu bütünleşme çabalarının ve işgalin verdiği rahatlıkla sürenin kendi lehine işlediğini düşünüyor. Bilinçli bir şekilde Dağlık Karabağ'a Gürcistan, İran ve Ermenistan'dan çok sayıda Ermeni'yi götürüp yerleştiren Ermenistan, bir yandan da Azerbaycan'a ait tarihi eserleri yıkarak Karabağ'daki Azerbaycan izlerini silmeye çalışıyor. Ermenistan, Karabağ Ermenileri için savunduğu kendi kaderini tayin etme hakkı görüşüne meşruiyet kılıfı giydirmek için Karabağ'da cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmasını sağladı. Fakat bu seçimler Ermenistan'ın müttefikleri dahil hiçbir devletçe tanınmadı. (www.tusam.net, 2006)

Prag süreci kabul edilene kadar işgal altındaki 5 Azerbaycan ilinden çekilmeye karşılık Dağlık Karabağ'a bağımsızlık talep eden Ermenistan, daha sonra bu tutumunu değiştirdi. Fakat Prag zirvesinden sonra Ermeni tarafı aşamalı çözüm planını benimsedi. Aşamalı çözüm planına göre, Ermenistan ilk aşamada işgal ettiği Azerbaycan topraklarının bir kısmından çekilecek sonraki aşamada ise Karabağ'da referandum yapılacaktı. Fakat çok geçmeden bu planının da kendi içinde ne kadar sorun barındırdığı ortaya çıktı ve çözüm yine gerçekleşmedi (www.zaman.com.tr, 2007)

Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan, 31 Ocak 2007'de devlet televizyonunda yaptığı konuşmada Karabağ sorununun çözümü konusunda Erivan'ın ortaya koyduğu kırmızı çizgileri şöyle ifade etti:

1. Sorun Ermenistan'ın ulusal güvenliğine zarar vermeyecek şekilde çözülecektir,
2. Dağlık Karabağ'a kendi kaderini tayin hakkı verilecektir,
3. Ermenistan'la Karabağ arasında engellenemez bir ulaşım hattı olacaktır.

Dağlık Karabağ Azerbaycan'ın iç sorunu olmasına rağmen Bakü bunu bir iç sorun olarak ele alıp sorunu çözemedi. Bunun yanı sıra çeşitli devletlerin sorunu çözmek için arabulucu olma girişimleri de başarısız oldu. Ateşkes anlaşmasının imzalandığı günden itibaren Azerbaycan, sorunun çözümü için iç ve dış siyasette bazı stratejiler belirlemeye başladı. İşgal altındaki toprakların geri alınması Azerbaycan dış politikasının önceliği oldu ve bütün dış politika araçları bu önceliği destekledi. Her ne kadar Minsk Grubu sorunun çözümünde görev aldıysa da Azerbaycan, sorunu Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve İslam Konferansı Örgütü gibi uluslararası örgütlere de taşıdı. Uluslararası örgütler Karabağ'ı Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde tanımlarken diğer yandan Ermenistan'ı işgalci devlet olarak tanıyor. BM Güvenlik Konseyi dahil bütün uluslararası örgütlerde Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan toprağı olarak tanıtmayı başaran Azerbaycan, sorunun çözümünü Minsk Grubu'nun tekeline çıkartmaya çalıştı. Aslında pek resmi düzeyde ifade edilmediyse de Azerbaycan tarafı bu adımlarıyla Minsk Grubu eş başkanları olan Fransa, ABD ve Rusya'ya güvenmediğini gösterdi.

Ayrıca Azerbaycan bu yolla hem Ermenistan'a baskı yapmaya hem de işgalin hukukileşmesini engellemeye çalışıyor. Azerbaycan, uluslararası örgütlerin bu tutumlarının Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 51. maddesi gereği var olan meşru müdafaa hakkının zaman aşımına uğramasının önüne geçeceğine inandı.

Karabağ sorununun çözümü konusunda Azerbaycan'ın sunduğu teklifler Ermenistan'ın tekliflerinden daha net, uluslararası hukuka uygun ve uluslararası siyasetin çıkarlarına olan tekliflerdir. Hiçbir şekilde Dağlık Karabağ'a bağımsızlık vermeyeceğini ifade eden Azerbaycan, buradaki halka en yüksek özerklik statüsünü teklif ediyor. Dağlık Karabağ'da kendi kaderini tayin etme hakkının olmadığını İlham Aliyev şu sözlerle ifade etmişti: "Ermeniler kendi kaderini tayin etme haklarını Ermenistan devletini kurarak tayin etmiştir. Kendi kaderini tayin etmek isteyenler Ermenistan'a gidebilir".

Ermeniler, Dağlık Karabağ Ermenileri ile bütünleşmeye çalışırken Azerbaycan Dağlık Karabağ'dan göç eden Azerbaycanlıları son yıllara kadar örgütleyemedi. Buna karşın Azerbaycan'da yapılan parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermeniler'e oy kullanma ve milletvekili seçilebilme hakkı verdi fakat Ermeni tarafı hiçbir şekilde oy kullanmazken aday olan da çıkmadı. Azerbaycan tarafının, yapılacak referandumda kendi lehine sonuç çıkması için Azerbaycan'ı ekonomik olarak Dağlık Karabağ Ermenileri için çekici kılma stratejisi de başarılı olmadı.

Azerbaycan, Ermenistan'dan farklı olarak, topraklarının işgal altında olmasının sıkıntısını yaşıyor. Azerbaycan bundan sonraki sürecin kendi lehine olmayacağını farkındadır. Bu dezavantaj, İlham Aliyev'in en son açıklamasında, "Azerbaycan bu görüşmeleri 10 yıl sürdürmeyecektir" sözleri ile ifade etti. Bunun yanı sıra Azerbaycan, geçen süre zarfında ülkesinin ekonomik ve askeri açıdan güçlendiğini dile getirerek Ermenistan'a, "gerekirse toprak bütünlüğümü silahlı kuvvetlerim aracılığıyla sağlarım" mesajı veriyor. Bu konuda ciddi olduğunu göstermek için de 2007 yılı askeri bütçesini 1 milyar dolara kadar yükseltmeyi planlıyor. Bu bütçe, Ermenistan devlet bütçesi kadar olsa da Ermenistan'ın diasporadan ve Rusya'dan aldığı bütçe dışı yardımlar, askeri dengenin Azerbaycan lehine değişmesini engelliyor. Bu ek gelirlere güvenen

Ermenistan, Azerbaycan'ın sorunu savaş yoluyla halletmeye kalkışması durumunda geri kalan topraklarını da kaybedeceğini iddia ediyor.

Görüşmelerin gizli tutulmasına rağmen hem Ermenistan hem de Azerbaycan basınında zaman zaman yer alan haberler görüşmelerin hiç de olumlu gitmediğini göstermektedir. 2007 yılı taraflar arasında sorunun çözümü girişimleri açısından hareketli geçiyor. Azerbaycan eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in danışmanı Eldar Namazov'a göre, görüşmelerde bu kadar hızlanma yaşanmasının nedeni ABD'nin baskı yapmasıdır. Ermenistan tarafı 12 Mayıs 2007 parlamento seçimleri öncesi Karabağ ile ilgili görüşmelerin durdurulmasını istediye de Minsk Grubu ve Azerbaycan buna karşı çıktı. Bundan sonraki süreçte Ermenistan 12 Mayıs seçimlerinde Karabağ kartını oynamaya başladı ve görüşmelerde olayların Ermenistan'ın lehine geliştiğini söyledi. 19 Nisan 2007'de Avusturya'nın Der Standart gazetesine demeç veren Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan Dağlık Karabağ'la Ermenistan arasında koridor rolünü oynayan ve Dağlık Karabağ dışında kalan Azerbaycan'ın Laçın bölgesinin Dağlık Karabağ'ın bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etti. Oskanyan'a göre Azerbaycan görüşmeler sırasında koridorun ortak kullanımını teklif etmiş fakat uluslararası arabulucular buna karşı çıkmıştı. Bu süreçte Ermeni yetkililer Ermenistan askeri birliklerinin 7 Azerbaycan bölgesinden değil 5 Azerbaycan bölgesinden çekilmesinin taraflarca kabul edildiğini ifade etmeye başladı.

Görüşmelerin içeriği ile ilgili daha geniş bir açıklama Minsk Grubu ABD eş başkanı Matthew Bryza tarafından 24 Nisan 2007'de açıklandı:

1. Ermeni ordularının 5 Azerbaycan ilinden geri çekilmesi, bu bölgelere barış güçlerinin yerleştirilmesi ve savaş nedeniyle kaçmak zorunda kalanların geri dönmesi.
2. Karabağ ile Ermenistan arasında koridor rolünü oynayan stratejik öneme sahip Laçın ve Kelbecerin'in geri verilmesi için görüşmelerin devam etmesi. Bu koridorların Ermenistan-Karabağ arasında ticari ve sivil amaçlı kullanıma açık olması.
3. Görüşmelerin belli bir aşamasında Dağlık Karabağ'da plebisit yapılması.

24 Nisan 2007'de Bryza'nın açıklamalarını yorumlayan Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov, bu konuda Azerbaycan'ın tutumunu şöyle açıkladı: "Azerbaycan ilk başta bütün Ermeni birliklerinin işgal altında olan topraklardan çıkarılmasını istemektedir. Bunun için bir takvim belirlenecek ve birlikler aşamalı olarak çıkarılacaktır. Birlikler çıkarıldıktan sonra bölge yeniden yapılandırılacak, mayınlar temizlenecek ve zorunlu göçmenler (Azerbaycan, işgal altındaki topraklarından çıkarılanları "zorunlu göçmenler", Ermenistan'dan göç edenleri ise "kaçkınlar" olarak tanımlamaktadır) geri dönecektir. Ayrıca Laçın ve Kelbecer'den Ermeni birlikleri tamamen çıkarılacaktır. Zorunlu göçkünler geri döndükten ve Karabağ'da halkların barış içinde bir arada yaşamaları sağlandıktan sonra Karabağ'ın statüsü ile ilgili son karar verilecek ve referandum görüşmeleri devam ettirilecektir".

4 Mayıs 2007'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in yaptığı açıklamalar çok ses getirdi. Aliyev, Oskanyan'ın Laçın ve Kelbecer konusundaki açıklamalarını 12 Mayıs parlamento seçimleri öncesi propaganda olarak değerlendirdi ve kendisinin de görüşmelerin içeriğini açıklamak zorunda kaldığını ifade ederek içeriği şu şekilde açıkladı:

1. Ermenistan sadece 5 değil Laçın ve Kelbecer dahil işgal edilmiş yedi Azerbaycan bölgesinden çekilecek,
2. Azerbaycanlılar Dağlık Karabağ'a geri dönecek,
3. Bundan sonra Dağlık Karabağ'ın statüsü belirlenecek,
4. Azerbaycan'ın onayı olmadan Dağlık Karabağ'a hiçbir statü verilmeyecek,
5. Bunların yapılmaması durumunda Azerbaycan askeri yola başvuracak.

İlham Aliyev'in bu açıklamaları Azerbaycan ve Ermenistan'da farklı yorumlara neden oldu ve açıklama için şu nedenler sıralandı:

1. 2008 yılında Azerbaycan'da cumhurbaşkanı seçimleri var ve Aliyev şimdiden Karabağ kartını oynuyor.
2. Görüşmeler sırasında Azerbaycan'a bazı konularda baskılar yapılıyor ve İlham Aliyev bu baskılar için halktan destek arıyor.
3. Azerbaycan tarafı savaşa hazırlanıyor.

Bu konuda olumlu olarak değerlendirilebilecek iki önemli nokta vardır. 1. Öncelikle, aşamalı çözüm planının benimsenmesi ve ayrıntıları üzerinde anlaşılmasa bile Karabağ'da referandum yapılmasının kabul edilmesi. Fakat aşamalı planın uygulanması kadar referandumun içeriği de çok önemli. Referandum sadece Dağlık Karabağ'da yapılırsa bu, hem Azerbaycan anayasasını ihlal eder hem de referandumun adil olmasını engeller. Azerbaycan anayasasına göre, Dağlık Karabağ'ın statüsünü belirleyecek referandum sadece Dağlık Karabağ'da değil bütün Azerbaycan'da yapılmalıdır. Büyük ihtimalle Ermeniler bu seçeneğe karşı çıkacaktır (Kanbolat, 2007; s.63-70).

2. İkinci olarak ise Dağlık Karabağ'ın nüfus yapısı 20. Yüzyılın başlarından itibaren Ruslar ve Ermenilerce bilinçli bir şekilde değiştirildi. Bunun sonucunda bugün Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermeni nüfusu Azeri nüfusundan fazladır. Ayrıca işgal yıllarında da Dağlık Karabağ'a diğer bölgelerden Ermeniler göç ettirildi. Bu nedenle doğal olarak fakat adil olmayarak yapılacak referandumda sonuç Ermenistan'ın lehine çıkabilir. Şunu da belirtelim ki, Dağlık Karabağ'da yapılacak olası bir referandumda, orada yaşayan Ermeniler bağımsızlığı, Azerbaycanlılar ise Azerbaycan'a katılmayı tercih edebilir.

İmzalanacak barış anlaşmasının kabulü her iki devletin kamuoyunun onayından geçmelidir. Durumun böyle olduğu sırada, tarafların her hangi bir anlaşmaya yakın oldukları da söylenemez. Yani Ermenistan, kendi halkına Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a kesinlikle geri verilmeyeceği mesajlarını verirken, Azerbaycan tarafı da Karabağ'a kesinlikle bağımsızlık verilmeyeceği mesajlarını vermektedir. Fakat Azerbaycan yönetimi Azerbaycan halkına Dağlık Karabağ'a verilecek yüksek özerklik statüsünü kabul ettirmiş görünüyor.

3.7 Güney Azerbaycan Sorunu

İran, Kafkasya’da bölge dışında gözükmüyor ama aslında Türkiye gibi birçok bakımdan Kafkasya ülkesidir. Coğrafi olarak Güney Kafkasya’nın bir kısmını oluşturan, en azından bölgenin devamında bulunan İran’ın Kafkasyalılık vasfını görmekteyiz (Yalçinkaya, 2006; s.140). Azerbaycan topraklarını 1828 yılında Türkmençay antlaşması gereğince Aras nehri boyunca bölen İran ve Rusya Kafkasya’da güçlü bir Azerbaycan istememektedir. Azerbaycan’ın güney ve kuzey biçiminde bölünmesi ve zamanla kuzeyin Ermenistan ve Gürcistan’a eşit olacak kadar küçültülmesi Rusya’nın “denge” politikası Kafkaslarda doğal yük dengesini ve düzeni bozmuştur (İbrahimli, 2001; s.1). Kafkasya Cumhuriyetlerinden en büyüğü olan Azerbaycan, nüfusunun büyük bir kısmı, İran’ın kuzeybatı bölgesinde, Güney Azerbaycan’da yaşamaktadırlar.

1944-45’te Güney Azerbaycan’da Seyid Cefer Pişeveri liderliğinde Azerbaycan Milli Hükümet kurulmuştur. Güney Azerbaycan’da kurulan Milli Hükümet, SSCB’ye yakın olması nedeni ile ABD tarafından kabul edilmemiştir. Güney Azerbaycan’da Komünist devletin kurulma korkusu nedeni ile Amerika bu hükümet devirmek için ciddi girişimlerde bulunmuştur. SSCB ordusunun Azerbaycan’dan çıkmasını sağlamış ve ardından Tahran ordusu Amerikalı General Shwarzkopf komutanlığında Azerbaycan’a baskın düzenlemiştir. 1944 yılında Güney Azerbaycan’da kurulan milli hükümet 1945’te ABD’nin yardımı ile devrilmiştir (<http://www.azatyurt.com/Gun%20Az%20Yuk.htm>).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey önderliğinde Güney Azerbaycan’da İran yönetimi altında yaşayan Azerbaycan Türklerinin haklarından bahsedilmeye başlanmış ve insan hakları ihlallerinin durdurulması istenmiştir. İran dış politikasında Azerbaycan karşıtı politikalar izlemekle, Ermenistan’a yardım etmiştir. Anayasasında ülke dışındaki Şii’lere destek olmayı devlet görevi olarak kabul eden İran, kendisi gibi Şii olan Azerbaycan Türklerinin yanında değil de Hıristiyan Ermenilerin yanında yer almış ve Ermenilerin Karabağ savaşında galip gelmesinin önemli destekçilerinden olmuştur. Türkiye, Kafkasya’da Azerbaycan’ı yalnız bırakmış ve İran ile ilişkilerinde daha temkinli davranmıştır. Türkiye’nin bu

tutumu İran'ın bölgeye devrim ihraç etme, demokratik ve laik sisteme zarar göstereceği görüşündedir (İbrahimli, 2001; s.3-9).

Ermenistan'ın Azerbaycan'dan toprak talep etmesi ve Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması düşüncesinde İran'dan da destek alan Ermeniler bölgede Azerbaycan Türklerine karşı ortak cephe almışlardır. Bu durumda Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında bulunmaması Azerbaycan Türklerinin dirençlerini kırmıştır. Karabağ savaşında Ermeniler Azerbaycan'ın diğer bölgelerine saldırdığında İran içerisindeki Azerbaycan Türklerinin ayaklanmasından korkan İran, barış görüşmelerinin başlatılmasını istemiştir. İran iki ülke arasında arabuluculuk yaparak, krizin bölge ülkelerinin dışına taşmasını engellemeye çalışmıştır.

İran aynı zamanda Hazar Denizi ile de sınırı bulunmaktadır. Bu vasfıyla Kafkasya'daki en önemli konulara müdahil olmaktadır. En önemli konular; Hazar Denizi petrol boru hatları, Hazar Denizi'nin statüsü, Yeni İpek Yolu ile çoğu etnik sorunlara İran da birçok boyutuyla taraf olmaktadır. Bununla beraber gerek İran'ın komşuları ve bulunduğu bölge dikkate alındığında sahip olduğu jeopolitik konumu gerekse ülkenin etnik yapısının esas olduğu iç jeopolitiği dikkate alındığında son derece hassas denge politikası uyguladığı söylenebilir (Keskin, 2007).

Hazar kaynaklarının dünya piyasalarına ulaşmasında, Rusya'nın Novorossisk-Boğazlar ısrarı ile Türkiye'nin Bakü-Tiflis-Ceyhan alternatifine karşı, İran, Rusya'yı da devre dışı bırakan İran toprakları üzerinden Hazar Denizi-Basra Körfezi teklifi için kulis yapmıştır. Elçibey'den sonra Azerbaycan ile ilişkilerini geliştiren İran, Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Rus görüşünün yanında, Azerbaycan'ın karşısında yer almıştır.

İran'daki Azerbaycan Türkleri nüfusu 25 milyon olup, Şii mezhebine mensupturlar. İran yönetimi Azerbaycan Türklerine karşı asimilasyon politikaları uygulamaktadırlar. Azerbaycan Türklerine hiçbir hak tanınmadığı gibi Azerbaycan Türkçesinde eğitim de yasaklanmıştır. Dağlık Karabağ savaşında Elçibey'in çağrıları ile birlikte Güney Azerbaycan'da ulusal bilinci harekete geçirmiştir. İran, savaş esnasında bölge halkı ile ilgili siyasi ve sosyal konularda sınırlama ve yasaklamalar getirdi. Bu asimilasyon

politikalarına karşı olarak 1995 yılında Azerbaycan Türkleri birleşerek “Ulusal Bağımsızlık Cephesi”ni kurdular (<http://www.cahandar.info/Musahibeler.html>).

Elçibey sonrasında, ilişkiler yeniden gelişmiş ve bugün için İran, Azerbaycan’ın en önemli ticari ortağı haline gelmiştir. Türkiye’nin bütün komşularıyla ilişkilerinde olduğu gibi, dış politikasının diğer alanlarında da tutarlılığını korumak üzere, İran Türkleri konusunda, temel insan hakları ile siyasi ve kültürel haklarını savunan ve gelişmesini talep eden bir politika izlemesi gerekmektedir. Güney Azerbaycan Türkleri ile ilgili Türkiye ve Azerbaycan yetkilileri devletin resmi politikası olarak İran’ın iç işlerine karışmamak, Güney Azerbaycan’ın her türlü asimilasyona karşın Tahran’a bağlılığını garanti etmektedir (Yalçınakay, 2006; s.143).

İlham Aliyev milliyetçi söylemlerle İran’da yaşayan Azerbaycan Türklerini unutarak sadece Kuzey Azerbaycanlıları etkilemektedir. İran’da bağımsızlık mücadelesine destek veren Azerbaycan Türkleri Kuzey Azerbaycan’dan sığınma talep ederken kabul edilmemektedir. Hatta Azerbaycan içerisinde bu kişiler tespit edilerek İran yönetimine teslim edilmektedir. BM’de Azerbaycan’ın İran lehine oy kullanması Güney Azerbaycan Türklerini çaresizliğe ve gelecekte kimliklerini koruma konusunda ümitsizliğe itmektir (Turan, 2007).

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde İran’a ortak bir Türkçü cephe oluştuğunu söyleyebiliriz. Fars-Ermeni ittifakı karşısında Türkiye Azerbaycan’ı desteklemektedir. İran her zaman Azerbaycan’ı tehdit ederken karşısında dolaylı olarak Türkiye’yi bulmaktadır. Bu durumu Azerbaycan yetkilileri dengede tutmak için İran’ın iç işlerine karışmamaktadırlar. Azerbaycan ne zaman Güney Azerbaycan Türklerinin haklarından bahsetmeye kalksa, İran Hazar Denizi’nde Azerbaycan sularını ihlal etmekte, Karabağ sorununda Ermenilere daha aktif destek vermekte ve İran savaş uçakları Azerbaycan sınırlarını ihlal ederek güç gösterisi yapmaktadır (Kanbolat, 2007; 63-70).

SONUÇ

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri Ayaz Mutellibov döneminde soğuk geçmiştir. Türkiye Azerbaycan ile ilişkilerini ilk başta Moskova üzerinden yürütmekteydi. Her iki ülke arasındaki ilişkiler Mütellibov'un Rusya eksenli dış politikası nedeniyle biraz mesafeli bir çizgi içinde seyir etmiştir. Ebülfez Elçibey iktidarı döneminde iki ülke arasında stratejik ortaklık anlaşmasının imzalanmasının önerilmesine kadar uzanan yoğun bir ilişki yaşanmıştır. Fakat Elçibey döneminde Rusya'nın bölgesel iddialarının halen güncel olması Türkiye'nin bu öneriyi soğuk bakmasına neden olmuştur. Türkiye Kafkaslarda Rusya ile çatışma halinde olmaktan kaçınılmıştır. Ebülfez Elçibey iktidarının Türkiye eksenli politika izlemesi ve Karabağ savaşının patlak vermesi ilişkileri etkilemiştir. Türkiye Karabağ savaşında önceden müdahil olmaması ve Ermenistan-Rusya-İran üçgeninde Azerbaycan'ı desteklememesi Elçibey iktidarını zora sokmuştur.

Rus destekli 4 Haziran 1993'de Süret Hüseyinov'un darbesi ile Elçibey iktidarının sona erdirilmesinin ardından Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri daha ihtiyatlı ve bölgesel gerçeklere uygun olarak aşamalı biçimde geliştirilmiştir. Haydar Aliyev'in önce Rusya yanlısı politikası başarısız olunca denge politikası uygulamaya başlaması iki ülke arasında siyasi anlamda ilişkileri sürekli ziyaretlerle ilerletilmeye çalışılmıştır. Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'le Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel arasında sıkı dostluk da bu ilişkiyi daha da pekiştirmiştir. Haydar Aliyev iktidarı döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri büyük bir aşama kaydetmiştir.

Geçen dönem içerisinde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde göreceli ilerlemeler yaşanmış olsa da, çeşitli zorluklar ekonomik ilişkilerin istenilen düzeye ulaşmasını engellemiştir. Aliyev iktidarı döneminde ilişkilerin özellikle askeri boyutunda önce ihtiyatlı biçimde sürdürülerek bu gün gelinen noktada askeri işbirliğini de öngören anlaşmaların imzalanmasına kadar varmıştır. Türk askeri yetkilileri giderek daha fazla oranda Azerbaycan ordusunun oluşumu sürecinde yer almakta, Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri yardımı her yıl artmaktadır. İkili ilişkilerin ihmal edilmeyen diğer

bir boyutu ise eğitim ve kültür alanı olmuştur. Türkiye Azerbaycan'ın yeni siyasal sisteme geçiş sürecinde gerekli olan uzmanların yetiştirilmesi için öğrenci kontenjanları ayırmakta, Latin grafiğine geçiş sürecinde gerekli alt yapı yardımlarında bulunmaktadır.

Haydar Aliyev döneminde her iki ülke arasındaki ilişkiler Rusya faktörü nedeniyle ihtiyatlı ve dikkatli biçimde bölgesel gerçekler dikkate alınarak geliştirilmiştir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının tamamlanması ve Bakü-Tiflis-Erzurum gaz hattının tamamlanacak olması Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine sağlam temeller hazırlamaktadır. Azerbaycan'ın dış politik önceliği olan Karabağ sorununda Türkiye'nin barışçıl çözüm önerisi Azerbaycan'a destek olmaktadır. Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesine başlanması, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini, Kafkasya'yı ve Türkiye'ye bağlayan İpek Yolu Projeleri Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini geliştirerek bölge istikrarına katkıda bulunmaktadır. Bugün gelinen noktada Azerbaycan-Türkiye stratejik ortaklığının bir temenni olmaktan çıkarak bir realiteye dönüşmesi hedefine büyük ölçüde ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

“Azərbaycan Respublikasının Siyasi Sistemi Haqqında Ümumi Məlumat”,
http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_PoliticalSystem/_politicalSystem_a.html,
13.03.2007.

AĞACAN, Kamil(2003), “Genişleyen NATO ve Güney Kafkasya”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Temmuz, s.1–6.

AĞACAN, Kamil(2005), “Azerbaycan’da Demokratikleşme Problemi ve Kasım Seçimleri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Kasım, s.2-9.

AĞACAN, Kamil(2006), “ABD’den Azerbaycan’a İran ve Rusya Markajı”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Haziran, s.1–2.

AĞACAN, Kamil(2007), “AB’nin Güney Kafkasya Politikası”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:81, Ocak, s.43–51.

Ağayev, Memmedağa(2005), “Azerbaycan’da Fırtına Öncesi Sessizlik: Kasım 2005 Parlamento Seçimleri”,<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp>, 08.11.2005.

AKÇALI, Pınar(2001), “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlık Dönemi Temel Sorunlarına Genel Bir Bakış’’, Marmara Üniversitesi.

ALP, Ali Hikmet, “Kafkasya Stratejik Coğrafyasında Ermenistan Sorunu”, Ermeni Araştırmaları, *1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, Cilt:2,
<http://www.eraren.org/index.php?Page=YayinIcerik&IcerikNo=86>, 16.03.2007.

ALPARGU, Mehmet(2004), “Güvenlik Boyutunda Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat, Sayı 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

ALYARLI, Süleyman(2003), “Azerbaycan’ın Devlet Bağımsızlığı Fikri: Tarihsel Açıdan”, Hazırlayanlar; BAL, Halil ve Muhammet Erat, *Türk Dünyasına Bakışlar*, DA Yayınevi, İstanbul.

ANDİCAN, Ahat(1996), *Değişim Sürecinde Türk Dünyası*, Emre Yayınları, İstanbul.

ARAS, Osman Nuri(2001), *Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, Der Yayınları, İstanbul.

ARTAM, Atilla(1993), *Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri*, Yıldız Yayınevi, İstanbul.

ASLAN, Yasin(1994), “Elçibey, Aliyev ve Azerbaycan Fenomeni”, *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 1.

ASLAN, Yasin(1997), *Hazar Petrolleri Kafkas Kördüğümü ve Türkiye*, Ankara.

ASLAN, Yasin, *Can Azerbaycan*, Kök yayınevi, Ankara, 1990.

ASLANLI, Araz(2001), Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu, *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar, s.404.

ASLANLI, Araz(2003), “Azerbaycan Topraklarının Ermenistan Tarafından İşgali Sorununda Meşru Müdafaa Hakkı”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 36, Cilt 3, Nisan, 87–91.

ASLANLI, Araz(2003), “Kafkasya”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:36, Cilt 3, Nisan, s.96.

ASLANLI, ARAZ(2006), “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan’da Askeri Durum”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=648&sayfa=12>, 18.09.2006

ASLANLI, Araz, “Aliyev BTC Açılışına Geliyor”, *Kafkasya Araştırmalar Masası*, 24.05.2007. <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=505&sayfa=19>

ASLANLI,Araz(2006), “Karabağ Sorununa Çözüm Getirmeyen Çözüm Önerileri”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=592&sayfa=15>, 31.07.2006.

AVŞAR, Zakir ve SOLAK, Ferruh(1994), *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yayınları, Ankara.

AYDIN, Mustafa(2001), “Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkîler”, Derleyenler: ÇALIŞ H. Şaban, Dağı D. İhsan ve Gözen Ramazan, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik, Liberte* Yayınları, Ankara, s.271–291.

Azerbaycan Seçimlerinde Gözlemci Çelişkisi, <http://www.stratejikkundem.com>,

BAKAN, Selahaddin, *21. yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel yayınevi, Ankara, 2004.

BAL, İdris(2000), “Uluslararası Politikada Türk Modelinin Yükselişi ve Düşüşü”, *Bilig*, 14 Yaz , <http://www.yesevi.edu.tr/bilig/biligTur/Bilig14/ozet14.1.htm>.

BAYRAMOVA, Naile, “XIX. Yüzyıl Başlarında Şamahı Hanlığı ve Rusya”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı 217, Ocak 2005.

BİLGE, A. Suat(1995), “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye”, *Avrasya Etüdlere*, Sayı:4, Cilt:1, Kış, s.63–82.

BİNAY, Mehmet, Azerbaycan'ın Siyasi Partileri'nin Dünü ve Bugünü, 20 Ekim 1996 Frankfurt.

BÜNYADOV, Ziya, Azerbaycan VII-IX. Asırlarda, Bakü, 1989.

CABBARLI, Hatem(2004), “”Türkiye Azerbaycan Arasında Sınır Kapıları Sorunu”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 49, Cilt 5, Mayıs, s.12-14.

CABBARLI, Hatem(2007), “Türkiye-Ermenistan Arasında Sınır Kapısı Sorununun Yeni Boyutları”,<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=177>, 25.04.2007.

CANBOLAT, İbrahim(2003), *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, Alfa-Aktüel Kitabevi, Bursa,

CANSEVER, Enes(2003), “ABD Aliyev’i İstiyor”, *Aksiyon Dergisi*,
<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=24713>, 16.03.2007.

CEFERSOY, Nazım(2001), *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası, Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*, ASAM, Ankara, s. 73.

CEFERSOY, Nazım, *Azerbaycan Türkiye İlişkileri (1993-2000)*,
<http://www.turksam.org>,

CEFERSOY, Nazım(2007), Aktaran; “Vorato na Miroviye Rınkı Bolşoy Kaspiskoy Nefti Otkrıtı”,www.caspenenergy.com/framer.html, 20.03.2007.

CEFERSOY, Nazım, *Elçibey Döneminde Azerbaycan Dış Politikası*, Ankara, ASAM yayınları, 2001.

CEYLAN, Harun(2007), “Enerji Taşıma Sistemleri ve Türkiye”, *Kafkasya Araştırma ve Analiz Dergisi*, Yıl:2, Sayı:3, Nisan, s.47-54.

ÇAKMAK, Haydar(2004), “AB’nin Kafkasya Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:3, Güz, s.143.

ÇEÇEN, Anıl(2003), “Avrasya Avrupa’nın Alternatifi Ola Bilir mi”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:36, Cilt:3, Nisan, s.41–45.

ÇEÇEN, Anıl, “Büyük Ortadoğu ve Kafkasya”, *2023 Dergisi*,
<http://www.2023.gen.tr/tamyazi/kasimanil.htm>, 25.04.2007.

ÇENGİZOĞLU, Maarif(2006), “Avrupa Birliği ile Komşulukta Azerbaycan’ın Yüzleşeceği Çetinlikler”, *Azatlık Radyosu*, 15 Kasım.

DEMİR, Ali Faik(2003), “AB’nin Güney Kafkasya Politikaları”, Editör:
DEDEOĞLU, Beril, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayıncılık, İstanbul,
s.363.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Azerbaycan Ülke Raporu, Aralık 2006.

www.deik.org.tr

(<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkCumhuriyetDb/Azerbaycan.pdf>)

EFEGİL, Ertan(2004), “Türk-Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç”,
Editör: BAL İdris, *21.yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, Ankara, s.346.

EKBEROV, Anar(2006), “BTC Neft Kemerı ve Böyük Startejik Oyun”,

<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=153>, 16.03.2007.

EREN, Oya, Dağlık Karabağ’da “Cumhurbaşkanlığı” Seçimleri ve Tepkiler, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 31.07.2007.

EROL, Mehmet Seyfettin(2006), “Türk Dış Politikasında Tehlike Çanları”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:77, Eylül, s.98–104.

GEYBULLAYEV, Giyaseddin, *Azərbaycan Türklərinin Təşəkkülü Tarixindən*
(Azerbaycan Türklerinin Teşekkülü Tarihinden), Azerbaycan Devlet Neşriyyatı
Yayınları, Bakü, Azerbaycan, 1994.

GOULİEV, Resul(1997), *Petrol ve Politika*, Medyatek Yayınevi, İstanbul.

GÖYTÜRK, Çingiz(1993), “Milletin Özünü Derki Tarixin Telebidir”,
<http://www.cahandar.info/Musahibeler.htm>, 03.04.2007

GÜL, A. Yazgan(1995) *Avrasya Boru Hatları ve Türkiye*, Bağlam Yayınevi, İstanbul.

GÜL, Atakan ve GÜRÜN, Kamuran(1983), Ermeni Dosyası, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara.

GÜNGÖR, Pınar(2004), “Kafkasya”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:49, Cilt 5, Mayıs, s.106–107.

GÜRSES, Emin, “Avrasya Jeopolitiği ve Türkiye”, s.30–39.

HALE, William, “Türk Dış Politikasındaki Ekonomik Sorunlar”, *Derleyenler: MAKOVSKY Alan ve Sayarı Sabri, Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Alfa Yayınları, s.30–51.

HASANOĞLU, Murteza(2007), Azerbaycan'da Dağlık Karabağ Problemi ve Ermeni Terörü, <http://www.azatyurt.com/karabag.htm>, 15.07.2007

<http://azerbaycan.ihh.org.tr/insan/daglik/sorunun.html>, 15.07.2007.

<http://www.ans.az> ; Azerbaycan bağımsız ANS Televizyonundaki Ana Haber Bülteninde haber konusundan derlenmiştir. 9 Ocak, 2005 Tarihli ANS TV Ana Haber Bülteni

<http://www.azatyurt.com/Gun%20Az%20Yuk.htm>.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkCumhuriyetDb/Azerbaycan.pdf>

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/GenelGorunum/Genel+Gorunum.htm; 20. Kasım. 2004.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/333353.asp>, 21.03.1995.

<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=896&sayfa=2>

http://www.valeh.sitecity.ru/lalbum_3103174659.phtml?p_ident=lalbum_3103174659.p_3103180011

Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~...d~605852,00.asp>

18.07.2005.

İBRAHİMLİ, Haleddin(2001), *Değişen Avrasya'da Kafkasya*, ASAM Yayınları, Ankara.

İSMAİLZADE, Fariz, Long-Expected Personnel Changes Begin in Azerbaijan, <http://www.jamestown.org>,

İSMAYILOV, Füzuli(2003), “Dağlık Karabağ Probleminin Jeopolitik Kökleri”, Hazırlayanlar; BAL Halil ve Muhammet Erat, *Türk Dünyasına Bakışlar*, DA Yayınevi, İstanbul.

İŞYAR, Ömer Göksel, *Bölgesel ve Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet –Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004.

KALAFAT, Yaşar(2004), “Türkiye Türk Cumhuriyetleri Kültür İlişkisi”, Editör: BAL İdris, *21 yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar(2007), “Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde Etno-Sosyal Yaklaşım”, *ASAM Kafkasya Araştırmaları*, http://www.strareji.cukurova.edu.tr/TURK_DUNYASI/02.php, 01.04.2007.

KALAFAT, Yaşar, “Türkiye Azerbaycan İlişkilerine Etno-Sosyal Bir Yaklaşım”, http://strateji.cukurova.edu.tr/TURK_DUNYASI/02.php, 31.03.2007.

KALAFAT, Yaşar, ASLANLI, Araz, 21. yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004.

KALAFAT, Yaşar, ASLANLI, Araz, “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, *21. yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004.

KAMALOV, İlyas(2005), “Ankara-Moskova Hattında Yakın Markaj”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:64, Ağustos, s.7.

KAMALOV, İlyas(2006), “Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Şubat, s.18–28.

KAMALOV, İlyas(2006), “Soğuk Savaş Sonrasında Rusya’nın Güney Kafkas Politikası”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Kasım, s.91–99.

KAMALOV, İlyas(2007), “Rusya, AB’ye Alternatif Ola Bilir mi?”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Ocak, s.52–60.

KANBOLAT, Hasan(2003), “Avrasya İşbirliği Eylem Planı: Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasında Yeni Bir Dönem mi?”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Nisan, s.48–50.

KANBOLAT, Hasan(2005), “Kars-Tiflis-Bakü Demiryoluna Karşı “Soykırım” Kartı”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Ekim, s.10–11.

KANBOLAT, Hasan(2007), “Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi: Kafkasya’da Demir İpek Yolu”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Mart, s. 63–70.

KANBOLAT, Hasan, Günlük Bülten, 10 Kasım 2005, <http://www.avsam.org>,

KANTARCI, Hakan ve Orhan Yalçıntaş(2007), “Atatürk’ün Dış Türklere ve Yönelik Politikası ve Stratejik Öngörüsü”, *2023 Dergisi*,
<http://www.2023.gen.tr/nisan2007/10.htm>, 25.04.2007.

KANTARCI, Şenol(2003), “ABD-AB Kıskaçında Türkiye-Ermenistan İlişkileri”,
http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_06.html, 25.04.2007.

Karabağ Sorununun Tarihsel Kökenleri, *Ermeni Araştırmaları Merkezi*,
http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index3_1_2.htm, 25.07.2007.

KARACA, Ayhan(2002), “Azerbaycan’da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/ayhan.htm>, 02.05.2007.

KARAKUŞ, Osman, “Azerbaycan Tarihi”
http://www.tpe.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=114,
16.03.2007.

KASIM, Kamer(2001), The Nagorno Karabakh Conflict From its Inception to the Peace Process, *Ermeni Araştırmaları/Armenian Studies*, Sayı 2, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara, s.174

KASIMOV, Musa, “Böyük Devletlerin Azerbaycan Siyaseti”, *Türk Dünyasına Bakışlar*: Hazırlayanlar; Halil Bal ve Muhammet Erat, DA Yayınevi, İstanbul, 2003.

KESKİN, Arif(2007), “ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran’da Etnik Milliyetçilik”,
<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=119>, 16.03.2007.

KİTAPÇI, Zekeriya, “Azerbaycan’da İslamiyet 1’”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı 219, Mart 2005.

KODALOĞLU, T. Melih(1999), *Avrasya Ülkelerinde Petrol ve Doğal gaz Zenginliği*, *Avrasya Dosyası*, Sayı 116, Mart, s. 5.

LAÇİNERİ Sedat, “Azerbaycan’ı Verip Ermenistan’ı Alamamak”
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=79>, 08.04.2007.

LARRABEE, F.Stephen ve LESSER. O. IAN(2004), *Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası*, Çeviren: Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.139–164.

LÜTEM, Ömer Engin(2001), *Olaylar ve Yorumlar*, Ermeni Araştırmaları/Armenian Studies Sayı 1, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara, s. 30-31.

MESİMOV, Ali, “Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkiler”, *Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel*, İlkbahar 2000, cilt 7, sayı 1.

Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/2005/07/23/yazar/idiz.html>

23.07.2005.

Musavat Gazetesi, Türkiye Azerbaycanla Viza Rejimini Leğv Edecek, 22.07.2007.
(http://www.musavat.com/site/shownews.php?news_id=21061

MUSTAFAYEV, C.M, *Hanlıklar Döneminde Azerbaycan’da Zanaatkarlık*, Bakü, 2002.

MUSTAFAZADE, Tofig, *18. Yüzyıl ve 19. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Azerbaycan İlişkileri*, Bakü, 2002.

NESİBLİ, Nesib, “Osmanlı – Sefevi Savaşları ve Azerbaycan”, *Azerbaycan Tarihinin Çağdaş Problemleri* (editör) Hamlet İsağanlı, Bakü, Hazar Üniversitesi yayınları, 2000.

NEZİHOĞLU, Halim(1999), “Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, Editör: Mim Kemal Öke, *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, Alfa Yayınevi, İstanbul.

NTV (17.07.2005) <http://www.ntvmsnbc.com/news/333353.asp>

OĞAN, Sinan, www.strategyturkey.gov.tr, 17.07.2004.

OĞAN, Gökçen(2006), ”Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Açmazları”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:77, Eylül, s.39–45.

OĞAN, Sinan(2005), “Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=307>, 25.02.2007.

OĞAN, Sinan(2005), “Petrol ve Politika: BTC Örneği”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=372>

OĞAN, Sinan(2006), “Dış Politika Aracı Olarak Rusça: Türk Cumhuriyetleri Örneği”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=804>, 19.04.2007.

OĞAN, Sinan, “Azerbaycan’ın Tanımlanamayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri”, *Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel*, İlkbahar 2000, cilt 7, sayı 1.

OĞAN, Sinan, Azerbaycan Seçimleri, AGİT ve Demokrasi, 10 Kasım 2005, <http://www.avsam.org>,

ÖZEY, Ramazan(1999), *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, 3 Baskı, Aktif Yayınevi, İstanbul.

PAMİR, Necdet(1999), Bakü-Ceyhan Boru Hattı, ASAM Yayınları, Ankara.

Purtaş, Fırat(2005), Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, Platin Yayınları, Ankara, s.232–234.

QULIYEV, Zefer(2007), “Hakimiyet İrandan Niye Qorxur?”,
http://www.musavat.com/site/shownews.php?news_id=16089, 20.04.2007.

SARAY, Mehmet(1993), *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, İstanbul.

SARAY, Mehmet(2005), *Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

SASLEY, Brent(2002), “1990’larda Türkiye’nin Enerji Politikaları”, Derleyenler: RUBIN Barry ve Kirişçi Kemal, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.327-351.

SELÇUK, Hasan(2004), Türkiye Cumhuriyetleri’nde Yatırım İmkânları, *Tasam Yayınları*.

SELÇUK, Hasan(2004), Yeni Yüzyılda Azerbaycan’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, *Tasam Yayınları*.

SSCB Komünist Partisi XIX. Kongresi Sonuç Bildirgesi, Bakü, 1988.

ŞANLI, Barış(2003), Kafkasya’da Enerjinin Yeni Jeopolitiği, *Anlayış Dergisi*, Eylül, s.50–51.

ŞEN, Şamil(2005), www.türksam.gov.tr, 15.05. 2005

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Azerbaycan Ülke Raporu, 2007.

TALU, Sabahattin(2007), Azerbaycan'da Kürt Diplomalı Diplomat Gazetesi, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=1224>, 29.04.2007.

TİKA, Azerbaycan Ülke Raporu, 1998.

TURAN, Cavid(2007), "Senin Kimi Qardaş Olmaz Olaydı, *Musavat Gazetesi*, http://www.musavat.com/site/shownews.php?news_id=14896, 01.04.2007.

UMUDOY, Vidadi, Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusya Tarafından İşgali ve Sömürgecilik Aleyhine Mücadele 1801 -1826, Bakü, 1995.

ÜŞÜMEZSOY, Şener, *Avrasya'da Devrim Türk Jeostratejisi*, İleri yayınevi, 2 baskı, İstanbul, Nisan 2004.

VELİYEYEV, Anar, "Treugolnik İzrail-Turtsiya –Azerbaydjan:Realnost i Perspektivi", *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, sayı 8, 2000, http://www.ca-c.org/journal/cac08_2000/

VELİYEYEV, Cavid(2007), "Türk Diasporasında Hareketlilik", 26.03.2007, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=872&sayfa=3>.

WINROW, Gareth(2002), "Türkiye, Orta Asya'da Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Devletler ve Trans-Kafkasya", Derleyenler: RUBIN Barry ve Kirişçi Kemal, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.263–269.

YAKUPZADE, Celil(2005), "İran'ın Karabağ Sorununa ve Güney Kafkasya'da Kolektif Güvenlik Girişimlerine Yönelik Politikası", http://www.azadqarabag.azerall.info/ts_gen/azl/meqale/2005/q-6.htm, 16.03.2007.

YALÇINKAYA, Alaeddin(2006), *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*, Lalezar Kitapevi Yayınları, Ankara.

YENİGÜN, Cüneyt, *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika Belgeler – Yorumlar*, Nobel yayınevi, Ankara, 2004.

YILDIRIM, Mahmut(2006), “Global Avrasyacılık mı, Türk Birliği mi?”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı:239, Kasım, s.48–57.

YÜCE, Kürşat Çağrı(2007), “Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Potansiyelleri ve Önemi”, <http://www.usakgundem.com/uamakale.php?id=186>, 27.05.2007.

YÜCE, Mehmet(2006), “Türkiye Orta Asya’da İkilem mi Yaşıyor?”, *Önce Vatan Gazetesi*, 11 Haziran.

Zaman Gazetesi, “Ermeni Diasporası İşgal Altındaki Dağlık Karabağ’a Para Yağdırıyor”, <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/haber.do?haberno=532200#>, 27.04.2007.

Zaman Gazetesi,<http://www.zaman.com.tr/?bl=sondakika&alt=...50717&hn=193467>, 17.07.2005

ÖZGEÇMİŞ

17 Kasım 1984 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Tovuz ilinin Kovlar ilçesinde doğdu. Aynı ilçede Vagif Kazımov adında ilkokulda öğrenim gördü. 1997 yılında Türk Dünyası Araştırmaları Vakfına bağlı Bakü Atatürk Lisesine kayıt yaptırarak, 2001 yılında aynı liseden mezun oldu.

2001 yılında Kırgızistan'ın Calal Abad şehrinde Türk Dünyası Araştırmaları Vakfına bağlı İktisat ve Girişimcilik Üniversitesinin Uluslararası İlişkiler Bölümünü kazandı. 2005 yılında İktisat ve Girişimcilik Üniversitesinin Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu.

Akademik kariyerine devam etmek amacıyla 2006 -2007 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Uluslar arası İlişkiler Anabilim dalı, Uluslararası İlişkiler bölümünde Yüksek Lisans öğrenimini tamamlamaktadır. Tez konusu "İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkileri"ni incelemektedir.